T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

CUMHURİYET DÖNEMİNDE 1923-1930 YILLARI ARASINDA UYGULANAN LİBERAL EKONOMİK POLİTİKALARIN İKTİSADİ GELİŞİM ÜZERİNE ETKİSİ

RAMAZAN GÖKOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Ertan BECEREN

ISPARTA – 2017

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

CUMHURİYET DÖNEMİNDE 1923-1930 YILLARI ARASINDA UYGULANAN LİBERAL EKONOMİK POLİTİKALARIN İKTİSADİ GELİŞİM ÜZERİNE ETKİSİ

Ramazan GÖKOĞLU
0930202316

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Ertan BECEREN

ISPARTA - 2017

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Tez Savunma Sınav Tutanağı 2

Öğrencinin Adı Soyadı	Ramazan GÖKOĞLU
Anabilim Dalı	İktisat
Tez Başlığı	Cumhuriyet Döneminde 1923-1930 Yılları Arasında Uygulanan Liberal Ekonomik Politikaların İktisadi Gelişim Üzerine Etkisi
Yeni Tez Başlığı[1] *(Eğer değişmesi önerildi ise)*	

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 27/12/17 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;

☒ **OY BİRLİĞİ** ☐ **OY ÇOKLUĞU[2]**

ile aşağıdaki kararı almıştır.

☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez **KABUL** edilmiştir.
☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin **REDDEDİLMESİ[3]** kararlaştırılmıştır.

TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Yrd. Doç. Dr. Erdem Becerer	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Kaleli	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Koray Duman Akdeniz Üniv.	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

[1] Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.
[2] OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.
[3] Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişiği kesilir.

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Cumhuriyet Döneminde 1923-1930 Yılları Arasında Uygulanan Liberal Ekonomik Politikaların İktisadi Gelişim Üzerine Etkisi" adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Ramazan GÖKOĞLU

27. 12. 2017

(GÖKOĞLU, Ramazan, Cumhuriyet Döneminde 1923-1930 Yılları Arasında Uygulanan Liberal Ekonomik Politikaların İktisadi Gelişim Üzerinde Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2017)

ÖZET

Bu çalışmada Atatürk döneminin birinci bölümü olan liberal ekonomi dönemi ele alınmış, 1923-1930 yılları arasındaki ekonomik gelişmeler incelenmiştir. Ekonomisi çökmüş bir ülkeden nasıl yeni bir ekonomi yaratıldığı anlatılmaya çalışılmıştır.

Devleti yöneten Kemalist kadroların ekonomi alanındaki en temel hedefleri milli bir ekonomi yaratmaktır. Yabancı düşmanlığı güdülmeden ama yabancılara imtiyazlar da tanınmadan atılan milli ekonomik hamleler kısmen başarıya ulaşmıştır. Hükümetler bu dönemde yerli sermayeye büyük mali destek ve teşvikler vermişlerdir. Yine bu dönemde zayıf olan sanayinin yabancıların ve azınlıkların elinde olması milli ekonominin önündeki engel olarak karşımıza çıkmıştır. Güçlü bir sermaye sınıfının ortaya çıkmamış olması da büyük sanayi atılımının gerçekleştirilememesine neden olmuştur. Milli burjuva yaratma çabası da tam anlamıyla başarılı olmamıştır.

Bu dönem sonunda ise ekonomide çok büyük bir ilerleme kaydedildiği görülmemiştir ancak bu dönem ekonomide yeniden inşa dönemidir. Yani ekonomik atılımların yapılması için alt yapı çalışmaları yapılmış, uluslararası alanda itibar kazanılmıştır. Yarı sömürge ve enkaz halindeki bir ekonomiden devletin kuran Kemalist kadroların azmi ve çabası ile 1930'lu yıllar açısından umut veren bir ekonomik tablo yaratılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Liberalizm, Cumhuriyet, Ekonomi.

(GÖKOĞLU, Ramazan, The Influence Of Liberal Economıc Policies Applied Between 1923-1930 In Republican Period On Economic Development, Postgraduate Thesis, Isparta, 2017)

ABSTRACT

In this study, the first part of Ataturk's period, liberal economy period is discussed and the economic developments between 1923-1930 are analyzed. It is tried to tell that how a new economy is derived from a state of which economy is collapsed.

The main aim of the Kemalist administrative group is to create a national economy. The economic moves were partially succeed. The economic moves were not xenophobic, but they did not grant any privileges to the foreigners, as well. In this period, governments gave a great economic support and reinforcement to national capital. Again, in this period national capital faced to an obstacle, because the industry was in the hands of minorities and foreigners. The lack of a powerful industrial class caused the failure of execution of great economic spurt. The attempts to form a national bourgeois class were not totally successful, as well.

By the end of this period, a great economic growth wasn't seen; however, this period was a revival in economy. So, a substructure was prepared to make an economic spurt and also an international reputation was established. With the determination and efforts of the Kemalist groups, a promising economic table was emerged from wrecked and semi-colonized economy.

Key Words: Atatürk, Liberalism, Republic, Economy.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI..... ii

YEMİN METNİ SAYFASI……..……..…….. iii

ÖZET..... iv

ABSTRACT..... v

İÇİNDEKİLER..... vi

KISALTMALAR..... x

TABLOLAR..... xi

GİRİŞ..... 1

BİRİNCİ BÖLÜM

YENİ TÜRK DEVLETİNİN İKTİSADİ ALTYAPISI

1. Kurtuluş Savaşı Yıllarında Ekonominin Genel Görünümü..... 2

1.1. Mecliste Ekonomik Çabalar 2

1.2. Kurtuluş Savaşı'nın Finansman Kaynağı 4

1.2.1. Kurtuluş Savaşı'nın İç Finansmanı 5

1.2.1.1. Tekalif-i Milliye Emirleri 5

1.2.1.2. İstanbul'dan Gelen Yardımlar 6

1.2.1.3. Düyun-ı Umumiye Gelirleri 6

1.2.2. Kurtuluş Savaşı'nın Dış Finansmanları..... 6

1.2.2.1. Rusya'dan Gelen Yardımlar 7

1.2.2.2. İtalya'nın Çekilirken Bıraktığı Mali Yardımlar …….. 8

1.2.2.3. Fransa'nın Çekilirken Bıraktığı Mali Yardımlar 9

1.2.2.4. Hindistan Müslümanlarından Gelen Yardımlar 9

1.2.2.5. Kıbrıslı Türkler ve Azerbaycan'dan Gelen Yardımlar..... 9

2. Yeni Türk Devletinin Devraldığı Ekonomi 9

2.1. Sanayi 9

2.2. Tarım 12

2.3. Nüfus ve İşgücü 14

2.4. Ticaret 16
2.5 Ulaşım ……...…18
3. Mustafa Kemal Paşa'nın Ekonomik Görüşleri ……...20

İKİNCİ BÖLÜM
YENİ TÜRK DEVLETİNİN EKONOMİ POLİTİKALARI (1923-1930)

1. Temel Kavramlar: Liberalizm ve İktisadi Liberalizm 23
1.1. Liberalizmin Tanım ve İçeriği 23
1.2. İktisadi Liberalizmin Tanım ve İçeriği 25
2. Yeni Türk Devletinin Ekonomi Politikalarına Yön Veren Gelişmeler 27
2.1. İzmir İktisat Kongresi 28
2.1.1. İzmir İktisat Kongresi'nin Amacı 28
2.1.2. Mustafa Kemal'in Kongre Konuşması 29
2.1.3. Misak-ı İktisadi 31
2.1.4.Kongreye Sunulan Raporlar 31
2.1.4.1. İktisat Vekaleti Tarafından Sunulan Rapor 31
2.1.4.2. Milli Türk Ticaret Birliği Tarafından Sunulan Rapor ... 32
2.1.4.3. Umum Amele Birliği Tarafından Sunulan Rapor 33
2.1.5. Kongredeki Çalışmalar 34
2.1.5.1. Çiftçi Grubunun Talepleri 34
2.1.5.2. Tüccar Grubunun Talepleri 35
2.1.5.3. Sanayi Grubunun Talepleri 36
2.1.5.4. İşçi Grubunun Talepleri 37
2.1.5.5. Madenler İle İlgili Öneriler …... 38
2.1.6. İzmir İktisat Kongresinin Genel Değerlendirilmesi 38
2.2. Lozan Antlaşması 39
2.3. Bankacılık Alanında Gelişmeler 41
2.3.1. İş Bankası'nın Kuruluşu 42
2.3.2. Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'nın Kuruluşu 46
2.3.3. Emlak ve Eytam Bankası'nın Kuruluşu 47
2.3.4. Ziraat Bankası'nın Çalışmaları 49
2.4. Tarım Alanındaki Gelişmeler 50

2.4.1. Köy Kanunu'nun Çıkarılması 50
2.4.2. Aşar Vergisi'nin Kaldırılması 51
2.4.3.Toprak Reformu Girişimleri 53
2.4.4. Atatürk Orman Çiftliği'nin Kurulması 57
2.4.4.1. Atatürk Orman Çiftliği'nde Faaliyetleri 59
2.4.4.1.1. Atatürk Orman Çiftliği'nde Ziraat Faaliyetleri .. ……...…….. 59
2.4.4.1.2. Atatürk Orman Çiftliği'nde Hayvancılık Faaliyetleri ……...……... 61
2.4.4.1.3. Atatürk Orman Çiftliği'nde Sanayi Faaliyetleri .. ……..62
2.4.4.1.3.1. Süt Ürünler Fabrikası……..... 62
2.4.4.1.3.2. Şarap Fabrikası …..... 62
2.4.4.1.3.3 . Bira Fabrikası 63
2.4.4.1.3.4. Çiftlik Atölyeleri 63
2.4.4.1.4. Atatürk Orman Çiftliği'nde Ticari Faaliyetler .. ……. 64
2.4.4.1.5. Atatürk Orman Çiftliği'nde Rekreasyon Faaliyetleri ……...64
2.4.5. Tarım ve Kredi Kooperatiflerinin Kurulması …….... 64
2.5. Sanayi Alanındaki Gelişmeler 65
2.5.1. Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun Çıkarılması 65
2.5.2. Ali İktisat Meclisi'nin Kurulması 67
2.6. Millileştirmeler ……..... 69
2.7. Milli Burjuvazi Yaratma Çabaları …….. 72
2.8. 1929-1930 Dünya Ekonomik Krizi …… 77
2.8.1. Krizin Türkiye'ye Etkileri …… 79
2.8.1.1. Krizin Tarım Sektörüne Etkisi ……....… 81
2.8.1.2. Krizi Sanayi Sektörüne Etkisi ……...… 83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1923-1930 DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKALARININ ANALİZİ

1. Tarım Sektörünün Analizi 85

2. Sanayi Sektörünün Analizi 88
3. Diğer Sektörlerin Analizi 91
SONUÇ 98
KAYNAKÇA 101
ÖZGEÇMİŞ 115

GİRİŞ

Osmanlı Devleti toprakları 1. Dünya Savaşı'ndan sonra İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmişti. Bu durumu kabul etmeyen Anadolu halkı işgale karşı Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı başlatmıştı. Ulusal Kurtuluş Savaşı zaferle sonuçlanmış ve yıllardır süren savaşlar döneminin bitmesiyle yeni ülkenin inşa süreci başlatılmıştı.

Osmanlı Devleti'nden Türkiye'ye miras olarak ekonomik anlamda, yarı sömürge, sanayileşememiş, hammadde ihracatçısı bir ekonomi kalmıştı. Yönetim kadrosu, bu halde olan ekonomiyi milli ve güçlü bir ekonomi haline getirme yönünde hareket etmişlerdir.

Türkiye tarihinde 1923-1938 yılları arasındaki dönem, Atatürk dönemi olarak adlandırılmaktadır. Ekonomik anlamda bu dönem 2'ye ayrılır. Liberal politikaların daha yoğun olduğu 1923-1930 yılları arası liberal dönem olarak kabul edilirken, devletçi politikaların yoğun olduğu yıllar olan 1930-1938 dönemi ise devletçi dönem olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada 1923-1930 yılları arasındaki dönem ele alınarak uygulanan liberal politikaların iktisadi gelişim üzerine etkileri incelenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde yeni Türk Devleti'nin iktisadi alt yapısından bahsedilmiştir. Kurtuluş Savaşı yıllarında ekonomik durum ve Kurtuluş Savaşı'nın finansmanı konuları işlenmiştir. Daha sonra hükümete ekonomik olarak Osmanlı'dan kalan miras incelenmiş, hükümetin nasıl bir ekonomik tablo ile karşı karşıya kaldığı anlatılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde 1923-1930 dönemine damgasını vuran liberalizm anlatılmıştır. Yeni Türkiye'nin ekonomik miladı olan İzmir İktisat Kongresi incelenmiş, katılımcı grupların taleplerinden bahsedilmiştir. İzmir İktisat Kongresi'nde özel sektörün desteklenmesi ve milli ekonomi vurgusu üzerinde durulmuştur. Bu bölümde 1923-1930 yılları arasındaki dönemde meydana gelen ekonomik gelişmeler incelenmiş, daha sonra ise liberal dönemin sonu olan 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın ortaya çıkışı, dünyaya ve Türkiye'ye etkileri açıklanmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise 1923-1930 yılları arasında uygulanan ekonomi politikalarının ülkeyi nereden nereye getirdiği rakamlarla ifade edilmiş olup, çalışma döneminin muhasebesi çıkarılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
YENİ TÜRK DEVLETİNİN İKTİSADİ ALTYAPISI

1. KURTULUŞ SAVAŞI YILLARINDA EKONOMİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

18. yüzyılda İngiltere'de başlayan ve tüm Avrupa'ya yayılan makineleşme hareketinden mahrum kalan Osmanlı Devleti 1. Dünya Savaşı yıllarında zayıf bir ekonomiye sahiptir. Makinelerde uygulanan buhar kuvvetinin ucuz ve bol üretim sağlaması sonucunda dünya devletleri sanayici ve sanayici olmayan ülkeler olarak ikiye bölünmüştür. Sanayici ve sanayici olmayan ülkeler ayrımı ortaya çıkmasıyla sanayici ülkeler ucuz ve bol miktarda üretim yaparak sanayisi olmayan ülkeleri kendi pazarları haline getirmişlerdir. Sanayisi olmayan ülkelerdeki ilkel tezgâhlara dayalı üretim çökünce bu ülkeler ithal malları alabilmek için ham madde ihracatçısı konumuna gelmiştir. Osmanlı Devleti bu sanayileşme sürecinin dışında kalarak hammadde ihracatçısı haline gelen bir ülke olması sebebiyle ekonomik anlamda halk iyice yoksullaşmış, hazine mali açıdan zayıflamıştır. Kısacası Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yarı sömürge bir ekonomiye sahip olduğu ifade edilebilir (Aydemir, 2011: 324).

Tablo 1. 1921 Yılında Sanayide Kurum ve İşçi Sayısı

Türü	İşletme Sayısı	İşçi Sayısı
Dokuma Sanayi	20.057	35.316
Deri Sanayi	5.347	17.964
Maden Sanayi	3.273	8.021
Ağaç Sanayi	2.067	6.007
Gıda Sanayi	1.273	4.493
Toprak Sanayi	704	3.612
Kimya Sanayi	337	803
Toplam	33.058	76.216

Kaynak: Şevket Süreyya Aydemir, Cihan İktisadiyatında Türkiye, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara, 1931, s.23.

1.1. Mecliste Ekonomik Çabalar

Meclis, Kurtuluş Savaşı döneminde savaş koşulları nedeniyle ekonomi ile ilgili konularda çok fazla çalışma yapamamış, bütçe ve planlama hazırlamamış ve harcamalar Maliye Bakanlığı'na verilen yetkilerle gerçekleştirilmiştir. Bütçe hazırlanmış olsa bile

toprakların sınırlarının sürekli değişmesi nedeniyle gelir gider hedeflerini tutturmak mümkün olmamıştır. (Müderrisoğlu, 1981: 76).

23 Nisan 1920 yılında açılan Meclis'te Kurtuluş Savaşı yılları boyunca çıkarılan 365 kanunun 111 tanesi ekonomiyi ilgilendiren kanunlar olup yani toplam kanunların 3'te 1'inden fazlası mali konuları içermektedir. Bu kanunların ise sadece 20 tanesi mali yükümlülükleri arttırıcı kanunlardır (Ertaş, 1981: II, 74).

Meclisin açılmasından 9 gün sonra oluşturulan kabinede ticaret, maden, sanayi, veterinerlik, orman ve ziraat işlerini yürütmek amacıyla İktisat Vekaleti oluşturulmuştur (Doğru, 2007: IX, 272). Oluşturulan İktisat Vekaleti'nin başkanı, Meclisin ilk Ekonomi Bakanı kabul edilen Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın arkadaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda yanında olan Yusuf Kemal Tengirşenk'tir. Yusuf Kemal Tengirşenk yurt dışında ekonomi eğitim almış olup 3 Mayıs 1920'de başladığı Ekonomi Bakanlığı görevinden 30 Mart 1921 tarihinde ayrılmıştır. Yine aynı kabinede Maliye Vekâleti oluşturulmuş bu vekâletin alanı ise maliye, tapu ve gümrükler alanıdır. 3 Mayıs 1920'de Maliye Vekili olarak Hakkı Behiç Bayiç'in görevi 17 Temmuz 1920'de sona ermiştir.

Meclis açılır açılmaz savaşı finanse etmenin yollarını aramıştır. Anadolu'nun tamamından iç ayaklanmalar ve işgal nedeniyle vergi alınması zor olduğundan Meclis gelir kaynağı yaratmak için bir dizi kanun çıkarmıştır. Bunların ilk olanı hayvanlar vergisi olarak bilinen "Ağnam Resmi" ile ilgili kanundur. Bu kanuna göre küçükbaş hayvanlardan alınan vergi 4 kat artırılmıştır. Duyun-u Umumiye tanınmayarak Düyun-u Umumiye gelirleri meclise aktarılmıştır. 28 Temmuz 1920'de çıkarılan bir kanunla gümrük vergileri 5 kat artırılmıştır. Zonguldak'ta yer alan kömürlerden alınan gümrük vergisi dışında ihraç edilen kömürün tonu başına 2-3 lira ihracat vergisi alınması kararlaştırılmış olup, bu vergi daha sonra tüm ihraç ürünlerinde kullanılmıştır. Gelir Vergisi oranları, Osmanlı Devleti dönemindeki oranlara kıyasla 5-10 kat artırılmıştır. Aynı zamanda gelir artırıcı formüllerin yanında tasarruf artırıcı önlemler de yürürlüğe konulmuştur. Milletvekili gelirlerinden vergi kesintisi yapılmıştır. Gereksiz yere soba ve aydınlatma kullanılmaması telkin edilip, çalışmalar günün aydınlık saatlerinde yapılarak enerji tasarrufu yapılmıştır[1].

Yine 1920 Meclisi'nde israfı önlemek için Men-i İsrafat Kanunu ve Men-i Müskirat Kanunu çıkarılmıştır. Men-i İsrafat Kanunu düğünlerin 1 günden fazla

[1]www.turkcebilgi.com/kurtuluş_savaşı'nın_kaynakları, (25.01.2017).

yapılmasını ve düğünlerde aşırı derecede ikramlar verilmesini yasaklamış ve bu yasağa uymayanlar için cezalar koymuştur. Yine aynı şekilde israfı önlemek için çıkarılan Men-i Müskirat kanunu ile de alkollü içkiler kullanımı yasaklanarak meyhaneler kapatılmıştır. 1920 yılında çıkarılan bu kanunlar TBMM'nin kaynak yaratma politikasının yanında tasarruf politikasını da kullandığını göstermektedir. Çünkü ülke işgal altındadır ve yetersizlikler içinde bir Ulusal Kurtuluş Savaşı sürdürülmektedir. (Şahin, 2013: II, 35-36)

Bunların dışında savaşın mali külfetini karşılayabilmek için en küçük bütçe artırıcı yollara bile başvurulmuştur. Örneğin, savaşın ortasında kimse avcılık ile uğraşamayacakken hatta avcılık yapabilecekler silah altına alınmışken av izin belgelerinden alınan vergilerin oranları yükseltilmiştir. Bunun yanında turistik gezi için yurt dışına çıkan kişi sayısı çok az olmasına rağmen, vize ve pasaport harçları bile yükseltilmiştir. Vergi cezaları artırılmıştır. Düşman işgalinden kurtulan yerlerden kaçan azınlıkların mal varlığına el koyan yasa çıkarılarak ve bu yasa sayesinde önemli gelir elde edilmiştir. Bir diğer önemli oranda gelir elde edilen kalem askerlik tecil vergisi olup, bu vergiyle askere gitmeyenlerin ekonomik koşullarına göre değişen tutarda vergi alınmıştır. Ayrıca acil finansman ihtiyacı nedeniyle 1922 yılında çıkarılan bir kanunla taksitler şeklinde alınan bina, arazi, gelir, harp kazançları ve hayvanlar vergisinin bir defada tahsil edilmesi sağlanmıştır (Müderrisoğlu, 1994: IV, 44).

Kurtuluş Savaşı döneminde ekonomi ile ilgili fazla çalışma yapılmamasının nedeni, esas amacın emperyalist işgalden kurtulmak olmasıdır. Savaş yıllarında ekonominin en önemli sorunu savaşın finanse edilmesidir. Bununla birlikte, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ekonomiye önem vermiş ve yarı sömürge bir ekonomiden milli bir ekonomiye geçiş için çalışmalar yapmışlardır.

1.2. Kurtuluş Savaşı'nın Finansman Kaynağı

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın en önemli sorunu savaşın finansı sorunu olmuştur. Çünkü o yıllarda ülkenin bir bölümü işgal altındaydı ve İstanbul hükümeti Kurtuluş Savaşı'na destek vermiyordu. Bu nedenle Ankara Hükümeti, Meclis ve Mustafa Kemal Paşa savaşı finans etmek için çalışmalar yapmışlardır.

1.2.1. Kurtuluş Savaşı'nın İç Finansmanı

1.2.1.1. Tekalif-i Milliye Emirleri

Mustafa Kemal Paşa 5 Nisan 1921'de Meclis'te başkomutan seçilmiştir. Başkomutan seçilen Mustafa Kemal Paşa yine mecliste alınan kararla üç aylığına meclisin tüm yetkilerini kendisinde toplamıştır. Savaş döneminde hızlı karar almak için tüm yetkileri elinde tutan Mustafa Kemal Paşa 7-8 Ağustos 1921 tarihlerinde ordunun ihtiyaçlarını acilen karşılamak için 10 maddelik Tekalif-i Milliye emirlerini yayınlamıştır.

Bu Tekalif-i Milliye Emirleri şunlardır (Atatürk, 2007: 414):

- 1 Sayılı Emir: Her kazada "Tekalif-i Milliye Komisyonları" kurulacak. Bu komisyonların işleyişi, topladıkları malzemeler ve dağıtım şekli belli bir düzene göre yapılacaktır.
- 2 Sayılı Emir: Her aile bir çift çorap, bir kat çamaşır, bir çift de çarık verecektir.
- 3 Sayılı Emir: Kimin elinde olursa olsun, çamaşırlık, bez, patiska, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün ve tiftik, erkek elbisesi dikmeye yarayan kışlık ve yazlık kumaş, kalın bez, kösele, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyan, dikilmiş ve dikilmemiş çarık, potin, demir kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ipliği, nallık demir ve hazır nal, mıh, yem torbası, yular, belleme, kolon kaşağı, gebre, semer ve urgan mallarından % 40'ına borç olarak el konulacaktır.
- 4 Sayılı Emir: Halkın elinde bulunan buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvan, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum stoklarından yine % 40'ı borç olarak teslim edilecek.
- 5 Sayılı Emir: Ordu ihtiyacı için alınan taşıtların dışında, halkın elinde kalan taşıtlar, yüz kilometrelik uzaklığa kadar, ayda bir defa olmak üzere, parasız askeri nakliyat yapacaktır.
- 6 Sayılı Emir: Ordunun işine yarayacak tüm sahipsiz mallara el konulacaktır.
- 7 Sayılı Emir: Halkın elinde bulunan tüm silahlara ve cephaneye üç gün içinde el konulacaktır.
- 8 Sayılı Emir: Benzin, vakum, gres, makine, don yağı, saatçi ve taban yağları, vazelin, otomobil, kamyon lastiği, solüsyon, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkalı, telefon makinesi, kablo, pil, çıplak tel, yalıtkan maddeler ve bunlar cinsinden malzeme, asit ve sülfürik stokların % 40'ına el koyulacaktır.

- 9 Sayılı Emir: Demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, arabacı esnafları ve imalathaneleriyle, bu esnaf ve imalathanelerin iş çıkarabilme güçleri ve kasatura, kılıç, mızrak ve eyer yapabilecek ustalar tespit edilecektir.
- 10 Sayılı Emir: Halkın elinde bulunan dört tekerlekli yaylı arabalarının, dört tekerlekli at arabalarının, öküz arabalarının, kağnı arabalarının, bütün takım ve hayvanlarıyla beraber binek ve topçeker hayvanlarının, katır ve yük hayvanlarının, deve ve eşeklerin % 20'sine el koyulacak.

Tekalif-i Milliye emirleri ile getirilen tedbirler savaşlardan yoksul düşen halkı mali açıdan daha da zorlamıştır. Ancak, "milletin istikbalini yine milletin azim ve kararlılığı kurtaracaktır" diyen Mustafa Kemal Atatürk'ün bu emirleri hayata geçirmekten başka şansı kalmamıştır. Bu emirleri desteklemesi amacıyla da İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur.

1.2.1.2. İstanbul'dan Gelen Yardımlar

Kurtuluş Savaşı döneminde, İstanbul Hükümeti'nde görev yapan ve Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen kişiler de yardım göndermişlerdir. Örneğin, Harbiye Nazırı Cemal Paşa lojistik konusunda büyük destekler sağlamıştır. Ayrıca İstanbul'da kurulan gizli örgütler ele geçirdikleri savaş malzemelerini Ankara'ya göndererek Kurtuluş Savaşı'na teçhizat katkısı sunmuşlardır (Kayıran, 1989: V, 649-650).

1.2.1.3. Düyun-ı Umumiye Gelirleri

19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti, dış borçlarının artmasıyla borçlarını ödeyemez hale gelmiştir. Bu nedenle 1881 yılında Düyun-ı Umumiye İdaresi kurularak devletin gelir kaynakları bu idareye devredilmiştir. Ankara Hükümeti çıkardığı bir genelgeyle, Düyun-ı Umumiye İdaresi'nde biriken gelirlerin, dış borçlarımıza aktarılmasını durdurarak Kurtuluş Savaşı'nın finansmanına aktarılmasını sağlamıştır.

1.2.2. Kurtuluş Savaşı'nın Dış Finansmanı

Kurtuluş Savaşı finansmanı içerisinde dış yardımlar önemli yer tutmaktadır. En büyük dış yardım kuşkusuz Rusya'dan gelmiştir. Hindistan'da bulunan Müslümanlar, Kıbrıslı Türkler ve Azerbaycan Devleti de Kurtuluş Savaşı'na yardım gönderen diğer dış finansman kaynaklarıdır. Bazı işgal devletlerinin çekilirken bıraktığı savaş malzemeleri ve binalar da Kurtuluş Savaşı'nın dış kaynakları arasında sayılmaktadır.

1.2.2.1. Rusya'dan Gelen Yardımlar

Tablo 2. Kurtuluş Savaşı Yıllarında Rusya'dan Gelen Askeri Teçhizatlar

CİNSİ	TÜFEK (ADET)	AĞIR ve HAFİF MAKİNELİ TÜFEK (ADET)	MERMİ (SANDIK)
Osmanlı	392	0	6749
Alman	3855	15	3554
Rus	11820	50	12683
İngiliz	10328	139	11744
Manliher	10571	40	8600
Fransız	341	80	244
Japon	480	0	13
Meksika	25	0	0
Büyük Çaplı Mavzer ve Martin	0	0	100
TOPLAM	37812	324	44587

Kaynak: Alptekin Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Resmi Kurumu, Ankara 1990, s.549.

Tablo 3. Kurtuluş Savaşı Yıllarında Rusya'dan Gelen Mali Yardımlar

Tarih	Miktarı	Lira Karşılığı
8 Eylül 1920	516.800 Altın Ruble	304.912
9 Ekim 1920	1.000.000 Altın Ruble	590.000
1 Aralık 1920	50.000 Altın Ruble	29.500
1 Aralık 1920	100.000 Osmanlı Altını	507.000
17 Aralık 1920	1.500.000 Altın Ruble	885.000
28 Nisan 1921	4.000.000. Altın Ruble	2.360.000
14 Mayıs 1921	4.000.000 Altın Ruble	2.360.000
14 Mayıs 1921	1.160.000 Altın Ruble	900.000
14 Mayıs 1921	240.000 Altın Ruble	141.000
7 Ocak 1922	1.100.000 Altın Ruble	649.000
26 Nisan 1922	3.500.000 Altın Ruble	2.065.000
	GENEL TOPLAM	10.791.412

Kaynak: Nurettin Doygun, "Ulusal Bağımsızlık Mücadelesinde Sovyetler Birliği ve Yardımları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999, s.46.

1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti İttifak Devletleri arasında yer alırken, Rusya İtilaf Devletleri arasında yer almıştı. Ancak 1927 yılında Lenin'in önderliğinde Rusya'da meydana gelen sosyalist devrim Rusya'nın savaştan çekilmesine neden olmuştur. 1. Dünya Savaşı'nda düşman olan bu iki ülke daha sonraki yıllarda olumlu ilişkiler kurmuşlardır.

Rus-Türk yakınlaşmasının ilki 9 Kasım 1917'de Rusya'nın gizli bilgileri paylaşmasıyla gerçekleşmiştir. Bu gizli bilgiler Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşılması görüşmeleridir (Perinçek, 2005: 18).

Rusya'da devrim olduktan sonra önemli bir müttefikini kaybeden İtilaf Devletleri Rusya'da eski yönetimin tekrar iktidara gelmesini istemişlerdir. Çünkü Doğu Cephesi'nde oluşan boşluğu sadece bu şekilde kapatmış olacaklardı. Bu nedenle Anadolu toprakları paylaşılırsa İtilaf Devletleri Rusya'ya komşu olacak ve Rusya'nın iç işlerine karışacaklardı. Sovyet Rusya, Anadolu topraklarının Türklerin elinde kalmasını istemesi nedeniyle Anadolu'da verilen Kurtuluş Mücadelesini desteklemiştir. (Okyar, 1998: 63-64). Rusya'nın Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı desteklemesindeki bir diğer neden ise sosyalist sistemin özünde bulunan emperyalizm karşıtlığıdır. Rusya'nın Kurtuluş Savaşı'na bu destekleri tablo 2 ve tablo 3'de verilmiştir.

1.2.2.2. İtalya'nın Çekilirken Bıraktığı Mali Değerler

1. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri arasında yer alan İtalya, savaştan sonra Antalya, Fethiye, Kuşadası, Marmaris, Bodrum, Burdur ve Konya'yı işgal etmiştir. İtalyanların Kurtuluş Savaşı'na desteği silah ya da para yardımı değil, çeşitli nedenlerle terk ettikleri bölgelere yaptıkları hizmetlerdir. İç karışıklıklar ve İtilaf Devletleri'nin kendi aralarındaki husumetten kaynaklı işgal ettiği yerleri terk eden İtalyanlar işgal yıllarında halkın direnişe geçmesini engelleyebilmek için birçok yatırım yapmışlardı. Bunların en önemlisi sağlık hizmetleridir. Halkın en temel ihtiyaçlarından biri olan sağlık hizmetlerini karşılayabilmek için çok yaygın şekilde sağlık kurumları kurmuşlar, kurdukları hastane, dispanser, sağlık ocağı ve ilk yardım merkezlerinde halka bedava sağlık hizmetleri vermişlerdir (Çelebi, 2015: XXXI, 98-100).

Bu sağlık hizmetleri dışında İtalyanlar işgal ettikleri bölgelerde posta teşkilatı kurmuşlar, yeni okullar açmışlar, kamu binalarını ve yolları düzenlemişler, yoksul halka yardım etmişler, memurların ihtiyaçlarını gidermişlerdir (Selek, 1976: 453).

1.2.2.3. Fransa’nın Çekilirken Bıraktığı Mali Değerler

Mondros Ateşkes Antlaşması’ndan sonra Adana, Mersin, Osmaniye, Antep, Maraş ve Urfa Fransızlar tarafından işgal edilmişti. Kurtuluş Savaşı yıllarında Fransızlarla, Güney Cephesi’nde yoğun savaşlar yaşanmış sonrasında ise 20 Ekim 1920 tarihinde Türk Hükümeti ile Fransa Hükümeti arasında imzalanan Ankara Antlaşması’yla taraflar anlaşmış ve Fransızlar işgal ettikleri bölgelerden çekilmeye başlamışlardır. Çekilirlerken Güney Cephesi'nde bıraktıkları 10089 tüfek, 1505 sandık mermi ve 10 uçak, Yunanlılar ile savaşta kullanılmak diğer cephelere gönderilmiştir (Müderrisoğlu, 1994: 4, 51).

1.2.2.4. Hindistan Müslümanlarından Gelen Yardımlar

Mondros Mütarekesi’nden sonra Anadolu topraklarının işgal edilmesi Hint Müslümanlarını rahatsız etmiştir. İstanbul’un İngilizler tarafından işgal edilmesinden sonra toplanan Hint Müslümanları Hint Hilafet Komitesini kurarak harekete geçmişlerdir, Anadolu'ya gönderilmek üzere çeşitli yardımlar toplamışlardır. Milli mücadele için gelen yardımlar toplamda 130.250 Sterlin’e ulaşmıştır. Bu paranın bir kısmıyla İş Bankası kurulmuştur. (Sonyel, 1987: 185)

1.2.2.5. Kıbrıslı Türkler ve Azerbaycan’dan Gelen Yardımlar

Kıbrıs’ta yaşayan Türkler Kurtuluş Savaşı'na destekte bulunmak için yaptıkları kampanyalarla para toplayarak Anadolu’ya aktarmışlardır. Azerbaycan devleti ise petrol, benzin, altın ve ruble göndermiştir. Fakat Kıbrıslı Türklerin ve Azerbaycan’ın gönderdiği bu yardımlar genel savaş bütçesinin içerisinde fazla yer tutmadığı için çoğu kaynakta bu yardımlara yer verilmemektedir.

2. YENİ TÜRK DEVLETİNİN DEVRALDIĞI EKONOMİ

2.1. Sanayi

Osmanlı Devleti Sanayi Devrimi'ne ayak uyduramayarak sanayileşmiş Avrupa için güzel bir pazar haline gelmiştir. Avrupa’da büyük fabrikalarda ucuza üretilen mallar düşük gümrük vergileriyle Osmanlı topraklarına girince Osmanlı Devleti'nin zayıf sanayisi bunlarla rekabet edememiş ve gelişememiştir.

Osmanlı Devleti, Avrupa’nın bu sanayi atılımından etkilenmemek için yüksek gümrük vergileri ile korumacı bir politika takip edebilirdi. Ancak kapitülasyonlar

nedeniyle Avrupa'ya verilen imtiyazlar korumacı politika izlemeyi imkânsız hale getirince Osmanlı Devleti, sanayide dışa bağımlı bir tarım ülkesi olmanın ötesine geçememiştir (Turan-Safran-Hayta, 2004: 19).

Osmanlı Devleti'nin batıdaki sanayileşme sürecine ayak uyduramamasının tek neden batının uyguladığı sömürü düzeni değildi. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin toplum yapısı da sanayileşme sürecini olumsuz etkilemişti. Osmanlı toplum yapısında var olan tımar sistemi, narh uygulamaları ve etkisi az da olsa müsadere uygulamaları, bu olumsuz etkiye örnek gösterilmektedir. Tımar sistemi, sanayinin oluşması için gerekli olan sermaye birikimi sağlanmasının önüne geçmiştir. Kişilerin varislerine bir şey bırakamayacağı düşüncesine neden olan müsadere uygulamaları, tüketiciyi korumak için uygulanan narh sistemi de fiyatlar üzerinde oluşturduğu baskı nedeniyle sermaye birikiminin önüne geçmiştir (Teoman, 1999: 242).

Osmanlı Devleti'nin son döneminde sanayinin geliştirilmesi için Teşvik-i Sanayi-i Kanunu çıkarılmıştır. 1913 yılında çalışmaları başlatılan Teşvik-i Sanayi Kanunu sanayi alanında şu teşvik ve muafiyetleri getirmiştir (Şahin, 1998: 12);

- İhracat yapan fabrikalardan ihraç ettiği ürünler için gümrük vergisi kapsam dışı tutulacaktır.
- Fabrikaların üretimde kullandığı ve sınırlar içerisinde üretilmeyen malların ithalatından gümrük vergisi alınmayacaktır.
- Hükümet mal alışlarında öncelikle yerli malını tercih edecektir.
- Fabrika kurmak isteyenlere 5 dönüme kadar fabrika arazisi ücretsiz verilecektir.
- Fabrikanın kurulması veya genişletilmesi aşamasında kullanılacak malzemeler yurt içinde üretilmiyorsa bu malzemelerin ihracatından gümrük vergisi alınmayacaktır.
- Kurulan fabrikadan ve araziden emlak vergisi, temettü vergisi, belediye harç ve resim alınmayacaktır.

Bu kanunun yürürlüğe girme süresi ile 1. Dünya Savaşı'nın başlaması aynı döneme denk gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi ile kapitülasyonlar tek taraflı fesh edilmiş, gümrük vergileri yükseltilerek yerli sanayi korunmak istemiş, Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yabancı sermayeye tanınan imtiyazlar kaldırılmıştır. Ancak girişimci ve sermaye yetersizliğinin yanı ısıra savaşın giderek artan koşulları Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun başarıya ulaşmasına engel olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde sanayinin durumu hakkında bize en net bilgiyi 1913-1915 yıllarında Ticaret ve Ziraat Vekâleti tarafından 8 ili kapsayan sayımlar vermektedir. Her ne kadar sayım Osmanlı Devleti topraklarının tamamını kapsamasa da sanayi sadece İstanbul ve İzmir illerinde yoğun olduğu için ve bu 8 il içerisinde bu iller var olduğu için bu sayım bize sanayinin durumu hakkında bilgi vermektedir.

Tablo 4'e göre İstanbul ve İzmir'de sanayi yoğunlaşması yaşanmakta olmasının sebebi tüketimin ve işgücü yoğunluğunun bu bölgede fazla olmasıdır. İstanbul ve İzmir bu iki kıstas bakımından elverişli bölgeler olduğu için sanayi sektörü bu bölgede yoğunlaşmıştır. Ayrıca gıda ve dokuma sanayinin diğer sanayi kollarına göre fazla olması ise tarımsal üretimin gelişmiş düzeyde olduğunu göstermektedir (Ökçün, 1984: 14).

Tablo 4. 1913-1915 Osmanlı Devleti Sanayi İş Kollarına İlişkin İllere Göre İşletme Sayıları

	Gıda	Toprak	Deri	Ağaç	Dokuma	Kırtasiye	Kimya	Toplam
İstanbul	45	20	11	15	15	45	5	155
İzmir	23	1	2	9	8	11	8	62
Diğer	10	-	-	-	55	-	-	65
Toplam	78	21	13	24	78	56	13	282

Kaynak: Gündüz Ökçün, Osmanlı Sanayi İstatistikleri:1913-1915, Hil Yayın, İstanbul, 1984, s.35.

1915 sayımına göre Osmanlı topraklarında 255 adet sanayi işletmesi vardır ve bu işletmelerin 72 tanesi 1908 yılından sonra kurulmuştur. 1908 yılından sonra yapılan bu atılıma rağmen sanayi hala ilkel bir görüntü içerisindedir. 1915 yılında sanayi sektöründe bulunan alt üretim kollarından değirmencilik, tütün işletme, debagat, yünlü dokuma, iplik, ipek toplam sanayi üretiminin % 83,1'ini oluşturmakta, bu sektörlerdeki istihdam oranı ise toplam sanayi istihdamın içerisinde % 61,2'lik bir paya sahip olmaktadır. Bu alt kolların hiçbiri modern bir sanayi içinde yer almaması nedeniyle Osmanlı Devleti gözle görülür bir sanayiye sahip değildir ve sanayi malları tüketimi büyük oranda ithalat ile karşılanmaktadır. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti son döneminde son derece ilkel bir sanayiye sahiptir (Boratav, 1990: 24).

Tablo 5. 1921 Anadolu'da Sanayi Sektörlerine İlişkin İstihdam ve İşyeri Sayıları

Sektör	İşyeri Sayısı	İşçi Sayısı	İşyeri Başına Düşen İşçi Sayısı
Dokuma	20.057	35.316	1,76
Dericilik	5.347	17.964	3,35
Madeni Eşya	5.273	8.021	1,52
Gıda	1.273	4.493	3,52
Ağaç İşleri	704	3.612	5,1
Kimya	337	802	2,37
Toplam	33.058	76,058	2,31

Kaynak: Tevfik Çavdar, Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.178.

Tablo 5'de görüldüğü üzere Osmanlı'dan miras kalan sanayi işletmeleri küçük işletmeler olup bu işletmelerde ortalama çalışan sayısı 2,31 kişiye denk düşmektedir.

Osmanlı Devleti'nde ki sanayi kuruluşlarının % 75.3'ü özel sektör sermayesi olup, bu sanayi kuruluşlarının sadece % 24.7'sine devlete ait kuruluşlardı. Özel sektörün sahip olduğu sanayi kuruluşlarının % 28'i gıda sektöründe, % 27' si dokuma sektöründe, % 19'u sanayi sektöründe, % 24'ü ise ağaç, toprak, deri, kimya ve maden imalatı sektöründe yer almaktaydı. 1915 sanayi sayımına göre sanayi şirketlerinin yarıdan fazlası İstanbul ve çevresinde, % 22' si İzmirde yoğunlaşmıştır. Geri kalan sanayi kuruluşları ise diğer bölgelerde dağınık halde bulunmaktaydı (Kepenek, 1996: 1762).

Özetle, Osmanlı Devleti çağın sanayileşmesine ayak uyduramadığı için Türkiye'ye sanayi alanında güçlü bir miras kalmamıştır. Alt yapı yetersizliği, teknolojik gerilik, girişimci eksikliği, kalifiye eleman yokluğu, sermaye darlığı yeni Türkiye'nin sanayisini karşılayan olumsuzluklardır (Eldem, 1994 b: 9).

2.2.Tarım

Osmanlı ekonomisi tarıma ve toprağa dayalı bir ekonomi olup tarımsal üretimin temel amacı ise yurtiçi ihtiyaçları karşılamaktır. Yurtiçi ihtiyaçlar karşılanmadan ithalat yapılması yasaklanmıştır (Buluş, 2003: 6).

Osmanlı Devleti'nde toprakların asıl sahibi devlet olup devletin sahip olduğu bu topraklar köylüye işletilmesi için vergi karşılığında verilmiştir. Köylüden, üretiminin bir kısmını devlete vergi olarak vermesini ifade eden öşür vergisi alınmıştır. Öşür devlet gelirleri arasında önemli bir yere sahip olup ve 1887-1908 yılları arasında devlet gelirlerinin % 35-40'ını oluşturmuştur (Quataert, 2008: 52).

Tablo 6'da da görülebileceği gibi Osmanlı Devleti'nde tarımın ihracat içerisindeki payı ortalama % 70 seviyesindedir. Bu oran 2011 yılındaki % 11'lik oran ile karşılaştırılınca Osmanlı'nın son döneminde tarımsal ürün ihracatının toplam ihracat içerisindeki payının oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 6. Tarım İhracatının Toplam İhracat İçerisindeki Payı

Dönemler	Tarımsal İhracat/Toplam İhracat
1876-1880	% 69
1881-1885	% 70
1886-1890	% 70
1891-1895	% 71
1896-1900	% 68
1901-1905	% 71
1906-1908	% 72

Kaynak: Donald Quataert, Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876–1908, İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s.40

19. yüzyıl tarım alanında reform hareketlerinin yoğun yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Osmanlı Devleti ekonomisine, tarımın katkısının büyük olması nedeniyle ve alternatifi olmadığı için Osmanlı Devleti, tarım reformlarına hız vermiştir. Tarım eğitimi almaları için yurtdışına öğrenci gönderilmiş, tarımsal eğitime önem verilmiştir (Güran, 1999: III, 307). Bu dönemin önemli sayılabilecek diğer reformları ise Ziraat Bankası, Ticaret Odaları, Ziraat Okulları ve Memleket Sandıkları'nın kurulmasıdır (Quataert, 2008: 158).

Savaş sonrası her sektör olduğu gibi tarım sektörü de son derece olumsuz etkilenmiş, ekilen topraklar yarı yarıya azalırken hayvan sayısında da bir o kadar azalma yaşanmıştır. Yapılan üretim sadece iç pazara yönelik olup, ulaşım imkânlarının yetersiz olması, ürünlerin iç pazara dağıtımını olumsuz etkilemiş böylece birçok üretici tarım ürünlerini sadece kendi geçimi kadar üretmiştir. Bu nedenle pazar için üretim ulaşım imkânına sahip olan yerlerde gerçekleştirilmiştir. Bu yerler Trakya, Çukurova ve Batı Anadolu kesimleridir. İç kesimlerde ve tren yoluna uzak yerlerde üretim oldukça düşük ve sadece geçimlik yapılmıştır. Örneğin Erzincan'da üretimin sadece % 2'si pazara çıkarılmıştır (Tekeli-İlkin, 2009: 38).

Osmanlı Devleti'nden Türkiye'ye miras kalan tarım arazisi 6,5 milyon hektar olarak hesaplanmış, bu 6,5 milyon hektarlık alanın % 80'lik kısmına tahıl, % 7'lik kısmına sanayi bitkileri, % 7'lik kısmına sebze, kalan % 6'lık kısmına ise meyve ekimi

yapılmıştır. Tarım sektörü GSYH'nin % 50'sini, toplam istihdamın da % 80'ini oluşturmuştur (Tezel, 2002: 334).

Osmanlı döneminde hayvancılık alanında meydana gelen gerileme 1. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında hızla devam etmiştir. Örneğin, 1. Dünya Savaşı başlamadan 1914 yılında koyun ve keçi adeti 37,2 milyon olarak tespit edilmişken 1918 yılında 22.2 milyon olarak tespit edilmiştir (Eldem, 1994, a: 38). Kurtuluş Savaşı'nın bitmesinden sonra, 1922 yılında ise koyun ve keçi adeti 15.5 milyona düşmüştür (Eldem, 1994 a: 164). Yani savaş yıllarında her sektörde olduğu hayvancılık sektöründe de tahribat yaşanmıştır. Savaş öncesi ve savaş sonrası dönem kıyaslanacak olursa, savaş yıllarında toplam hayvan sayısında % 58 civarında bir azalma meydana gelmiştir (Gül, 2004: 230).

Bu dönemde, yıllardır süren savaşlar nedeniyle erkeklerin askere alınması işgücü açığını ortaya çıkarmış, ayrıca bu savaşlarda tarımda kullanılan hayvanlara ordunun ihtiyaçları için el koyulması da tarımsal üretimin düşmesine neden olmuştur. Atatürk 1923 yılında yaptığı basın açıklamasında "Hakikaten nüfusumuz arazimize göre pek azdır... Hariçten muhacir getireceğiz. İnsan kuvveti yerine makine kuvveti ikame edeceğiz" demiştir. Osmanlı Devleti'nden Türkiye'ye miras kalan tarımsal tabloya göre 231,5 milyon dönüm ekilebilir arazi mevcut iken bu arazilerin sadece 43,6 milyon dönümü ekilebilmiştir. Bu eksik kapasitedeki üretimin nedeni işgücü eksikliği, tarımda kullanılan aletlerin ve tarımsal metotların ilkelliğidir (Tezel, 2002: 121).

2.3. Nüfus ve İşgücü

Osmanlı Devleti'nde 1831, 1844, 1859 ve 1882 yıllarında nüfus sayımları yapılmış, 1912 yılında ise illerin yıllıklarından yola çıkılarak bir tarım sayımı yapılmıştır. Vedat Eldem'e göre bugünkü sınırlar içerisinde Osmanlı Devleti'nin 1913 yılındaki nüfusu 15.821.000'dir. Fakat bu nüfus ile ilgili yaş, cinsiyet, meslek gibi ayrıntılar noktasında herhangi bir veri yoktur. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde nüfusun % 80'i kırsal alanda yaşayarak tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır. Ermeni, Rum ve Yahudi gibi azınlıklar ekonomik yaşamda etkin olmuşlardır. Kırsal kesimde yaşayanların yaşam standartları oldukça düşük; bulaşıcı hastalıklara yakalanma oranları yüksek; yol, su, köprü, okul gibi imkânlar oldukça yetersiz; okuma yazma oranı ise yaklaşık % 7 seviyesinde olduğu tespit edilmiştir (Kili, 1995: 88).

Osmanlı Devleti'nde tarım dışı ekonomide azınlıklar Türklere göre daha çok etkin olup sanayi, madencilik, ticaret gibi alanlardaki işletmelere genellikle azınlıklar sahip olmuştur. 1912 yılındaki oranlara bakılacak olursa ticaret sektöründe olan 18.000 dükkanın % 15'inin Türklere, %49'unun Rumlara, % 23'ünün Ermenilere, % 19'unun ise Gayrimüslim ve diğer Müslümanların elinde olduğu görülebilir. Meslek gruplarına göre ise yine 1912 yılında 5.300 doktor, mühendis, muhasebeci gibi serbest meslek sahibi vardır. Bunların; % 14'ü Türk, % 44'ü Rum, % 22'si Ermeni'dir. 1912 yılı verilerine göre Osmanlı Devleti sınırları içerisinde 6500 adet imalathane bulunmaktadır. Bu imalathanelerin % 12'sine Türkler, % 49'una Rumlar, % 30'una Ermeniler, % 10'una da diğer azınlıklar sahip olmuştur (Tezel, 2002: 98-100).

Osmanlı Devleti'nde Ermeni ve Rum nüfus genellikle şehirlerdeydi ve tarım dışı alanlarda çalışmaktaydılar. 1922 yılındaki veriler Gayrimüslimler ile Müslümanların ticari hayatta ne oranda var olduklarını daha iyi saptamaktadır. Bu istatistiki bilgilere göre Müslümanlar dış ticaretin % 4'üne, taşıma şirketlerinin % 13' üne, toptancı mağazalarının % 15'ine ve perakende satış dükkanlarının % 25'ine sahiplerdi. 1919 yılındaki verilere göre ise Batı Anadolu'da bulunan imalat sanayi işyerlerinin % 73'ünün sahibi Rumlar olup yine bu sektörde çalışan işçilerin % 85'i gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Rum ve Ermenilerin arasında da tarım ile uğraşan bir kesim vardı ancak onlar da modern tarım anlamında müslümanlara göre daha ilerideydi ve ekonomik durumları daha iyiydi. Eğitim alanında da Rumlar ve Ermeniler müslüman nüfusa göre daha eğitimlilerdi (Tezel, 1982: 88).

Osmanlı Devleti nüfusu 1913- 1923 yılları arasında önemli miktarda azalmıştır. Savaşlar nedeniyle azalan bu miktar 4.000.000 olarak belirtilmekte olup, bu düşme 18-50 yaş arası erkeklerde yoğunlaşmıştır. Bunun sonucu olarak da ekonomiye işgücü anlamında olumsuz bir etki yaratmıştır (Keyder, 1982: 38).

Lozan Antlaşması'ndan sonra yapılan mübadele sonucunda 1 milyon 260 bin Rum Anadolu'dan giderken 400 bin Türk ülkemize gelmiştir. Gidenler genellikle tüccar, sanatkar, sanayici, serbest meslek erbabı kişilerden oluşurken gelen Türkler ise çoğunlukla toprak ile uğraşmaktaydı (Çavdar, 1970: 165; dan aktaran Korum, 1982: 65). Mübadeleden önce Rumlar şirket sermayelerinin %50'sini emeğin ise %60'ını sağlarlarken Türkler ise şirket sermayelerinin sadece % 15'ini sağlamaktaydılar. Böyle bir durumda Rumlar ile Türkler arasında yapılan mübadele uzun vadede ekonominin

millileşmesi için olumlu iken kısa vadede ülke ekonomisi için olumsuz bir tablo oluşturmuştur (Korum, 1982: 65).

1914 yılında 16,5 milyon olarak hesaplanan nüfus 1927 sayımlarında 13,6 milyon sayılmıştır. Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nden Türkiye'ye savaşlardan yorulmuş, yıllardır azalan bir nüfus kalmıştır.

2.4. Ticaret

Osmanlı Devleti'nde ticaret sektörü daha çok iç ticarete yoğunlaşmıştı. Devletin sınırlarının oldukça geniş olması nedeniyle tüketim iç kaynaklar ile sağlanabilmekte bu nedenle dış ticaret hacmi, ticareti hacmi içerisinde daha az yer kaplamaktaydı. Dış ticaretin sınırlı olmasının bir diğer nedeni ise Osmanlı Devleti'nin ithalat ve ihracat üzerine koyduğu kısıtlamardan kaynaklanmaktaydı. İç ticaret 1838 yılına kadar müslümanların kontrolünde olup gayrimüslimler genellikle dış ticarete hakimlerdi. Osmanlı Devleti'nde dönemin en büyük ticaret şehirleri arasında İstanbul ve Bursa başta gelmekteydi. Ticarette Türklerin azınlıklara göre üstünlüğü 19. yüzyıla kadar devam etmiş, 19. yüzyıldan sonra azınlıklar Türklere göre dış ticarette etkin olmaya başlamışlardı. Bu dönemden sonra yabancılar elde ettikleri imtiyazlar sayesinde Osmanlı Devleti'nde ki azınlıklarla iş birliği yaparak ticaret pazarına hakim olmaya başlamışlar ve bu süreç Osmanlı Devleti'nin son dönemine kadar devam etmiştir (Saydam, 1999: 417).

Osmanlı Devleti'nin dış ticaret politikası zaman zaman değişiklik gösterse de genel olarak dış ticaret devlet tarafından desteklenmiştir. Altın ve gümüşün yurtdışına çıkarılmaması ve bazı mallar üzerinde uygulanan ihracat yasakları Osmanlı Devleti'nde dış ticaret modelinin temelini oluşturmuştur (Zaim, 1999: 41). Bu bağlamda, genel olarak ihracı yasaklanan bu ürünler; kıymetli madenler, sanayide kullanılan hammaddeler, savunma malları ve temel gıdalar olduğu görülmüştür (Tabakoğlu, 1986: 22).

Son dönemde batının sanayileşme sürecine ayak uyduramayan Osmanlı Devleti, üretemediği sanayi ürünlerini dışardan almak zorunda kalmıştır. Ancak ithal ettiği bu ürünleri almak için ödeyeceği parayı ihracat ile karşılayamayınca sürekli dış ticaret açığı vermiş bu açığı kapatmak için ise dış borçlanma yoluna gitmiştir. Zamanla dış borçlanmayı yönetemez olmuş ve Osmanlı Devleti'nin gelirlerine el koyan Düyun-u Umumiye'nin kurulmuştur. (Eroğlu, 2007: 64).

Tablo 7. 1878-1918 Yılları Arası Osmanlı Devletinde Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	İthalat (bin osmanlı lirası)	İhracat (bin osmanlı lirası)	Toplam (bin osmanlı lirası)	Fark (bin osmanlı lirası)
1878	20.009	8.394	28.403	-11.615
1888	19.457	13.547	33.004	-5.910
1898	26.621	13.425	40.046	-13.196
1899	24.497	15.591	40.088	-8.906
1900	23.842	14.905	38.747	-8.937
1905	31.366	19.672	51.038	-11.694
1907	23.569	17.495	41.064	-6.074
1908	31.432	18.439	49.871	-12.993
1909	34.737	18.433	53.170	-16.304
1910	42.556	22.080	64.636	-20.476
1911	45.063	24.909	69.972	-20.154
1913	44.189	21.600	65.780	-22.580
1914	23.100	14.500	37.600	-8.600
1915	4.300	4.900	9.200	500
1916	10.200	12.300	22.500	2.100
1917	15.080	13.980	29.060	-1.100
1918	21.280	14.890	36.170	-6.390

Kaynak: Vedat Eldem, ‘’Cihan Harbinin ve İstiklal Savaşının Ekonomik Sorunları’’, Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Metinler/Tartışmalar, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1973 b, s.382.

Tablo 7’de görüldüğü üzere Osmanlı Ekonomisi 19. yüzyıldan itibaren sürekli açık vermiştir. Bunun nedeni 19. yüzyılda sanayileşmenin gerisinde kalmasıdır. Bu geri kalmanın sonucu olarak her ülke gibi Osmanlı Devleti de dış ticaret açıklarıyla boğuşmak zorunda kalmıştır. Ancak, savaş koşulları nedeniyle dış ticaretin minimum seviyeye düştüğü dönemlerde bir kaç kez dış ticaret fazlası vermesinin genel olarak ekonomiye bir etkisi olmamıştır.

1878 sonrası dönemde Osmanlı Devleti’nin başlıca ihraç malları üzüm, afyon, incir, palamut, buğday, fındık, zeytinyağı, pamuk, arpa, ham ipek, susamdan oluşurken; başlıca ithal malları ise un, şeker, çay, pirinç, Amerikan bezi, kahve, pamuk mensucat, yünlü ve tiftik mensucat, petrol, buğday, çit ve pikeden oluşmuştur (Aybar, 1939: 39–43).

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde dış ticarette kısıtlayıcı politikalar benimsenmiştir. 1886 yılından beri % 8 olan ithal vergi oranları 1914 yılında dış baskılar nedeniyle % 15’e yükseltilmiştir. 1914 yılında 1. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla kapitülasyonları tek taraflı kaldıran Osmanlı Devleti gümrük tarifesini de % 15 seviyesinde belirlemiştir (Kepenek-Yentürk, 2005: 21).

1916 yılında yerli sanayiyi korumak için her mala ayrı vergi oranı uygulanarak spesifik vergi türüne geçilmiştir, spesifik vergi türüne geçilmesindeki diğer nedenler ise şöyle belirtilmiştir: (Güven, 1998: 26–41).

- Milli ekonomiyi desteklemek,
- Yurt dışına değerli madenlerin çıkışını önlemek,
- Devletin güvenliğini sağlamak,
- Alkollü ürünlerin girişine engel olmak,
- Halkı uyuşturucu ve zehirli maddelerden korumak.

Lozan Anlaşması'nın yeni Türkiye'ye miras olarak bıraktığı ithalat 120.000.000 lira, ihracat ise 50.000.000 lira olarak gerçekleşmiştir. Yani ihracat toplam dış ticaretin % 32'sini oluştururken ithalat % 68'ini oluşturmuştur. İhracat malları tamamen gıda maddeleri ve hammaddelerden oluşurken ithalat malları endüstriyel ürünlerden oluşmuştur. Aynı yıl altın 600 kuruş, bir dolar 120 kuruş ve bir sterlin 810 kuruştur (Aydemir, 2011: 340).

Tarımsal ürünlerin ihracı toplam ihracatın % 83'ünü oluştururken, yerli sanayi iç tüketimin çok küçük bir miktarını karşılayabilmiştir. Özetle, Osmanlı Devleti'nden Türkiye'ye miras olarak hammadde ihraç eden, işlenmiş hazır mal ithalat eden bir dış ticaret kalmıştır.

Tarihçi Toynbe, Osmanlı'nın son döneminde tarımın durmunu şu cümleler ile özetlemiştir:

> "On yıl süren savaşlar bedeni yeterliliği olan erkeklerin sayısını azaltmış, savaşlardan sağ dönenler de enerjilerini ve sağlıklarını yitirmişlerdi. Savaşlar tarlaları yoksullaştırmış, yük hayvanlarının özellikle İç Anadolu'nun cins atları askeri gayeler için kullanılmış olduklarından pek azını geride bırakmıştı. Tarım, hâla ilkel bir durumdaydı. Ne yeterli insan, ne yeterli hayvan, ne yeterli araç bulunduğundan ülke tarımı açınacak bir düzeye düşmüştü. Ordudan terhis edilenlerin parası, giyeceği yoktu. Bir kısmı dağlarda başıboş dolaşır olmuş, bir kısmı çobanlık, bir kısmı eşkiyalık bir kısmı da çetecilik yapmaya koyulmuştu."

2.5. Ulaşım

Osmanlı Devleti zamanında yapılmış olan kara ve demiryollarının önemli bir kısmı 1. Dünya Savaşı ve Balkan savaşları nedeniyle kaybedilen topraklar arasında kalmış, Anadolu'da kalan kısım ise savaşlardan dolayı çok fazla yıpranmış ve gerekli bakım onarım yapılamamıştır. Yeni Türk Devleti'ne miras olarak her alanda olduğu gibi ulaşım alanında da çok kötü bir miras kalmıştır. Türkiye, 1923 yılında bakımsız ve

onarıma ihtiyaç halinde 4112 kilometrelik bir demiryolu ve bozuk halde 18.335 kilometrelik kara yoluna sahipti. (Güngül, 2015: 5) 18.335 kilometrelik kara yolunun 13.885 kilometresi şose, 4.450 kilometresi ise toprak yol olupgenel anlamda dar ve virajlı yollardı (Yaşa, 1980: 10).

Yeni Türk Devleti'nin kuruluş yıllarında kara yolu taşımacılığı at, eşek, katır, at arabası, öküz arabası ve kağnı ile yapılmakta, motorlu taşıtlardan ise sadece otomobil, kamyon ve kamyonet bulunmaktaydı. Bu yıllarda motorlu taşıt sayısı çok az olup, 800 civarında otomobil, 200 civarında ise kamyon ve kamyonet vardı. Bu taşıtların yaklaşık 800 tanesi İstanbul'da, 100 tanesi İzmir'de, geri kalan 100 tanesi ise diğer bölgelerdeydi (Müderrisoğlu, 1998: 170).

Tablo 8. 1923 Yılında Türkiye'de Bulunan Demiryolları Uzunluğu

Hattın Adı	Uzunluğu (km)
Anadolu Hattı	1032
Bağdat Hattı	966
Adana-Mersin Hattı	68
İzmir-Kasaba Hattı	703
İzmir-Aydın Hattı	609
Şark Demiryolları Hattı	337
Mudanya-Bursa Hattı	41
Erzurum-Sarıkamış Hattı	232
Sarıkamış-Sınır Hattı	124
Toplam	4112

Kaynak: İstatistik Umum Müdürlüğü 1928 İstatistik Yıllığı; İsmail Yıldırım, Atatürk Dönemi Demiryolu Politikasına Bir Bakış, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 1996, c.11, S.35, s. 389.

Osmanlı Devleti'nden kalan 4.112 kilometrelik demiryollarının işletmesi ve kontrolü, yüksek karlar karşılığında yabancılara aitti. Cumhuriyet kurulduktan sonra demiryollarında, % 53 Almanlar, % 23,5 Fransızlar ve yaklaşık % 20 oranında da İngilizler sermaye sahibi idi (Kepenek, 1987: 19). Tablo 9'da demiryolu hatlarının imtiyaz sahibi olan şirketlerin hangi ülke şirketi olduğu gösterilmiştir.

Tablo 9. 1923 Yılında Demiryollarının İmtiyaz Sahibi Şirketlerin Ülkesi

Demiryolu Güzergahı	Sermaye Sahibi Ülke
İstanbul- Edirne	Almanya
İstanbul- Ankara	Almanya
Eskişehir- Konya- Adana- Islahiye	Almanya
Halep- Nusaybin	Fransa
İzmir- Kasaba ve Temdidi	Fransa
İzmir- Aydın ve Temdidi	İngiltere

Kaynak: Tevfik Çavdar, "Devralınan İktisadi Miras, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, C. IV, İstanbul, 1983, s. 1059)

Ülkenin üç tarafı denizlerle çevrili olmasına rağmen Osmanlı Devleti'nden Türkiye'ye miras kalan deniz ulaşımı da çok cılızdı. Sahip olunan limanların imtiyaz sahibi yabancı şirketler olup İstanbul ve İzmir dışında başka büyük liman bulunmamaktaydı. 1923 yılında deniz ulaşımının 254.000 yolcu 54.000 yük tonaj kapasitesi olup bu rakamlar yeterli gelmemekteydi (Güngül, 2015: 6). 1911 ve 1912 yıllarındaki veriler incelediğinde Osmanlı'nın hakim olduğu karasularda bulunun gemilerin 59'u Türklere ait iken 41 tanesi yabancılara ait gemilerdi. Ancak Türklerin yabancılara göre daha fazla gemi sahibi olmasına karşın yabancı gemilerin taşıdığı yük oranı toplam yüklerin % 89,5'ini oluştururken Türk gemilerinde bu oran sadece % 10.5'dir (Okçuoğlu, 1996: 684.).

Özetle, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye, hem demiryolları hem karayolları hem de deniz yolları açısından oldukça cılız bir yapıya sahip olup ulaşım yabancı sermayenin kontrolündeydi. Genç Cumhuriyetin yönetici kadrosunu acil bir şekilde ulaşım anlamında çalışmalar beklemekteydi (Yenal, 2003: 25).

3. MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN EKONOMİK GÖRÜŞLERİ

Atatürk'ün çeşitli vesilelerle yaptığı konuşmalar ve uygulamalarından anlaşıldığına göre ekonomi politikalarının amaçları şöyle özetlenebilir (Aysan, 2000: 42):

- Tam çalışma,
- Hızlı ve dengeli bir sermaye birikimi,
- Dış ödemeler ve dış ticaret dengesinin sağlanması,
- Dengeli gelir dağılımı,
- Enflasyonsuz hızlı kalkınma,
- Bölgeler arası dengeli kalkınma,
- Özel girişimin geliştirilmesi,
- Yabancı sermaye ile işbirliğidir.

Mustafa Kemal Paşa'nın 1923-1929 yılları arasında uyguladığı ekonomi politikası incelendiğinde bazı sonuçlar çıkarılmıştır. Bu sonuçlara göre 1923-1929 yılları arası ekonomi politikaları ekonomik doktrinlerden uzak, faydacı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Ekonomi alanında yetişmiş uzman bir kadronun yokluğu ve bu anlamda yabancılara güven olmayışı nedeniyle yöneticiler el yordamıyla ekonomik kalkınmayı sağlamak zorunda kalmışlardır. Bu dönemde anayasanın sınırları çerçevesinde ılımlı

liberal-kapitalist bir ekonomik düzen yaratılmaya çalışılmış ve bu konuda önemli düzenlemeler yapılmıştır (Daver, 1995: XI, 301).

Mustafa Kemal Paşa yaşamı boyunca iki farklı ekonomi programını uygulamaya koymuştur. 1923-1930 yılları arasında milli ekonomi yaratma hedefli liberal ağırlıkta politikalar, 1930-1938 yılları arasında ise devletçilik ağırlıklı politikalar uygulamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın 1923- 1930 yılları arasında ki ekonomik tercihlerini etkileyen unsurlar şunlardır:

- İttihat ve Terakki'nin milli ekonomi modeli çerçevesinde milli burjuva yaratma politikası,
- Mustafa Kemal Paşa'nın Fransız Devrimi'nden etkilenerek özgürlükçü bir anlayışa sahip olması,
- Mustafa Kemal Paşa'nın ulus devlet modelini benimsemesi,
- Ülke koşulları,
- Dünya ekonomik konjonktürüdür.

Milli bir ekonomi yaratma düşüncesi İttihat ve Terakkki ile başlamıştır. 1908 yılında iktidarı ele geçiren İttihatçılar ilk kez milli ekonomi yaratma düşüncesine girmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa ile 29 Ekim 1907 tarihinde 322 nolu üyesi olduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ekonomik görüşleri örtüşmektedir. (Tevetoğlu, 19897: 77)

Mustafa Kemal Paşa, özgürlükçü bir düşünce sistemine sahipti. Çok partili hayata geçme çabaları, demokratik açılımları bu özgürlükçü düşüncenin siyasi ayağını oluşturmuştur. Sahip olduğu bu düşünce sistemi ekonomi tercihlerini de etkilemiş ve 1923-1930 yılları arasında liberal politikaları ağır basan bir modeli ülkeye uygulamıştır. (Akyıldız- Eroğlu, 2004: IX, 45)

Mustafa Kemal Paşa'nın özgürlükçü bir düşünce sistemini taşımasının nedeni olarak Fransız Devrim'inden ve Fransız düşün dünyasının önemli isimlerinden Jean Jacques Rousseau'nun görüşlerinden etkilenmiş olması gösterilmektedir (Turan, 1982: 13). Mustafa Kemal Paşa, Fransız Devrimi'ne olan hayranlığını şu cümlerler ile belirtmiştir: (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1961: 81).

> "Fransa İhtilâli bütün cihana hürriyet fikrini nefheylemiştir ve bu fikrin hâlen esas ve menbaı bulunmaktadır. Fakat o tarihten beri beşeriyet terakki etmiştir. Türk demokrasisi Fransa İhtilâli'nin açtığı yolu takip etmiş, lâkin kendisine has vasf-ı mümeyyizle inkişaf etmiştir."

Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözlerinden düşünsel yapısının oluşumunda Fransız Devriminden oldukça etkilendiği anlaşılmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa'nın sahip olduğu bir diğer düşünce sistemi ise ulus devlettir. Türk toplumunu, ümmet toplumundan ulus toplum modeline geçirmek düşüncesini taşımıştır. Bu nedenle yeni kurulan Türk devleti ulus devlet sistemi üzerine oturtulmuştur. Bu ulus devlet kurma modelinin ekonomideki karşılığı milli bir ekonomik model kurmak ve milli bir burjuva yaratmaktır (Yetim- Azman, 2006: 211). Genç Cumhuriyetin liderlerine göre Osmanlı burjuvazisi yabancılardan oluşmaktaydı ve bu nedenle güven vermemekteydiler. O nedenle bugüne kadar memurluk ve çiftçilik yapan yurttaşlardan milli bir burjuvazi yaratmak zorunluluğu doğmuştur. Kısacası Mustafa Kemal Paşa, ulusalcı olmasından dolayı milli bir ekonomiyi savunmuş ve bu nedenle ekonomik tercihini bu anlamda kullanmıştır.

1923-1930 yıllar arasında uygulanan liberal politikların bir başka nedeni hükümetin özel sektörün başarılı olacağına olan güven değil, o dönemde yeterli milli burjuvanın olmaması ve devletin bazı ekonomik sektörlere fiilen girecek yeterliliğinin olmamasından kaynaklanmıştır. Örneğin bu dönemde hükümet imalat sanayi alanında faaliyet yürütmek yerine bankalar kurarak ve teşvik yasaları çıkararak özel sektörü bu alanda desteklemiştir. Hükümet ekonomik olanaklarının kısıtlılığı nedeniyle her yükün altına girmek yerine liberal politikalar izlemeye mecbur kalmıştır. Yani bu dönemde tercih edilen liberal politikalar ideolojik bir nedenden değil, dönemin koşullarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca dünya konjonktüründe de liberal ağırlıklı politikaların rüzgarı esmekteydi.Yeni Türkiye, dünyadaki bu akıma karşı bir şekilde hareket edeceği düşünülemezdi (Korum, 1982: 77).

Sonuç olarak Mustafa Kemal Paşa'nın farklı dönemlerde liberalizmi ve devletçiliği uygulamaya koyma nedeni tamamen olaya bilimsel, konjontürel ve akılcı yaklaşmasından kaynaklanmıştır (Hiç: 1974: 116).

İKİNCİ BÖLÜM
YENİ TÜRK DEVLETİNİN EKONOMİ POLİTİKALARI (1923-1930)

1. TEMEL KAVRAMLAR: LİBERALİZM VE İKTİSADİ LİBERALİZM

1.1. Liberalizmin Tanım ve İçeriği

Liberalizm, aslen Latince olup, İspanyolca'dan türetildikten sonra İngilizce'ye geçmiş bir kelimedir. Siyasi literatüre 19. yüzyılın başlarında giren kelime, İngiltere'de ulusal olmayan politikalar için kullanılmış, İspanyollar tarafından ise İngiltere kaynaklı politikaları belirtmek için olumsuz bir anlamda kullanılmıştır. Aynı zamanda İspanyollar parlamenter demokrasiyi savunan milletvekillerini nitelendirmek için de "liberalizm" kelimesini kullanmışlardır (Maurice Cranston, Freedom, Longmans, Green and Co. 1954, s.67; dan aktaran Yayla, 2008:15). Literatürde ise "liberalizm" kelimesini ilk defa Adam Smith, "Ulusların Zenginliği" kitabında kullanmıştır (Friedrich A. Hayek, The Constitution of Liberty Chicago: The University of Chicago Press, 1960, s.530; dan aktaran Yayla, 2008: 15).

Liberalizm, ilerleyen dönemlerde değişime uğradıktan sonra "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" ifadesi ile özdeşleşmiştir. Liberalizm sosyal ve siyasi olarak ifade özgürlüğü, fikir özgürlüğü gibi anlamlara gelirken ekonomik olarak ise serbest ticaret anlamında kullanılmıştır (Ludwig VonMises, Planning forFreedom, Libertarian Press, 1952, s. 38. ;dan aktaran Yayla, 2008:16).

Liberalizm kelimesi İngilizcede bulunan "liberty" kelimesinden türetilmiş olup kelime anlamı olarak serbestlik, özgürlük, hürriyet anlamına gelmektedir. O nedenle liberalizm birkaç kelime ile tanımlanacak olursa esas olarak "özgürlüğü savunan bir düşünce" şeklinde ifade edilebilir. Ancak en öz ifade olan bu tanım liberalizmi tanımlamada yetersiz kalmaktadır. 17. yüzyıldan bugüne kadar tarihsel gelişimi incelenerek daha geniş bir tanımlama yapılabilir (Aktan, 1995: XXVIII, 3).

Liberalizm, her ne kadar siyasi literatüre 19. yüzyılın başında girmiş olsa da İngiltere'de tarihsel olarak 17. yüzyıldan itibaren düşünce alanında gelişmeye başlamış, 17. yüzyılın tüm entelektüel akımları arasında yerini almıştır. Liberalizmin önde gelen temsilcileri arasında T. Hobbes, J. Locke, J.J.Rousseau, A. Smith, D.Ricardo, C. Montesqueiu, J.Bentham, J. Mill, A. Tocqueville, J. B. Say, N. W. Senior, J. S. Mill, A.

Tocqueville, J. B. Say, N. W. Senior, J. S. Mill, D. Hume, T. R. Malthus, H. Spencer gibi isimler gösterilmektedir (Gül, 2004: 9).

Genel olarak liberalizm farklı ülkelerde farklı anlamlar içermektedir. Akademik olarak net tanımı halen tartışma konusudur. Türkiye'de liberal kelimesi daha çok özgürlükçü, insan haklarını önceliğine alan, demokrasi savunucuları için kullanılmaktadır.

Liberalizm, genel anlamda iki şekilde tanımlanmaktadır. Bunlardan birincisi olan ekonomi bilimindeki tanımı, "İktisadi düşünce tarzı olarak bireye, onu özgürlüğüne ve kamu yararına sonuçlanacağı için, bireysel etkinliklerde özgürlüğe ayrıcalık tanıyan kuram." olarak yapılmıştır. İkincisi ve sosyal tanımı ise "Devletin bireysel özgürlükler karşısındaki yetkilerini sınırlamayı öngören siyasal öğretidir." olarak yapılmıştır.[2]

Liberalizmin kapsamlı tanımı Coşkun Can Aktan'a göre ise şöyledir (Aktan, 1995: XXVIII, 4):

> "Liberalizm, bireyciliğe dayalı, rasyonel bireylerin siyasal ve ekonomik alandaki hak ve özgürlüklerini güvence altına alan, piyasa ekonomisinin doğal işleyişine bırakılarak, devletin ekonomiye müdahalesini en az düzeye indirilmesini savunan bir doktrindir."

Liberalizmin sınırları net ve kesin olarak belirgin değildir. Yani dogmatik bir yapısı yoktur. Tarihsel süreç içerisinde başka akımlardan etkilenmiş ve şekillenmiştir. Bu zenginleşme liberalizmi mükemmel hale getirmemiş aksine çok fazla yanlış anlaşılan, en az anlaşılan, en fazla eleştirilen düşünce akımı haline gelmiştir (Türkkan, 1999: 355).

Liberalizmin teorik çalışmaları sırasında felsefi özüne ters düşecek bazı varsayımlar da ortaya çıkmıştır. Bunun en belirgin örneği tam rekabet teorisinde görülmektedir. Tam rekabet teorisinde yapılan basitleştirmeler liberalizmin felsefi özüne ters düşmektedir (Yayla, 1993: 134).

Liberalizm genel olarak 4 ilkeye dayanmaktadır. Bu ilkeler bireycilik, özgürlük, kendiliğinden düzen ve sınırlı devlet ilkeleridir. Bu ilkelerden bireyciliğe göre kişi kendi çıkarları doğrultusunda doğru karar verebilme yetisine sahiptir. Birey ekonomik faydası için "homo economicus", doğruyu bulabilme yeteneği nedeniyle "rasyonel insan" ve sosyal, siyasal olayları kişisel çıkarı için kullanabilmesi ile "faydacı bir insan"dır (Sezgin, 1989: 71).

---

[2]www.ldp.org/liberal-demokrasi/, (23.01.2017).

Liberalizmin bir diğer temel ilkesi olan özgürlük ise liberalizmin olmazsa olmaz ilkesidir. Bu ilkeye göre özgürlükler sonucunda refah seviyesi yükselir, bireysel özgürlükler sayesinde yaratıcılık artar, yaratıcılığın artması ise bireyin refah seviyesini yükseltir. Bu nedenle, bireyler bir başkasına zarar vermeyecek ölçüde özgür bırakılmalıdır (Mill, 1988: 38).

Liberalizmim üçüncü temel ilkesi olan kendiliğinden düzen fikrini ilk ortaya atan kişi Hume'dur. Daha sonra Adam Smith "görünmez el" teorisini ortaya atmıştır. Doğal düzen ilkesine göre işler kendiliğinden düzenli şekilde seyir edecek, dışarıdan yapılan müdahaleler bu işlerin dengesini bozacak ve her şey birbirine girecektir (Yayla, 2008: 169).

Liberalizmin son ilkesi sınırlı devlettir. Sınırlı devlete göre her şey bireyden başlar ve en önemli şey bireydir. Kişiler haklarını ve özgürlüklerini dünyaya gelmeleriyle beraber kazanır. Bireysel hakları ve özgürlükleri devlet vermemiş, aksine bireyler devleti kendi özgür iradeleriyle yaratmışlardır. Devlet kişilerin bu özgürlüklerine karışamamalı ve kişilerin haklarına saygı göstermelidir (Tunaya, 1969: 82).

1.2. İktisadi Liberalizmin Tanımı ve İçeriği

Liberalizmi genel olarak tanımladıktan sonra çalışmayı ilgilendiren kısım olan iktisadi liberalizme değinilmelidir. İktisadi olarak liberalizm serbest piyasayla tarif edilmektedir. Devletin ekonomiye müdahale etmediği, serbest girişimcinin rahatça ekonomik faaliyetlerde bulunduğu ekonomiler liberal ekonomi olarak adlandırılmaktadır. Liberal ekonomilerde ekonomik kararları almakta yetkili olan devlet değil, bireylerin bizzat kendisidir.

Liberalizmin ekonomik düzen kavramına göre devlet ekonomiye müdahale etmekten uzak durmalı ve müdahalelerini minimum seviyede tutmalıdır. Çünkü ekonomik düzen kişilerin kendi çıkarları doğrultusunda kendi kendisine yürür ve dışarıdan müdahaleye gerek yoktur. Kişiler ekonomik kararlarını verirken kendi çıkarları doğrultusunda hareket eder ve içinde bulunduğu ekonomik koşullar hakkında yeterli bilgiye sahiptirler. Ekonomi alanında vermesi gereken kararları kamu görevlilerinden daha iyi tespit ederler. Çünkü bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etme arzusu onların doğru hareket etmesine yol açar. Liberal sistemin en

belirleyici unsurları piyasa ve rekabet olup, bu iki unsur üretimin, tüketicilerin istediği şekilde olmasına neden olmaktadır (Albayrak, 2001: V, 91).

Ömer Demir ve Mustafa Acar iktisadi liberalizmi şu şekilde tanımlamışlardır;

> "Devletin ekonomiye müdahale etmemesi yahut iktisadi hayatın yönlendirilmesine yönelik devlet müdahalesinin asgari düzeyde tutulması gerektiğini; arz-talep mekanizması ya da fiyat mekanizmasıyla piyasanın iktisadi ve sosyal açıdan en yararlı sonuçları üreteceğini; özel sektörün önünü açmak gerektiğinin bir veciz ifadesi olarak da: "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler!" ilkesini savunan öğretiye iktisadi liberalizm denilir." (Demir-Acar, 2002: 266).

Liberal ekonomi kuramları tarihten bugüne kadar üç iktisat okulunu kapsamaktadır. Bu üç okul arasında her ne kadar farklılıklar olsa da özü itibariyle genel bir ekonomik liberalizm oluşturarak ortak bir dünya görüşü üzerinde genel hatlarıyla ekonomik liberalizmin özünü meydana getirmişlerdir (Kazgan, 1993: 43).

Bu anlamda liberal iktisadın en genel özellikleri şöyle sıralanmıştır:

- Piyasalara devlet müdahalesi olmadığı sürece piyasalar dengededir. Fiyat arz ve talebin kesişmesinden belirlenir. Arz fiyatları düşürürken, talep fiyatların yükselmesine neden olur. Fiyatlar yapışkan değil esnektir. Yani arz ve talebin değişimine göre fiyatlar değişkenlik gösterir.
- Yatırımların en büyük kaynağı tasarruflardır. Tasarruflar ve yatırımlar birbirine eşittir. Tasarrufların artması faizlerin düşmesine neden olurken, yatırımların artması faizlerin yükselmesine neden olmaktadır. Devlet yatırımların artması için kamu harcamalarını arttırır ise bu denge bozulur, yatırımlar artmadığı gibi faizler yükselir ve yatırım teşviki kaybolur.
- Ekonomideki istihdam, gelir, üretim gibi değişkenlerin durumu para miktarı ile bağlantılı değildir. Ekonomiye müdahale etmek için piyasaya sürülen para fiyatlar genel düzeyini yükseltmekten başka bir işe yaramayacaktır.
- Piyasalar, kaynak ve gelir dağılımını belirleyebilir. Piyasaya yapılan dışarıdan müdahaleler kaynak ve gelir dağılımını daha da fazla bozarak ekonomiyi dengeden uzaklaştırır.
- Piyasalar daima tam rekabet durumundadır. Ekonominin tam kapasite çalışması sadece serbest piyasada sağlanabilir. İstihdamı işçi ücretleri belirlemektedir. Bu nedenle ücretler yapışkan değil değişkendir ve emeğin verimliğine göre belirlenir (Alper Akalın, "Liberalizm ve Ekonomik Krizler (2): İlk İtiraz ve Neoklasik İktisadın Doğuşu", 2009; dan aktaran Doğan, 2009: XIV, 203).

2. YENİ TÜRK DEVLETİNİN EKONOMİ POLİTİKALARINA YÖN VEREN GELİŞMELER

Anadolu'da Kemalist kadro Kurtuluş Savaşı'nı zaferle sonlandırdıktan sonra ülkenin gerçek kurtuluşunu ekonomik bağımsızlıkta görmüştür. Bunu başta Mustafa Kemal Paşa ve diğer önder kadrolar sürekli dile getirmişler, Mustafa Kemal zafer kazanıldıktan hemen sonra "Türkiye devleti, devleti iktisadiye olacaktır." diyerek ekonomiye ne derece önem verdiğini göstermiştir. Ekonomik bağımsızlığa önem verildiğini gösteren bir başka gelişme ise yeni devletin ekonomik planlarının belirlendiği İzmir İktisat Kongresi'nin daha barış anlaşması imzalanmadan toplanmasıdır (Durmuş-Aydemir, 2016: XII, 157).

Mustafa Kemal Paşa döneminde ekonomiden bahsetmek için miladı İzmir İktisat Kongresi olarak almak gerekir. Çünkü Mustafa Kemal Paşa döneminin ilk önemli ekonomik kararları bu kongreyle alınmıştır. Daha önce Meclis'in ve Mustafa Kemal'in başkomutanlık yetkisine dayanarak aldığı bazı kararlar vardır. Bunlar savaş döneminde sadece savaşı finanse edebilmek için alınmış olan kararlar olduğu için Cumhuriyet dönemi ekonomisinin başlangıcı kabul edilemez.

1923-1930 dönemi Osmanlı Devleti'nin resmen sona ermesi ve Anadolu'da yeni bir ülkenin kurulmasının başlangıç yıllarıdır. Bu nedenle geçmişle bir kopuş anlamını taşır ve siyasal bir devrim anlamına gelir. Ancak ekonomik anlamda 1923 yılının geçmişle kopuk olduğu söylenemez. 1923-1930 yılının ekonomik programı Osmanlı Devleti'nin son dönemi olan 1908-1922 döneminden kopuk olmayıp, iki dönem arasında bir süreklilik ilişkisi mevcuttur (Boratav, 1990: 28).

1923-1930 dönemi ekonomide liberal politikaların ağırlıklı olarak uygulandığı ve milli ekonomi yaratma çabalarının olduğu yıllardır. Milli ekonomi yaratma çabaları Osmanlı Devleti'nin son döneminde tartışılan konulardan birisidir. İttihat ve Terakki Cemiyeti bu konuda çalışmalar yapmış, milli iktisat fikrini ekonomide uygulatmaya çalışmıştır. 1. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Osmanlı Devleti'nde milli iktisat için koşullar oluşmuş, Osmanlı Devleti milli iktisat açısından oldukça önemli olan bir hamle yaparak kapitülasyonları tek taraflı feshetmiştir. Daha sonra bağımsız bir gümrük tarifesi belirleyerek yerli malları ithal mallara karşı korumuştur. Bu gelişmelerden sonra milli iktisat politikasının kökleri atılmıştır (Toprak, 1982: 20).

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasıyla yeni kurulan ülkenin her alanda inşa çalışmaları başlamıştır. Ekonomik inşa çalışmalarının başlangıcı 17 Şubat 1923 yılında toplanmaya başlayan İzmir İktisat Kongresi kabul edilmekte olup, bu kongre ile 1930 yılına kadar etkin olan milli ekonomi yaratma çabaları ve liberal ekonomi dönemi başlamıştır.

2.1. İzmir İktisat Kongresi

İzmir İktisat Kongresi, 17 Şubat 1923 tarihinde başlayıp, 4 Mart 1923 tarihinde sona ermiştir. Kongrenin başkanlığını Kazım Karabekir, fahri başkanlığını ise Mustafa Kemal Atatürk yapmıştır. Bu kongre resmi ve bağlayıcı bir niteliğe sahip olmayıp alınan kararlar sadece tavsiye niteliğinde kararlardır. Bu kongreye bütün illerden gelen tarım, sanayi, ticaret ve işçi gruplarını temsilen 1135 delege katılmıştır. İzmir İktisat Kongresi Türkiye ekonomisinin miladı kabul edilmektedir.

Kongre Mustafa Kemal Atatürk'ün açılış konuşmasıyla başlamış, ikinci konuşmacı dönemin İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt, üçüncü konuşmacı ise kongrenin başkanlığına seçilen Kazım Karabekir olmuştur (Ülken, 1981: 82).

2.1.1. İzmir İktisat Kongresi'nin Amacı

İzmir İktisat Kongresi'nin amacı, siyasal amaç ve ekonomik amaç olarak ikiye ayrılır. Ekonomik amaç, ülkedeki ekonomik kesimlerin sorunlarını belirlemektir. Bu sorunlara yönelik çözüm önerilerini saptamak olduğu için ekonominin tüm zümreleri taleplerini raporlayarak sunmuşlardır. Bu kongrenin siyasi amacı ise, toplandığı zaman ve yer olarak yabancı ülkelere bir mesaj niteliğinde olmasıdır. Lozan Barış Görüşmeleri'nin Osmanlı borçları ve yabancı ülkelere verilen imtiyazların devam etmesi konusundaki anlaşmazlıktan dolayı tıkandığı bir tarihte İzmir İktisat Kongresi'nin toplanması oldukça önemli olup, Lozan'da karşımızda oturan devletlere ülkenin, ulusal ve ekonomik bağımsızlık konusunda bütünlük sergilediği gösterilmiştir. Yerin İzmir olarak seçilme amacı ise, İzmir'in düşman işgalinden yeni kurtarılmasıdır (Ölçen, 1997: 25).

O dönemde yayınlanan İngiliz ve Yunan basınında, bu kongrenin asıl hedefinin yabancı sermayeyi yok etmek olduğu, Türk olmayanların ekonomik işlerin dışına sürükleneceği yazıları yazılmıştır. Oysa devlet söyleminde kongrenin hedefi farklı şekilde açıklanmıştır. Örneğin İktisat Vekili Mahmut Esat yaptığı açıklamada, ülkenin

yasalarına uyma şartıyla, yabancı sermayeye karşı olmadıklarını belirtmiştir. İzmir Anadolu Gazetesi'ne verdiği röportajda, Kurtuluş Savaşı'yla siyasi bağımsızlık kazanılmış olup, sıranın ekonomik bağımsızlığı kazanmak olduğunu vurgulamış, kongrenin bu amaçla toplandığını belirtmiştir (Ökçün, 1997: 7).

2.1.2 Mustafa Kemal Paşa'nın Kongre Konuşması

Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı İzmir İktisat Kongresi'nin açılış konuşması Yeni Türkiye'nin ekonomik inşası açısından oldukça önemli bir konuşma olup, yeni devletin ekonomik yol haritasını da ana hatlarıyla özetleyen bir konuşma olmuştur.

Osmanlı dönemini eleştirdiği kısımda şunları söylemiştir (İnan, 1989: 76):

> "Bu kudretli ve azimli padişahlar, siyaset-i hariciyelerini emelleri, arzuları ve ihtiraslarına istinat ettirmişler ve teşkilat ve siyaset-i dahiliyelerini bu mevlud ihtirasa olan siyaset-i hariciyelerine göre tanzim mecburiyetinde kalmışlardır. Bütün ef'al ve harekatlarını, hayaller ve emeller üzerine bina ettiler. Teşkilat-ı dahiliyeyi, siyaset-i hariciyeye uydurmak mecburiyeti hasıl olunca, zapt ettikleri mahallelerdeki anasırı olduğu gibi muhafaza mecburiyetinde kaldıktan başka onlara başka imtiyazlar, istisnalar bahşettiler. Diğer tarafta unsuru asliyi uzun seferlerde fütuhat meydanlarında dolaştırdılar ve bu suretle kendi kendilerini tahrip etmiş oldular. Bu itibarla millet, yani unsuru asli kendi evinde, kendi yurdunda eshabı-hayatiyesini istihsal için çalışmaktan mahrum bir halde bulunuyordu. Bu tacidarlar milleti böyle dolaştırmakta iktida etmiyorlar belki fütuhat halkı memnun etmek için, unsuru aslinin hukukundan menabi-i iktisadiyesinden birçok şeyleri atiyye olarak onlara bahşediyorlardı."

Mustafa Kemal Paşa Osmanlı Devleti'nin yayılmacı politikasını eleştirmektedir. Bu yayılmacı politika sonucunda ulusun, doğal kaynaklarını, işgücünü, sermayesini yok ettiğini savunmakta, bu nedenle milli bir iktisat programının varlığına ihtiyaç duyulduğunu ise şu sözlerle belirtmektedir (İnan, 1989: 97):

> "İstiklali tam için şu düstur var. Hakimiyeti milliye, hakimiyeti iktisadiye ile tersim edilmelidir. Yegane kuvvet, en kuvvetli temel iktisadiyedir. Siyasi ve askeri muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsun, iktisadi zaferle tetviç edilmedikçe semere, netice payidar olamaz."

Mustafa Kemal Paşa ekonomiye ne kadar önem verdiğini anlamak için bu konuşmadaki satır başlarına bakmak gerekir. Bu satır başları şunlardır:[3]

- "Bir milletin doğrudan doğruya hayatı ile alakadar olan, o milletin iktisadiyatıdır."

[3]www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/turkiye-iktisat-kongresini-acis-soylevi-izmir, (13.03.2017).

- “Çöküş sebepleri iktisat meselelerinden başka bir şey değildir.”
- “Zamanımız tamamen bir iktisadi devirden başka bir şey değildir.”
- “Kılıç kullanan kol yorulur. Fakat saban kullanan kol her gün daha çok kuvvetlenir. Toprağa her gün daha çok sahip olur.”
- “Osmanlı fatihleri, unsur-u asli ile beraber sapanın karşısında mağlup olup rica ettiler. Felaket o zaman başladı.”
- “Kılıçla fütuhat yapanlar, sapanla fütuhat yapanlara, neticede mevkilerini terk etmeye mecburdurlar.”
- “Milli hakimiyet, iktisadi hakimiyetle sağlamlaştırılmalıdır.”
- “Siyasi ve askeri muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsun, iktisadi muzafferiyetlerle taçlandırılmadıkça semere vermez. Netice devamlı olmaz.”
- “Halk devri, iktisat devri mefhumu ile ifade olunur.”

Görüldüğü üzere Mustafa Kemal Paşa, Lozan Görüşmeleri'nin ekonomik maddelerde anlaşmazlığa düştüğümüz için tıkanması nedeniyle dış dünyaya bir mesaj göndermektedir. Milli bir ekonominin önemi üzerinde yoğun biçimde duran Mustafa Kemal Paşa’nın ilerleyen yıllarda nasıl bir ekonomik politika izlediğini, İzmir İktisat Kongresi'ndeki konuşmasından anlıyoruz. Bu nedenle bu konuşma bu kongrenin en önemli belgesidir. İzmir İktisat Kongresindeki bir diğer konuşmacı ise İktisat Vekili Mahmut Esat Bey’dir. Mahmut Esat Bey konuşmasında şöyle demiştir (Ökçün, 1981: 262-263):

> “…Biz iktisat meslekleri tarihinde mevcut mekteplerden hiçbirine mensup değiliz ne de sosyalist, komünist, etatist veya himaye mekteplerinden değiliz. Bizim de, yeni Türkiye’nin yeni iktisadi manasına göre yeni bir iktisadi mektebimiz vardır. Buna ben Yeni Türkiye İktisat Mektebi diyorum... Yeni Türkiye muhtelit bir iktisat sistemi takip etmelidir. İktisadi teşebbüs kısmen devlet ve kısmen teşebbüsü şahsi tarafından deruhte edilmelidir. Mesela büyük kredi müessesatını, sanayi teşebbüsatını devlet idare edecektir...”

Görüldüğü üzere İktisat Vekâleti Mahmut Esat Bey, yeni Türkiye’nin ekonomisinin ne sosyalist ne de liberal bir yapıda olmayacağını belirtmiş, karma ekonomik bir yapının öne çıkarılacağı üzerinde durarak Türkiye’ye özgü bir ekonomik model oluşturulacağını vurgulamıştır.

2.1.3 Misak-ı İktisadi

Kongrede grupların aldığı kararlar dışında bir de "Misak-ı Milli" gibi "Misak-ı İktisadi" kararları alınmıştır. Bu kararlar 12 maddeden meydana gelmiş olup özetle şunlardır (Ökçün: 1981, 387):

- Halkımız zarar vermez.
- Halkımız tükettiği ürünü elinden geldiğince kendisi yetiştirir.
- Halkımız kültür ve marifet aşığıdır.
- Halkımız çalışkandır.
- Halkımız ülkemizin zenginliğinin farkındadır.
- Halkımız yalancılık, tembellik ve hırsızlık yapmaz.
- Ormanlara canı gibi değer verir ve onları korur.
- Halkımız onurlu şekilde çalışır.
- Madenler halkın çıkarı için işletilir.
- Halkımız yabancı sermayeye düşman değildir.

Şevket Süreyya Aydemir, Misak-ı İktisadi'yi değerlendirirken "Bu misak-ı iktisadı, bir iş ve inşa siyasetinin ana hatları olmaktan ziyade, devrin havasına uyan bazı heyecan belirtilerinden ve temennilerinden ibaret kaldı." demiştir (Aydemir, 1965: 353).

Misak-ı İktisadi'de ki bazı maddeler bilimsel ekonomik gerçekleri yansıtmaktan çok, milli hislere hitap eden söylem yapısıyla dikkat çekmiştir. Bu oranda da ekonomik yol göstericilik gücü bakımından etkisi zayıf kalmıştır.

2.1.4.Kongreye Sunulan Raporlar

Kongreye katılan gruplar, kongrede gündemi belirlemek ve durum tespiti yapmak için önceden hazırladıkları raporları kongreye sunmuşlardır. (Kuyucuklu, 1986: 159).

Bu çalışmada, bu raporlardan İktisat Vekaleti, Milli Türk Ticaret Birliği ve İstanbul Umum Amale Birliği'nin raporları üzerinde durulmuştur.

2.1.4.1. İktisat Vekaleti Tarafından Sunulan Rapor

İktisat Vekaleti, kongreye ülkenin genel ekonomik durumunu içeren bir rapor hazırlamıştır. Raporu İktisat Vekaleti'nin hazırlaması raporda hükümet kanadının görüşlerinin yer alması anlamına gelmesi bakımından önemlidir.

İktisat Vekaleti tarafından hazırlanan raporda, Türkiye'de işletmelerin büyük küçük ölçekli olma sebeplerine ve bu işletmelere yeterli kredi kaynağı sağlanamamış olmasına değinilmiştir. İşletmelere kredi sağlayacak milli bankalara ihtiyaç olduğu gibi devlet bankasına da ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Tarımda üretimin oldukça düşük olduğu bu nedenle çiftçilerin birleşerek büyük üretim alanları oluşturmalarının gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Kooperatiflerin yaygınlaştırılması ve bu kooperatiflere kredi olanaklarının sağlanması gerektiği belirtilmiştir (Ökçün, 1981: 70). Ülkenin sanayisinin gelişmemiş olduğu hatta birçok sektörde sanayinin olmadığı, olduğu sektörlerde de ilkel üretim tekniklerinin varlığına değinilmiştir. Ülke ekonomisi açısından, sanayinin oldukça önemli olduğu, çok hızlı şekilde büyük fabrikaların kurulması gerektiği belirtilmiştir. Devletin sanayileşmeyi desteklemesi ve büyük ortaklılar kurulmasının önünün açılması gerektiği raporda yazılmıştır (Ökçün,1981: 73).

Yine bu raporda ticaret sektörünün de gelişmemiş olduğu belirtilmiştir. Ticaret erbabının, ithalat ve ihracat kanallarıyla ilişkisinin zayıf olmasından dolayı ticarette asıl parayı aracıların kazandığına değinilmiştir. Dış ticaret yaparken milli iktisadımıza göre hareket edilmesi konusu raporda yer almış, ithalat ve ihracat konusunda vergilendirmelerin mala göre yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur. (Ökçün, 1981, 76-78).

Raporda, köylünün ağır bir vergi yükü altında olduğu ve aşar vergisinin toplamda, esnaf ve tacirin ödediği temettü vergisinin 12 katı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca köylünün, aşar vergisinin yanında Ağnam Vergisi, Maarif Hisseleri, Yol Vergisi, Ziraat Bankası hissesi gibi vergileri verdiği için ödeme gücünün oldukça düştüğü açıklanmıştır. Ayrıca köylünün ürettiği ürünlerin, ülkedeki ulaşımın çok kötü olması nedeniyle pazara yeterince ulaşamadığı da belirtilmiştir (Ökçün, 1981: 80-83).

Görüldüğü üzere İktisat Vekaleti'nin kongreye sunduğu rapor Türkiye'nin ekonomik tablosunun bir özeti gibidir. Rapora göre ülkenin ekonomik tablosu çok kötü durumda olup acilen ekonomik hamlelerin yapılması gerektiği görüşü hâkimdir.

2.1.4.2. Milli Türk Ticaret Birliği Tarafından Sunulan Rapor

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasından sonra, ticaret yapan azınlıklar ekonomiden tasfiye edilmişti. Milli Türk Ticaret Birliği bu tasfiyeden doğan boşluğu doldurmak için İstanbullu tüccarlar tarafından kurulan bir birliktir (Özçelik-Tuncer, 2007: IX, 253–266).

Milli Türk Ticaret Birliğinin sunduğu rapora göre, ülkenin üretim sistemi oldukça ilkel bir haldedir. Bu yönde rapor genelinde yapılan değerlendirmelerden sonra birliğin sunduğu talepler arasında şunlar yer almaktadır (Ökçün, 1981: 142) :

- Gümrük sistemimiz korumacı olmalıdır.
- Denizlerdeki kabotaj hakkı sadece Türk gemilerinin olmalıdır.
- Bir banka kurulmalı, bu banka büyük ve milli olmalıdır, bu banka karma sermayeye ait olmalıdır.
- Ticaretin önündeki engeller yasal düzenlemeyle kaldırılmalıdır.
- Yabancı sermayeye karşı olunmamalı ama yerli sermayeye göre de imtiyaz hakkı tanınmamalıdır.
- Ticaret ve sanayi odaları etkinleştirilmelidir.
- Dış ticaretin geliştirilmesi için kurumlar kurulmalıdır.
- Hükümet tüccarları ilgilendiren konularda ticaretle uğraşanların görüşlerini almalıdır, ticaret okulları yaygınlaştırılmalıdır.

2.1.4.3. Umum Amele Birliği Tarafından Sunulan Rapor

Umum Amele Birliği, 50 kadar işçinin girişimiyle 20 Aralık 1922'de kurulmuştur. Kuruluşunda Milli Türk Ticaret Birliği'nin büyük katkısı olan bu birlik ilk olarak 1 Ocak 1923'te Aksaray'da tramvay işçileri arasında örgütlenerek dernekleşmiştir, ilerleyen yıllarda toplam 26 dernek kurmuşlardır (Gülmez, 1991: 410-412). 26 Ekim 1923 yılında yaptığı kongrede adını Türkiye Umum Amele Birliği olarak değiştiren bu birlik 19 Mayıs 1924 yılında varlığına fiilen son vermiştir. Varlığına son verme nedeni de hükümetin güvenini kaybetmesi olarak gösterilmiştir (İleri, 2008: XXI, 72).

Kongrenin katılımcılarından olan İstanbul Umum Amale Birliği, kongre için bir rapor hazırlamıştır. Bu rapora göre İstanbul Umum Amele Birliğinin önerileri şu şekilde sıralanabilir (Ökçün, 1981: 165):

- Amele, fazla mesai yapmak zorunda olmamalı ve fazla mesai ücreti normal mesai ücretinin iki katı olmalıdır.
- İşsizlik kaldırılmalı ameleye grev yapma ve sendika kurma serbestliği tanınmalıdır.
- Üretici ile tüketicinin doğrudan temasını önleyen kabzımallık kaldırılmalıdır.
- Amele çocuklarının parasız yatılı okullarında okutulması sağlanmalıdır.

- Pahalılığa neden olan aşar vergisinde düzenleme yapılmalıdır.
- Evi olmayan amelelerin barınması için devlet barınma sorununu çözmelidir.
- 8 saatlik mesai getirilmelidir.
- Bahçe ve bostan ürünlerinden aşar vergisi alınmasına rağmen bir de nakliyat nedeniyle resim alınmaktadır. Alınan bu resim nedeniyle ürünlerin fiyatları artmaktadır, bu nedenle resim uygulaması kaldırılmalıdır.
- Patronlar ile ameleler arasında çıkacak anlaşmazlıkları çözmek için müfettişler görevlendirilmelidir.
- Cemiyetler Kanunu düzenlenmelidir.
- İşçilerin üretim düşüklüğü nedeniyle işten çıkarılması zorlaştırılmalı, patronlar işe adam alacağı zaman öncelik işten çıkarılan amelelere verilmelidir.

2.1.5 Kongredeki Çalışmalar

2.1.5.1. Çiftçi Grubunun Talepleri

Çiftçi grubunun kongredeki talepleri ana başlıklar halinde şöyle sıralanabilir (Ökçün, 1981: 390-405):

- Reji sistemi kaldırılmalıdır.
- Tarımsal eğitime önem verilmeli, bu kapsamda okullarda, kışlalarda uygulamalı tarım eğitimi verilmelidir.
- Aşar kaldırılmalı ve çiftçileri ezmeyecek bir vergi getirilmelidir.
- Hükümet Ziraat Bankası'na borcunu ödemeli ve bir daha bu bankadan para almamalıdır.
- Yollar güvenilir hale getirilmelidir, yeni yollar yapılmalıdır. Ürün taşımada kullanılan demiryolu ulaşımının ücreti düşürülmelidir.
- Demiryolu ile taşınan mallarda oluşan zararı hükümet karşılamalıdır.
- Tazeliği önemli olan ürünlerin taşınırken tazeliğini koruması için özel vagonlar yapılmalıdır.
- Ormanlar korunmalı ve yaygınlaştırılmalıdır.
- Zirai aletler için uygulanan gümrük muafiyeti devam ettirilmeli, bahçeler için dikenli teller de bu muafiyetin içine sokulmalıdır.
- Traktörler için yakıtta olduğu gibi ziraat makineleri için de kullanılan yakıtlar için gümrük muafiyeti getirilmelidir.

- Topraksız köylüler toprak sahibi haline getirilmelidir.
- Çiftçilerin örgütlü olması için Türkiye Çiftçiler Birliği kurulmalıdır.
- Üreticilerin üretimlerini arttırması için teknik bilgiler içeren kitaplar bastırılıp dağıtılmalıdır.
- Tarım sektöründe kredi yaygınlaştırılmalı ve ucuz hale getirilmelidir.
- Ağnam resminin tahsilatı taksitler halinde yapılmalıdır.
- Tarımda makineleşmeye gidilmesi için hükümet gerekli çalışmaları yapmalıdır.

2.1.5.2.Tüccar Grubunun Talepleri

Kongrenin diğer katılımcılarından olan tüccar grubu da aşağıdaki kararları alarak kongreye sunmuşlardır. Bu kararlar kısaca şunlardır (Ökçün, 1981: 406-425):

- Kurtuluş Savaşı yıllarında Tekalif-i Milliye emirleri ve iaşe bedelleri olarak tüccarların devletten alacakları ile tüccarlar için bir banka kurulmalıdır.
- Kambiyo merkezleri ile nakit ve tahvilat borsaları millileştirilmelidir.
- Döviz fiyatlarının dalgalanmasından kaynaklı doğacak zararı önlemek için önlemler alınmalıdır.
- Borsalardaki spekülatif hareketlere karşı önlem alınmalıdır.
- Madenlerimizle ilgili çalışmalar yapılmalıdır.
- Ormanlara ulaşabilmek için yol yapılmalıdır.
- Ormanlar ile ilgili işletmeler olan hızarlarda kullanılan aletler gümrük muafiyetine sokulmalıdır.
- Deniz Ticaret Bakanlığı kurulmalıdır.
- Vapur alımı için armatörlere kredi sağlanmalıdır.
- Denizlerimize limanlar yapılmalıdır.
- Deniz ticaret meslek okulları açılmalıdır.
- Sanayimizin gelişmesi için koruyucu gümrük vergisi sistemine geçilmelidir.
- İçerde imal edilen ürünler dışarıya ihraç edilmesi halinde bu ürünlerin ham maddelerinden alınan vergiler iade edilmelidir.
- Sanayide kullanılan ham maddelerin ihracatı önlenmelidir.
- Tekel sistemine son verilmelidir.
- Ticaret odaları yaygınlaştırılmalı ve bu odalar özgür kararlar alabilmelidir.
- Ticaret odaları toplanıp yılda bir kez kongre yapmalıdırlar.

- Diğer ülkelerde ticaret temsilcilikleri açılmalı, bu temsilcilikler işin erbabı kişiler tarafından oluşturulmalıdır.
- Ticaret okulları yaygınlaştırılmalıdır.
- Sergiler açılmalıdır.
- Temettü vergisi düzenlenmelidir.
- Demiryolları inşasına önem verilmeli ve bu konuda bir program oluşturulmalıdır.
- Üç yüz tondan fazla inşaat yapacak tezgâhlara hükümetçe teşvik verilmelidir.

2.1.5.3. Sanayi Grubunun Talepleri

Sanayi grubunun istek ve görüşleri tüccar grubunun istekleriyle örtüşmektedir. Bu istekler ana başlıklar halinde şunlardır (Ökçün, 1981: 426-439):

- Ülkemizde üretimi olan ve iç tüketime yeterli gelen malların dışarıdan getirilmesine yüksek gümrük vergileri konulmalıdır.
- İçerde üretim için yetecek ham maddeler dışarıdan getirilirse yüksek gümrük vergisine tabi tutulmalıdır.
- Sanayimiz için kullanılacak makineler gümrük vergisinden muaf tutulmalıdır.
- Devlet mal alımlarında yerli malı ithal mallara oranla % 20 pahalı olsa bile yerli malı tercih etmelidir.
- Vergi bağışıklığı genişletilmelidir.
- Yerli malı tüketimini yaygınlaştıracak önlemler alınmalıdır.
- Başarılı sanayiciler ödüllendirilmelidir.
- Sergiler açılmalıdır.
- Büyükşehirler, limanlar ve kasabalar arasında şaseler yapılmalıdır.
- Demiryolları ve vapur idareleri mamul taşınmasında özel tarifeler belirlemelidir.
- Sanayi bankası kurulmalıdır.
- Çıraklık ve ustalık eğitimleri yaygınlaştırılmalıdır. Başarılı sanayi çalışanları Avrupa'ya eğitime gönderilmelidir.
- Sanayi Odaları çoğalmalı ve kendi aralarında koordineli olmalıdır.

Görüldüğü üzere sanayi grubunun istekleri sanayi bankası, vergi muafiyeti, gümrük vergisi uygulamaları, sanayi odaları ve sanayide çalışacak elemanların eğitimi üzerine yoğunlaşmıştır.

2.1.5.4.İşçi Grubunun Talepleri

İşçi grubunun tespitleri ve talepleri ise şu şekilde sıralanabilir: (Ökçün, 1981, 439-445):

- Amele kelimesi yerine işçi kelimesi kullanılmalıdır.
- 1 Mayıs işçilerin bayramı olarak kabul edilmelidir.
- Cuma günleri hafta tatili olmalı ve bugünler için de ücretler ödenmelidir.
- İşçi temsilcilerinin bulunduğu belediye meclislerinde asgari ücret üç ayda bir belirlenmelidir.
- Belirlenen asgari ücret tarifesine uymak zorunlu olmalıdır.
- İşçi ücretleri düzenli ödenmelidir.
- Temettü vergisine ek olarak, bulaşıcı hastalıkların önlenmesiyle mücadele etmek için sıhhat vergisi konulmalıdır.
- Sendikalar kurulmalıdır.
- Tarım dışı işçilikte sekiz saat çalışma süresi yasalaşmalıdır.
- Maden ocaklarında çalışma süreleri altı saat ile sınırlandırılmalıdır.
- Maden ocaklarında on sekiz yaşından küçük kadınların çalıştırılması yasaklanmalıdır.
- Kadınlara doğumdan önce ve sonra sekiz hafta doğum izni verilmelidir.
- Kadınlara her ay üç gün ücretli izin verilmelidir.
- İşçilerin hastalanmaları durumunda 3 aya kadar maaşları ödenmeli, hastalık nedeniyle işe geri dönememesi durumunda çalışan işten çıkarılırken tazminat ödenmelidir.
- Evlenen işçilere bir hafta ücretli evlilik izni verilmelidir.
- İşçiler hayat sigortasına bağlanmalıdır.
- İş yerinde sakatlanan işçilerin hayatı işverenlerce garanti altına alınmalıdır.
- Maden ocaklarında işçilerin ücretsiz kullanabileceği hamamlar olmalıdır.
- İşçilerin çalıştıkları yerler sağlık bakımından denetlenmelidir.
- 250 ve üzeri işçi çalıştıran işletmeler birer hastane kurmalıdır.
- Ticaret tamamen serbest hale gelmelidir.
- İnhisar şeklinde imtiyazlar verilmemelidir.
- Temettü kanunu herkesten gelirine göre vergi alınacak şeklinde düzenlenmelidir.
- Tütün rejisi kaldırılmalıdır.

- İmtiyazlı yabancı şirketler devletleştirilmelidir.
- İşçiler temettü vergisinden muaf olmalıdır.
- Hammadde olarak ülkemizde fazla miktarda üretilen tütün, üzüm, pamuk, palamut, incir, yün, tüftük, deri gibi maddeler işlenmedikçe ihracatı engellenmelidir.
- Çocuklarda çalıştırılma yaşı on iki yaş ile sınırlandırılmalıdır.
- Gece mesailerine gündüz mesailerine göre iki katı daha fazla ücret ödenmelidir.

2.1.5.5. Madenler İle İlgili Öneriler

İzmir İktisat Kongresi'nde madenler ile ilgilişu önemli talepler getirilmiştir (Kartalkanat, 1991: 51):

- Savaş döneminde faaliyet yapamayan maden işletmelerine vergi affı verilmesi,
- Maden ocaklarının huhuki sınırlarının belirlenmesi,
- Yeni bulunan maden ocaklarının işletmesinin ihale aracılığı ile Türk girişimcelere verilmesi,
- Madenlerin birkaç havzaya bölünerek buralarda teknisyenlerin Türklerden çalıştırılması,
- Ülke içerisinde yerli kömürün kullanılması,
- Maden haritasının çıkarılması,
- Madenlerin hakkında istatistiklerin çıkarılıp yayınlanması,
- Zımpara madeninde Yunanistan ile rekabet yapılması,
- Ereğli Zonguldak havzasına düzenleme yapılarak ulaşım için demiryolu döşeme işlemi yapılması,
- Madenlerimiz hükümet tarafından yabancı madenlere karşı korunması.

2.1.6. İzmir İktisat Kongresinin Genel Değerlendirilmesi

İzmir İktisat Kongresi'nde grupların talepleri her ne kadar birbirinden farklı olsa da genel anlamda kongre kararları liberal ağırlıkta kararlardır. Genelde hükümetten talepler özel sektörün geliştirilmesi yönünde olup ilerleyen bölümlerde inceleneceği üzere kongre kararları kısmen hayata geçmiştir.

İzmir İktisat Kongresi yöntem olarak liberal bir hal almıştır ve yeni Türkiye'nin ekonomi politikalarının liberalizm ağırlıklı politikalar olacağı anlaşılmıştır. Türkiye'de

1929 ekonomik buhranına kadar liberal eğilimler sürmüş, 1923-1930 yılları arasında devletçi ekonomiye yöneliş eğilimleri görülmemiştir. (Aydemir, 2011: III, 331).

İzmir İktisat Kongresi, ekonomik doktrinler arasında bocalamadan, memleketin gerçeklerine uygun bilimle bağdaşan kararların alındığı kongre olmuştur. Bu kararlar, hükümetin ekonomiyi yönlendirmesi açısından hükümete yol gösterecek kararlar olarak tarihe geçmiştir (50. Yılda Türk Sanayi, 1973: 3).

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlara göre ekonominin dinamosunu özel sektörün oluşturması, ekonomik hayatın özel sektörün liderliğinde yürütülmesi hedeflenmiştir. Devletin görevi ise, ekonominin kurallarını belirleyen, ekonomiyi düzenleyen ve himaye eden pozisyon olarak belirlenmiştir. Bu kongre özel sektörün önünü açan bir kongre olmuştur (Sağlam, 1993: V, 42).

Genel anlamda değerlendirilecek olursa, İzmir İktisat Kongresi, liberal ağırlıklı bir kongredir. Hükümet 1923-1929 arası dönemde İzmir İktisat Kongresi'nin ekonomik kararlarına uygun olarak liberal politikalar uygulamış, sermaye kesimi güçlendirmeye yönelik çalışmalar yapmış, ekonomide üreten değil yönlendiren bir tutum içine girmiştir.

2.2. Lozan Antlaşması

Lozan görüşmeleri Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasından sonra, İsviçre'nin Lozan şehrinde Türkiye ile İtilaf Devletleri arasında 20 Kasım 1922 günü başlamış, Türk heyetinin başkanlığını İsmet Paşa yürütmüştür. Görüşmeler 2,5 ay sürdükten sonra anlaşmazlıklar nedeniyle görüşmeler sonlandırılmış İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. Ara verilen görüşmeler yapılan diplomatik çalışmalar sonucunda 23 Nisan 1923 günü yeniden başlamış olup, 24 Nisan 1923 günü Lozan Antlaşması törenle imzalanmıştır.

Lozan'da ele alınan başlıca konular şunlardır (Akşin, 2000: 111):

- Arazi ve Sınırlar: Lozan'da Türkiye'nin bugünkü sınırları büyük oranda çizilmiştir. Adalar Yunanistan ile paylaşılıp, Musul ile ilgili talepler Milletler Cemiyeti'ne bırakılmıştır.
- Kapitülasyonlar: Lozan Konferansı'nda kapitülasyonlar tamamen kaldırılmış olup, bu konuda İsmet Paşa ve Türk Hükümeti büyük mücadeleler vermiştir.

- İktisadi ve Mali Konular: Osmanlı'dan kalan borçlar Osmanlı Devleti'nden ayrılan ülkeler arasında bölüşülmüş, gümrük tarifeleri 1916 yılındaki tarifeler üzerinden 5 yıl boyunca sabitlenmiştir.
- Boğazlar: Boğazlarda ülkelere tam serbesti tanınmıştır. Türkiye savaş halinde bile boğazlarda asker ve silah bulundurmayacak olup, boğazların idaresi Boğazlar Komisyonu denilen uluslararası bir komisyona devredilmiştir.
- Yunanistan ile İlgili Sorunlar: Türk tarafı ile Yunanistan'ın nüfus mübadelesi yapmasına karar verilmiş, Türkiye'de bulunan Rum azınlığın Yunanistan'a, Yunanistan'da bulunan Türk azınlığın Türkiye'ye gönderilmesi konusunda anlaşılmıştır. Yunanistan ile ilgili görüşülen bir diğer konu olan savaş tazminatı konusu ise, Yunanistan'ın Türkiye'ye savaş tazminatı olarak Edirne'nin Karaağaç semtini vermesiyle son bulmuştur. Patrikhane konusunda Türk heyeti patrikhanenin Yunanistan'a taşınması için ısrarcı olmuş, ancak Yunanistan bu öneriyi kabul etmemiştir.

Hemen hemen her antlaşmada olduğu gibi Lozan Antlaşmasında da ülkelerin ekonomisini ilgilendiren maddeler mevcuttur. Döneminde değerlendirilmek koşuluyla, Lozan Antlaşması'ndan Türkiye ekonomik ve mali konularda büyük kazanımlar elde etmiştir.

Lozan Antlaşması'nın Türkiye ekonomisiyle ilgili kısımları şunlardır:

- Kapitülasyonların Kaldırılması: Lozan'da en hararetli tartışmalara neden olan konu kapitülasyonlar konusu olmuştur. Avrupa devletleri kapitülasyonların tamamen kaldırılmasına karşı çıkmış ancak Türk tarafı ise kapitülasyonların tamamen kaldırılması konusunda kesinlikle taviz vermemiştir. İsmet Paşa, Lozan Görüşmeleri'nde görüşlerini net olarak ifade eden şu sözleri söylemiştir: "Devletler bilmelidir ki, TBMM hükümeti, Türkiye için hakim müstakil ve mukadderatına sahip milletlerin haiz bulundukları hakların aynına malik olmayı, şiddetle iltizam eylemektedir" (Eroğlu, 1989: 173). Uzun süren bu tartışmaların sonucunda Lozan Antlaşmasının 28. maddesine göre kapitülasyonlar tamamen kaldırılmış ve böylece Türkiye ekonomik bağımsızlık yolunda adım atmıştır.
- Osmanlıdan Kalan Borçlar Konusu: Lozan görüşmelerinde anlaşmaya varıldığı tarihte Osmanlı Devleti'nin borcu 129,4 milyon lira olup, bu borç Osmanlı Devleti toprakları üzerinde kurulan devletlere topraklarının yüzölçümü oranında

pay edilmiştir. Bu borçlardan Türkiye üzerine 84,6 milyon lira kalmış olup, bu borç yıllık 5,8 milyon liralık taksitlere bölünüp, ilk taksitin 1929 yılında ödenmesine karar verilmiştir (Boratav, 1990: 10).

- Savaş Tazminat Konusu: Tüm ülkeler birbirlerinden savaş tazminatı taleplerini geri çekmişlerdir. Ancak Yunanistan savaş hukukuna aykırı davranarak Anadolu'da çok fazla bölgeye zarar verdiği için bu zararı kabul etmiştir. Yunanistan'ın bu tazminatı ödeyebilecek ekonomik gücü olmaması sebebiyle Türkiye, Trakya sınırımızda bir değişiklik yapılması karşılığında savaş tazminatı talebinden vazgeçmiştir. Edirne'nin Karaağaç semti, Türkiye sınırlarına dâhil edilerek savaş tazminatı konusu kapanmıştır (Eldem, 1994 b: 214-221).
- Gümrükler Konusu: Gümrükler konusu, Lozan Barış Antlaşması sonunda 24 Temmuz 1923 yılında imzalanan Ticaret Sözleşmesi ile çözümlenmiştir. Sözleşmenin tarafları, Japonya, İngiltere, İtalya, Fransa, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti, Yunanistan, Romanya ve Türkiye'dir. Bu sözleşme 19 maddeden oluşmuş olup ana teması şudur: Sözleşmeyi imzalayan devletlerin malları Türkiye'de 1916 yılındaki gümrük tarifelerine tabi olmuş, bu bazı istisnai mallar dışında tüm malları kapsamış, böylece Türkiye 5 yıl boyunca gümrük tarifesini belirleyememiştir (Uludağ- Arıcan, 2003: 5).

İsmet Paşa, Lozan ile ilgili bir anısını şöyle anlatır (Aydemir, 1976: 240).

> "Güçlüğü hatırlamak için size söylüyorum. Orada bir akşam, İngiliz Murahhası Lort Gürzon, yanında Amerikan Murahhası varken bana şöyle dedi: 'Aylardan beri müzakere ediyoruz. Arzu ettiklerimizin hiçbirini alamıyoruz. Vermiyorsunuz. Anlayış göstermiyorsunuz. Memnun değiliz sizden. Ama ne reddederseniz cebimize atıyoruz, cebimizde saklıyoruz. Memleketiniz haraptır. Yarın geleceksiniz. Bunları tamir etmek için yardım isteyeceksiniz. O zaman bu cebime koyduklarımdan her birini birer birer çıkarıp size vereceğim.' Ben cevap verdim: 'Çok emekle bu neticeye varmışızdır. Şartlarımız milletimize göre haklıdır. Bunları behemehal alacağız. Biz bunları alalım. Siz şimdi verin. Sonra gelirsek istediğinizi yapın.' "

2.3. Bankacılık Alanındaki Gelişmeler

İzmir İktisat Kongresinde grupların en önemli önerilerinden birisi bankacılık sektörünün geliştirilmesiydi. Çünkü sektörlerin büyümesinin önündeki en büyük engel finansman darlığıydı. 1923-1929 yılları arasında bankacılık faaliyetleri oldukça artmıştır, özel sektöre ait tek şubeli bankaların yanı sıra, kamunun desteğiyle, belirli

sektöre hizmet vermesi için İş Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası, Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur. Tablo 10'da bu dönemde kurulan bankalar verilmiştir.

Tablo 10. 1923-1930 Yılları Arasında Kurulan Bankalar

Banka	Kuruluş
Konya Ahali Bankası	1924
Eskişehir Çiftçi Bankası	1924
Akhisar Tütüncüler Bankası	1924
Karaman Çiftçi Bankası	1925
İstanbul Esnaf Bankası	1925
Aksaray Halk İktisat Bankası	1926
Afyonkarahisar Terakk-i Servet Bankası	1926
Niğde Çiftçi ve Tüccar Bankası	1926
Denizli İktisat Bankası	1927
Nevşehir Bankası	1927
Kocaeli Halk Bankası	1927
Akseki Ticaret Bankası	1927
Eskişehir Bankası	1927
Ermenek Ahali Bankası	1927
Adapazarı Emniyet Bankası	1928
Türkiye İmar Bankası	1928
İzmir Esnaf ve Ahali Bankası	1928
Karadeniz Bankası	1928
Ürgüp Zürra be Tüccar Bankası	1928
El'aziz İktisat Bankası	1928
Üsküdar Bankası	1929
Van Milli İktisat Bankası	1929
Mersin Ticaret Bankası	1929

Kaynak: A. Gündüz Ökçün, 1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971.

2.3.1. İş Bankası'nın Kuruluşu

Yeni Türkiye'nin ekonomik olarak önündeki en önemli sorun kredi piyasasının darlığı ve var olan kredi piyasasının ise yabancıların elinde bulunmasıydı. Ticari hayatın ve ekonominin gelişmesi için kredi piyasasının gelişmesi zorunlu görülmüş ve bu anlamda milli bankaların kurulmasına ihtiyaç duyulmuştur (Akgüç, 1992: 18).

Cumhuriyetin kurulmasından sonra Mustafa Kemal Paşa'nın para ve sermaye piyasasının gelişmesi için attığı en önemli adım Türkiye İş Bankası'nın kurulmasıdır. İş Bankası tamamen Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ve emriyle kurulmuştur. Atatürk'ün isteği üzerine Celal Bayar bakanlık görevinden ayrılarak İş Bankası'nın Genel Müdürlüğü görevine getirilmiştir (Aysan 2000: 77).

Türkiye İş Bankası 26 Ağustos 1924 yılında, 1 milyon lira sermayeyle kurulmuştur. Bankanın isim babası olan Atatürk aynı zamanda sermayenin de garantörü olmuştur. Sermayenin dörtte birlik kısmı olan 250.000 lira Atatürk tarafından ödenmiş, daha sonra ülkenin bazı bölgelerinde 10 liralık hisse senetleri piyasaya sürülmüştür. 160.000 liralık hisse senedinin satılmasıyla ilk yıl 460.000 lira ödenmiş sermaye oluşturulmuş ve Mustafa Kemal Paşa'nın dışında 35 kurucu ortak daha İş Bankası'na katılmıştır (Türkiye İş Bankası, 1974: 31, 79-84).

Bankanın kuruluş tarihi ise büyük taarruzun başladığı tarih olan 26 Ağustos tarihine denk getirilmiş, bu tarihe denk getirilmesinin taşıdığı mesaj ise, siyasi bağımsızlık zaferinin ekonomik bağımsızlık zaferiyle taçlandırılacağının belirtilmesidir (Akgüç, 1992: 22).

Bankanın kuruluşu için Mustafa Kemal Paşa'nın ödediği 250.000 liranın kaynağı ise, Hindistan Müslümanlarının Kurtuluş Savaşı döneminde savaşın finansmanına destek olmak amacıyla Anadolu'ya göndermiş olduğu paradan kalan kısımdır. Bu parayla ne yapılacağı konusunda ise banka kurma kararı alınmıştır.

Atatürk'ün baldızı Vecihe Hanım, İş Bankası'nın kurulması fikrini şöyle anlatmaktadır[4]:

> "Atatürk İzmir'deki evimizin selamlık kısmında özel odasında çalışırdı. Bakanlarla Atatürk sık sık çalışma odasında görüşürdü. Celal (Bayar) Bey de sık çağırdığı bakanlarındandı. Gene böyle bir gün, Celal Bey önce Atatürk ile, onun çalışma odasında görüştü, sonra da bizim yanımıza geldi. Biz, Latife ablam, ben ve babam selamlık bölümünde oturuyorduk. Bu sözünü ettiğim bina şimdi Özel Türk Koleji olarak faaliyette bulunmaktadır... Evet, bu binada babam ile Celal Bey arasında Atatürk'ün 250 bin lirasının nasıl değerlendirilmesi gerektiği üzerinde konuşuldu. Babam ihracat ve ithalatın yabancılar tarafından yapıldığını hatırlatarak bu işleri yapacak bir Türk şirketinin kurdurulmasını önerdi. Celal Bey de bankacılık işlerinin de yabancılar elinde olduğunu hatırlatarak, bir banka kurulmasının yararlı olacağını söyledi. Sonunda da görüş birliğine vardılar. Bugün gibi aklımda, güzel bir akşamüstü idi. Daha sonra Atatürk de çalışma odasından çıkıp yanımıza geldi."

Bankanın isminin Türkiye İş Bankası olması fikrinin nerden geldiği yönünde iki rivayet vardır. Celal Bayar'ın anlatımına göre bankanın isim babası maliye vekili Hasan Saka'dır. Diğer rivayetin sahibi ise Yazar Cemal Kutay'dır. Cemal Kutay'ın anlatımına göre Celal Bayar'a kurulacak bankanın isminin ne olması gerektiği soruluyor. O da bu

[4]http://www.isbank.com.tr/TR/hakkimizda/bizi-taniyin/tarihimiz/o-gunlerden-bugunlere/Sayfalar/o-gunlerden-bugunlere.aspx, (14.02.2017).

bankayla her alanda faaliyet gösterilecek ve iş yapılacağını, aynı zamanda bu bankanın Türk sermayesi olduğunu söyleyerek bankanın isminin Türkiye İş Bankası olması gerektiğini önermiştir[5].

Bankanın hangi görevleri yerine getireceği ile ilgili olarak ise, Türkiye İş Bankasının görevleri ana sözleşmesinin ikinci maddesinde şöyle belirtilmiştir (Aysan, 2000: 81):

- Bankacılık faaliyetlerinin tamamını yapmak.
- Tüm sektörlerde yeni teşekküller kurmak ya da bu teşekküllere ortak olmak.

Türkiye İş Bankası 1926'da 2 milyon lira sermayeye ulaşmıştır. 1927 yılında 2 milyon lira sermayeye sahip Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası da Türkiye İş Bankası'na katılmış, böylece bankanın sermayesi 4 milyon liraya yükselmiştir. Banka sürekli büyüyerek bugün Türkiye'nin en büyük bankalarından biri haline gelmiştir (Aysan, 2000: 79).

Tablo 11. Türkiye İş Bankası'nın ilk Yönetim Kurulu

Adı Soyadı	Görevi
Mahmut Soydan	Siirt Mebusu
İhsan Eryavuz	Cebelibereket Mebusu
Ali Kılıç	Gaziantep Mebusu
Fuat Bulca	Rize Mebusu
Rasim Başara	Sivas Mebusu
Rahmi Köken	İzmir Mebusu
Şakir Kınacı	Ankara Mebusu
Salih Bozok	Bozok Mebusu

Kaynak Uygur Kocabaşoğlu, Türkiye İş Bankası Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2001, s.59.

İş Bankasının İtibar-ı Milli Bankası ile birleşmesiyle ilgili olarak Keyder, bu birleşmenin nedenini İş Bankasının çok fazla kredi vermesi nedeniyle mali durumunda meydana gelen zayıflamalara bağlamıştır. Bu nedenle İtibar-ı Milli Bankası ile birleştirilmiş ve İş Bankası'nın mali yapısı biraz düzeltilmiştir (Keyder, 1982: 151).

İş Bankası ile birleşen İtibar-ı Milli Bankası, 1917 yılında İttihat ve Terakkiciler tarafından kurulmuştur. İki banka da hem kuruluş amacı hem de yapısı itibarıyla birbirleriyle benzeşmektedir (Çavdar, 1983: IV, 1055).

[5]http://www.isbank.com.tr/TR/hakkimizda/bizi-taniyin/tarihimiz/o-gunlerden-bugunlere/Sayfalar/o-gunlerden-bugunlere.aspx, (14.02.2017).

Tablo 12. 1924-1929 Yılları Arası İş Bankası İştirakleri

Yıl	Sektör	Şirket
1924	Basın	Karagöz Gazetesi
1925	Şeker Sanayi	Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.
1925	Madencilik	Bolgar Dağı Madeni T.A.Ş.
1925	Dokumacılık	İpekiş Mensucat T.A.Ş.
1925	Ulaşım	İstanbul Liman Şirketi
1925	Sigortacılık	Anadolu Türk Sigorta Şirketi
1926	Kimya Sanayi	İspirto İnhisarı
1926	Madencilik	Kilimli Kömür İşletmeleri T.A.Ş.
1926	Madencilik	Kireçlik Kömür İşleri T.A.Ş.
1926	Madencilik	Kozlu Kömür İşleri T.A.Ş.
1926	Madencilik	Maden Kömür İşleri T.A.Ş.
1926	Tekstil	Yüniş
1926	Bankacılık	İtibar-ı Milli Bankası
1926	Hizmet	Arslan Fresko
1926	Hizmet	Kibrit İnhisarı
1926	Hizmet	Maçella Grubu
1926	İletişim	Telsiz Telekom Türk A.Ş.
1926	Ormancılık	Zingal ve Çangal Ormanları
1927	Kimya	Sanitas Ecza Deposu
1927	Metalürji	Ergani Bakır T.A.Ş.
1927	Tekstil	Karamürsel Mensucat
1927	Bankacılık	Türk Ticaret Bankası
1927	Hizmet	Ankara Palas Otelcilik T.A.Ş.
1927	Hizmet	Bursa Kaplıcaları T.A.Ş.
1927	Elektronik	Elektro Radyo
1927	Ağaç Sanayi	Kereste Fabrikaları
1928	İletişim	Türk Telsiz Pazarı
1928	Sigortacılık	İstanbul Umum Sigorta
1928	Finans	Teşebbüsatı İktisadiye A.Ş.
1929	Basın-Yayın	Milliyet Matbaası A.Ş.
1929	Hizmet	Selahattin Refik Fabrikası
1929	Gıda	Ankara Un Ekmek T.A.Ş.
1929	İnşaat	Ankara Malzemeleri İnşaiye T.A.Ş.
1929	Sigortacılık	Milli Reasürans T.A.ġ.
1929	Ulaştırma	Memleketlerarası Nakliyat

Kaynak: Uygur Kocabaşoğlu, Türkiye İş Bankası Tarihi, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2001, ek:10.

Birleşme sonucunda meydana gelen sermaye artışı, şube sayısındaki artışı da beraberinde getirmiştir. İtibar-ı Milli Bankası'nın sahibi olduğu, devletin elinde bulunan hisse senetleri İş Bankası hisse senetlerine dönüşmüş, İş Bankası'nın % 16 hisse senedi de hazineye geçmiştir. Böylece banka yarı resmi bir kurum haline gelmiştir. Birleşimin İş Bankası'na bir diğer katkısı ise İtibar-ı Milli Bankası'na tanınan bazı hak ve ayrıcalıkların da İş Bankası'na geçmesidir. Ancak bu ayrıcalıklar 1928 yılında İş Bankası'nın elinden alınmıştır (Öztürk, 2010: 193).

2.3.2. Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'nın Kuruluşu

Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası, İş Bankası gibi İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar sonucunda kurulmuştur. Sanayi ve Madencilik alanında faaliyet gösteren kuruluşlara kredi sağlaması ve bu sektördeki devlet kuruluşlarını işletmek amacıyla devlet sermayesi tarafından kurulmuştur.

Bankanın görevleri şunlardır (Oksay, 2007: 12):

- Bankacılık faaliyetlerini yerine getirmek,
- Osmanlı Devletinden kalan fabrikaları yönetmek,
- Sanayi sektörüne ve maden sektörüne kredi vermek,
- Maden işletmek,
- Maden işletmeleri kurmak,
- Kurulacak fabrikalara ortak olmak
- Fabrika kurmak, olarak belirtilmiştir.

Bankanın sermayesi, Osmanlı Dönemi'nden kalan fabrikalar ve hükümetin kurduğu işletmelerin bankaya devredilmesiyle oluşturulmuştur. Bankaya devredilen fabrikalar; Hereke Dokuma Fabrikası, Bakırköy Dokuma Fabrikası, Feshane Dokuma Fabrikası, Maraş Çeltik Fabrikası, Tosya Çeltik Fabrikası, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası'dır. Bunun dışında Sanayi ve Maadin Bankası, Yalvaç Sanayi Ticaret Şirketi'ne, Kütahya Çini Fabrikası'na, Kayseri İplik Fabrikası'na, Bünyan İplik Fabrikası'na, Isparta İplik Fabrikası'na ortak olmuştur (Bozoklu, 2003: XIX, 34).

Banka devraldığı ve kurduğu fabrikaları yönetirken aynı zamanda, bu fabrikaları anonim şirket haline getirip hisselerini halka satmayı hedeflenmiştir, ancak bu hedefini 1932 yılına kadar gerçekleştirememiştir. Bu nedenle, Sanayi ve Maadin Bankası'nın çalışmaları yeterli görülmemiş, hem sanayi sektörüne kredi vermek hem de sektörde girişimcilik yapmak bankaya ağır gelmesinden dolayı bu iki görev birbirinden ayrılmıştır. Bankanın işletmeleri 1932 yılında kurulan Devlet Sanayi Ofisi'ne, bankanın kredi verme görevi ise yine 1932 yılında kurulan Sanayi Kredi Bankası'na verilmiştir. 1933 yılında ise bu iki kurum birleştirilerek Sümerbank kurulmuştur (Soylu-Yaktı, 2012: IV, 374).

2.3.3. Emlak ve Eytam Bankası'nın Kuruluşu

Adından da anlaşılacağı üzere, Emlak ve Eytam Bankası hem inşaat sektörünü desteklemek hem de yetimlerin hakkını korumak için kurulmuştur. Savaştan çıkan Türkiye'nin birçok şehri harap ve yıkık olup, batıda özellikle Yunan işgali altındaki bölgelerde zayiat çok fazladır. Doğuda ise Ruslar ve Ermeniler bulundukları bölgeleri harabeye çevirmişlerdir. Acilen bu şehirlerin onarılması ve binalaşması için inşaat sektörüne büyük görev düşmüştür. Her sektörde olduğu gibi o yıllarda Türkiye'de inşaat sektörü de çok zayıf bir haldedir. Bu nedenle Emlak ve Eytam Bankası kurularak inşaat sektörüne destek olunması kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu bankaya yetimlerin hakkını koruma gibi bir yükümlülük de verilmiştir. Çünkü yine uzun süren savaşlar nedeniyle çok fazla çocuk yetim kalmış, babaları cephede şehit olmuştur.

Osmanlı Devleti, 1. Dünya Savaşı başlamadan hemen önce yetimlere yönelik sosyal politika izlemeye başlamıştır. Bu yönde adım atmasının nedenleri aşağıdaki şekilde sıralanmıştır (Karatay, 2007: 115-118):

- Artan misyonerlik çalışmalarının daha çok yetim çocuklar üzerinden sürdürülmesi.
- Savaşlar nedeniyle yetim çocukların sayılarındaki artış.
- Reform hareketlerinin sosyal devlet politikalarını arttırması.
- Yetim kalan çocukları sahiplenme duygusunun artması.

22 Mayıs 1926 tarihinde çıkarılan ve 27 maddeden oluşan 844 numaralı Emlak ve Eytam Bankası Kanununa göre bankanın görev, amaç ve işleyişi şöyle özetlenmiştir (Emlak ve Eytam Bankası Türk Anonim Şirketi Kanunu ve Nizamname-i Esasisi, İstanbul, 1933, 3-6. ;dan aktaran Demirel, 2014: 25-27):

- Bir tanesi 50 lira olmak üzere toplam 400.000 hisse senedinden oluşmakta olup 20.000.000 lira sermaye ile kurulmuştur.
- Banka en fazla 10.000.000 liralık tahvil çıkarabilir. 10.000.0000 lira üzerince çıkarılacak tahviller için hükümet onayı gerekir ve tahvil miktarı bankanın verdiği borçları aşamaz.
- Bankanın amacı inşaat sektörüne kredi vermektir.
- Eytam sandıklarındaki paralar ve bundan sonra girecek paralar devlet güvencesinde banka hesaplarında tutulur.

- Eytam sandıklarındaki mevcut nakit para ve bundan sonra tahsil edilecek ve miras yoluyla gelecek meblağ, bankaya devletin teminatı altında cari hesap açmak kaydıyla bırakılır.
- Banka bütün yazışmalarında posta giderlerinden muaftır.
- Kredi vermek için, arsa ve binaların teminat gösterilmesi ve başka bankanın garantör olunmasıyla verilir.
- Borcunu ödemeyen kişilere icra işlemi uygulanır, 1 hafta müddet tanınır. Hala ödenmez ise borçlunun teminatına haciz işlemi uygulanır.
- Bankanın denetimi, kontrolü, incelenmesi Maliye Vekaleti sorumluluğundadır.

Emlak ve Eytam Bankası, kurulmasından hemen sonra ilk şubesini Ankara'da açmış, 1927 yılında Yunanlıların yakıp yıktığı İzmir'de şube açmasından bir yıl sonra İstanbul'da da şube açmıştır. Banka bilançosu incelenince ilk yıllarında 7.769.313.56 lirayı gayrimenkul karşılığı ipotek kullandırmıştır. Sermayesinin elverdiği ölçüde öncelikli gördüğü iller olan, Ankara, Kayseri, İzmir, Samsun, Trabzon, Adana'da arsa sahiplerine kredi verilmiş, ev sahibi olmak isteyenlere ise % 50'ye kadar kredi olanağı sağlanmıştır. Bankanın ülkeye katkısı incelendiğinde azımsanmayacak bir katkı olduğu görülmüş, bankanın verdiği kredilerin desteğiyle birçok bina yapılmıştır. Bunların en önemlileri şunlardır (Demirel, 2014: 47):

- Ankara'da Türk Ocakları binası,
- Ankara'da eski yangın sahasında birçok apartman,
- Yeni şehirde birçok bina,
- İzmir'de Gazi Bulvarı ve bu bulvarın her iki tarafını süsleyen binaların çoğu,
- İzmir'de Tuhafiyeciler Çarşısı,
- İzmir Sanayi ve Ticaret Borsa binası,
- İzmir Sanayi ve Ticaret Odası binası
- Samsun Belediyesi'nin şehir ve su tesisatı,
- Trabzon Belediyesi'nin elektrik tesisatı,
- Konya Belediyesi'nin elektrik tesisatıdır.

Banka tüm bu çalışmaları 20 yıllık faaliyeti sonunda yapmıştır. En gözde projesi Ankara'da 1944 yılında başlanıp 2 yılda tamamlanan ve 434 konuttan oluşan Saraçoğlu Konutlarıdır. Emlak ve Eytam Bankası 1 Eylül 1946 tarihinde daha geniş alanda faaliyet gösteren Emlak Bankası'na devredilmiştir.

2.3.4. Ziraat Bankası'nın Çalışmaları

Osmanlı Devleti'nde bankacılık sektörü genel anlamda yabancı sermayenin elindedir. Mithat Paşa ilk Türk Bankası olan Memleket Sandıklarını 1863 yılında kurmuş, 1888 yılında yeni düzenlemelerle tarımı desteklemek amacıyla Memleket Sandıklarının yapısı değiştirilerek Ziraat Bankası adını almıştır. O nedenle Memleket Sandıkları bugünkü Ziraat Bankası'nın kökenidir. Mithat Paşa'nın bu sandıkları kurmasındaki amaç, çiftçiler ile tefecilerin irtibatını kesmek, çiftçilerin tefeciler tarafından sömürülmesini engellemektir.

Tablo 13'e göre Cumhuriyetin ilk yıllarında Ziraat Bankası tarafından tarım sektörüne verilen kredi tutarlarında periyodik bir artış meydana gelmiş, 1927 yılında meydana gelen düşüş ise o yılda yaşanan kuraklıktan kaynaklanmıştır.

Tablo 13. Ziraat Bankası 1923-1930 Yılları Arası Kredi Rakamları

Yıllar	Kredi Tutarları (bin tl)	Yıllık % Artış	Ziraat Bankası'nın Kredilerini Toplam Kredilere Oranı %
1923	8.037	-	-
1924	17.040	112,0	61,1
1925	19.937	17,0	31,4
1926	20.493	2,8	37,7
1927	20.376	-0,6	21,4
1928	26.806	31,6	25,5
1929	27.176	1,4	21,1
1930	35.713	31,4	26,6

Kaynak: Yakup Kepenek, Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi, Savaş Yayınları, Ankara, 1984, s.43)

1923 yılında bankanın şube ve sandık sayısı 300'ü bulurken sermayesi ise 2.000.000 lirayı bulmuş, Anadolu'ya yoğun bir şekilde kredi vermeye başlamıştır. İlk tahsil senedi yine bu yılda çıkarılmıştır. 1924 yılında tüm bankacılık işlemleri yapma yetkisi verilerek anonim şirkete dönüştürülen Ziraat Bankası[6], 1927 yılında tamamen kamulaştırılmıştır (Arslan, 1982: 15).

[6]2014 yılında kurumlar vergi rekortmeni olup, şu anda yurtdışında da faaliyet gösteren Ziraat Bankası 2015 yılında Avrupa'nın en sağlam 2. bankası seçilmiştir. 2014 yılında katılım bankacılığı yapma izni çıkan Ziraat Bankası 2015 yılında katılım bankacılığı faaliyetlerine başlamıştır. Banka tüm bankacılık faaliyetlerini yapmasının yanında tarım bankacılığında uzmanlaşmış ve Türkiye'de bu sektörde liderliği kuruluşundan bugüne sürdürmektedir (http://www.ziraat.com.tr/tr/Bankamiz/Hakkimizda/Pages/BankamizTarihcesi.aspx, (15.02.2017).

2.4. Tarım Alanındaki Gelişmeler

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarıma dayalı bir ekonomi mevcuttur. Buna rağmen 1923 yılında ithalatımızın % 16'lık kısmını pamuk ithalatı oluşturmuştur (Tural, 1987:74). Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarımın durumu hakkında olumsuz tablonun ortaya çıkmasına neden olan bir başka veri ise 1927 yılında yapılan sayımda ekilebilir alanın, ekilen alana oranının sadece % 15 civarında olmasıdır (Öymen, 1998: 105).

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarım nüfusu hakkında bilgi vermesi açısından, 1927 yılında yapılan tarım sayımının kısa bir analizini incelemek gerekirse; İstanbul'da nüfusun % 9.7'si, Kocaeli, Bursa, Trakya'nın % 50'si, Karadeniz Bölgesi'nin % 81.2'si, İzmir ve çevresinin % 45'i son olarak da İç Anadolu Bölgesi'nin % 75'i tarım ile uğraşmaktaydı. Yine aynı sayıma göre bir köylü ailesi ortalama 5 kişiden oluşmakta ve 1.751.239 köylü ailesi bulunmaktaydı. Köylü bir aileye ise ortalama 25 dönüm tarım arazisi düşmekteydi (Balkanlı, 2012: 99).

2.4.1. Köy Kanunu'nun Çıkarılması

Cumhuriyet döneminde köylerin genel durumu çok kötü olup, köylülerin tamamına yakını okuma yazma bilmiyordu ve eğitim olanakları çok azdı. Köylü ilkel tarım yaptığı için geliri oldukça düşük olup, ayrıca topraklarının verimsizliğinin yanında elektrik ve içme suyu problemleri vardı. Köy yollarının tamamına yakını ise bozuktu (Mutlu, 1967: 1).

Bu sorunlar köylüler için bir düzenleme ihtiyacını gerekli kılmıştır. Çünkü nüfusun önemli bir kısmı köylerde yaşayıp, tarım sektörünün emek gücü de köylülerden oluşmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk, 1 Mart 1922 yılında TBMM'nin üçüncü toplanma yılında yaptığı konuşmasına "Köylü milletin efendisidir." sözüyle başlayarak yeni Türkiye'de köylüler için düzenlemeler yapılacağını belirtmiştir.

7 Nisan 1924 yılında Resmi Gazete'de yayınlanan 442 sayılı kanuna göre aşağıdaki düzenlemeler yapılmıştır (Sarı, 2014: 520):

- Köy kanunu ile yerleşim yerleri köy, kasaba, şehir ve büyükşehir olarak ayrılmıştır. Kanuna göre nüfusu 2.000'in altında kalan yerleşim yerleri köy, 2.000 ile 20.000 arasında kalan yerleşim yerlerine şehir, 20.000'den fazla nüfusa sahip yerleşim yerlerine ise şehir denilecektir. Ancak nüfusu 2000'in altında olan yerlerde belediye var ise kasaba kabul edilecek ve belediyeler kanununa dahil edilecektir.

- Köyün idari amiri muhtardır. Devlet adına verilen işleri yerine getirmek köy muhtarının ve ihtiyar heyetinin vazifesidir.
- Köy işleri imece usulüyle köylüler tarafından yapılır. Köyde yapılacak işler köyün gelirleriyle yapılamaz ise köyde oturanlardan veya köy ile maddi bir bağı bulunanlardan alınan paylarla yapılır.
- Köyün gelirleri arasında; para cezaları, emlak ve arazi gelirleri, bağışlar, köyün geliri için ekilen tarlalar, köyün gayrimenkul gelirleri, ikametgah belgelerinin mühürlenme ücretleri, köy sınırları içerisinde yer alan taş, tuğla, kireç, kiremit ocaklarından alınacak para, köyün ortak malı olan otlakların ve mezraların kira gelirleri, satılmak için kesilen hayvanlardan alınan resim, satılan hayvanlardan alınan resim, köyün ortak malı olan ağaçların meyvelerinden sağlanan gelir, kaplıcalar ve maden sularından sağlanan gelirler bulunur.
- Köy kanununda ayrıca köydeki işlerin neler olduğu ve nasıl yapılacağı, köy muhtarının ve ihtiyar heyetinin nasıl seçileceği, muhtarın ve ihtiyar heyetinin görevleri, davaların nasıl görüleceği, köy korucusunun görevleri, köy imamlarının görevleri düzenlenmiştir.

2.4.2. Aşar Vergisinin Kaldırılması

Aşar Vergisi Osmanlı Devleti'nde köylüden alınan vergidir. Kelimenin kökeni Arapça olup, onda bir anlamına gelmektedir. Yıllık toplam tarım hasılatının % 8'i ile % 10'u arasında değişen miktarlarda tahsil edilen bu vergi, cumhuriyetin ilk dönemlerinde devlet gelirlerinin % 40'ını oluşturmaktaydı (Hatipoğlu, 1981: 52). 1924 yılında alınan Aşar Vergisi, bütçe gelirlerinin % 22'sini oluşturmakta, ancak verginin toplanma biçimi iltizam usulü ile gerçekleştiği için bu verginin devletin eline geçen miktarının % 20 fazlası mültezime kalmaktadır (Boratav, 1990: 40).

Aşar Vergisi, iltizam sistemiyle toplanan bir vergidir. Bu sisteme göre, devlet vergi toplanacak bölgede vergi toplama işini açık arttırmayla ihaleye çıkarır, ihaleyi alan kişi ya da gruplar vergi toplama işini devlet adına üstlenirlerdi. Bu kişilere mültezim denirdi. Halktan aldıkları miktar ile devlete ödedikleri miktar arasında kalan kısım ise mültezimlerin gelirini oluşturmaktaydı (Aktan, 1991: 73). Bu usül, Osmanlı Devleti'nde tımar sisteminin bozulması sonucu tımar sisteminin yerine geçmiş olup (Aktan, 1991: 69), ilk olarak Fatih Sultan Mehmet döneminde Sadrazam Rum Mehmet Paşa tarafından uygulanmaya konulmuştur (Hammer, 1966: I-II, 156).

Aşar Vergisi'nin tarihi çok eskidir. Farklı isimlerle aynı tarz vergi tarihte karşımıza çıkmaktadır. Aşar'ın dini bir dayanağı da mevcuttur. Hz. Musa, Hz. İbrahim ve Hz. Yakub'un aşar vergisiyle ilgili talimatları tarih kayıtlarında mevcuttur. Aslında Aşar Vergisi'ne 4 semavi dinde rastlanmaktadır (Tuncer, 1948: 75).

Osmanlı Devletinde Aşar Vergisi genellikle; nohut, çavdar, arpa, pirinç, buğday, mercimek, bakla, fasulye, susam gibi hububatlardan; enginar, salata, semizotu, asma kabağı, ıspanak, pırasa, ebegümeci, sakız gibi sebzelerden ve bazı meyvelerden alınmıştır. Ancak Tanzimat Devri'nde sebzelerden alınan bu vergi kaldırılmıştır (Kırkpınar: 1987, 17).

Ülkenin ekonomi meselelerinin görüşüldüğü İzmir İktisat Kongresi'nde çiftçi grubunun en temel talebi Aşar Vergisi'nin kaldırılması olmuştur. Bu talebi amele grubu desteklerken, sanayi ve ticaret grupları ise aşarın yerine daha makul bir verginin getirilmesi görüşünü bildirmişlerdir. Görüldüğü üzere İzmir İktisat Kongresi'nde de grupların çıkar savaşı olan bir sınıf savaşı yaşanmıştır. Çiftçi grubunun aşarın kaldırılması hakkındaki görüşleri ikinci maddede şöyle belirtilmiştir (Ökçün,1968: 394-395):

> "Aşarın tamamen ilgası veya şeklinin tadili yönünden, devlet bütçesinde tehaddüs edecek tevazun noktası hakkında bir suret-i tesviye ittihaz ve iradesi ciheti müttefikan kabul, sanayi ve ticaret grupları bu babta verecekleri tahiyalarda gösterecekleri, yeni mutedil bir aşar usulünün ikamesini teklif, işçiler alel ıtlak bir aşar yerine bir verginin şeklini bir layihaya rabdedeceklerini beyan, çiftçi grubu ise maddenin aynen kabulüne ısrar etmişlerdir"

Mustafa Kemal Atatürk ise Aşar Vergisi konusunda 1 Kasım 1924 tarihinde TBMM'nin 2. Dönem 2. toplantı yılının açılış konuşmasında şöyle demiştir[7]:

> "…Memleketin başında ortaçağın en insafsız belâsı olarak hâlâ musallat duran aşarın kaldırılmasını yüce meclise teklif edebilecek bir ekonomik seviyeye Cumhuriyet idaresinin bir senede ulaşmış olması, cidden memnuniyet vericidir..."

Ayrıca yine Mustafa Kemal Paşa, 1 Kasım 1925 tarihinde TBMM'nin 2. Dönem 2. toplantı yılı açılış konuşmasında Aşar vergisinin kaldırılmasını şu sözlerle desteklemiştir[8]:

> "… Köylümüz ve ziraatimiz üzerindeki aşar kabusunun ortadan kaldırılması ile meydana gelen rahatlık, milletin daha çok üretmek, daha rahat olmak için çalışmak arzularını teşekkür edilecek bir derecede arttırmıştır…"

---

[7]http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk.konusma/2d2yy.htm, (01.03.2017).
[8]http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk.konusma/2d3yy.htm, (01.03.2017).

Osmanlı Devleti'nden beri çiftçinin sırtında bir kambur olan Aşar Vergisi 13 Şubat 1925 tarihinde TBMM tarafından oy birliği ile kaldırılmış, yerine getirilen vergi ile ticarete konu olan ürün üzerinden % 8 ile % 10 arasında vergi alınmasına karar verilmiştir (Dinler, 1993: 18).

Hükümetin Aşar Vergisi'ni kaldırmasının yurtta yankısı büyük olmuş, köylüler ekonomik anlamda rahat etmiştir. Zaten Aşar'ın kaldırılmasındaki amaç köylüyü ekonomik olarak rahatlatarak üretimi artırmaktı. Böylece ihracat artacak, aynı zamanda besin maddeleri ithalatı da düşecekti. Ama Aşar'ın kaldırılmasıyla devlet gelirlerinde meydana gelen azalmanın önüne geçmek için hükümet dolaylı vergilere zam yapmış, böylece köylünün üzerinde olan vergi yükü biraz daha adil paylaşılmıştır (Kırkpınar, 1987: 80). Bu durumu Korkut Boratav, kentli kesimden köylü kesime bir gelir aktarımı olarak özetlemiştir (Boratav, 1990: 42).

Mültezim Usulü'nde mültezimler, verginin tahsili için köylüye baskı kurmakta, kanun dışı yollara başvurmaktaydı. Aşar Vergisi'nin kaldırılmasıyla köylüler üzerinde bu olumsuz etkilere sahip olan mültezim usulü de son bulmuştur. Aşar Vergisi'nin kaldırılması tarım sektöründe dönemin en önemli olayı olarak kabul görmektedir.

2.4.3.Toprak Reformu Girişimleri

Vergi düzenlemelerinin yanı sıra toprak reformu girişimleri de dönemin önemli tarımsal düzenleme çalışmaları arasında yer almaktadır. Toprak reformu ile ilgili ortak tanımlamaları da içerir şekilde bir tanımlama şöyle yapılmaktadır;

> "İnsan-toprak ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi ve özellikle tarım toprakları üzerindeki mülkiyet hakkının dağılımına, tasarruf ve işletme şekline yeni bir yön verilmesi, tarımsal işletmelerin verimli bir şekilde işletilmesi, üretimin arttırılması, kırsal alanda yaşayan insanların demokratik hak ve özgürlüklerine kavuşturulmasıdır. Toprak reformu az gelişmiş ya da kalkınmakta olan ülkelerde kırsal kesimin (çifti kesiminin) hayatını etkileyen sosyal bir değişim süreci olduğu kadar, ekonomisi tarıma dayalı ülkelerin tarımsal işletme ve siyasi iktidar ilişkilerini de etkileyen ekonomik ve siyasal bir değişim aracıdır." (Eren, 1982: 162).

En temel anlamda toprak reformu, toprak ağalarının sahibi olduğu toprakların köylüye dağıtılmasıdır. Mustafa Kemal Atatürk 1923 yılından hayatının sonuna kadar toprak reformu girişimlerinde bulunmuş, Mustafa Kemal Paşa'nın ölümünden sonra ise İsmet İnönü bu reformları yapmaya çalışmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, toprak reformu hakkındaki düşüncelerini 1 Kasım 1928 yılında TBMM'nin 3. dönem 2. toplantı yılının açılış konuşmasında şöyle belirtmiştir[9]:

> "…Doğu illerimizin bir kısmında oluşturulan genel müfettişlik faydalı olmuştur. Cumhuriyetini kanunlarının emniyetle sığınılacak yegane yer olduğunun anlaşılması bu yörede huzur ve gelişme için esaslıbir başlangıçtır. Yeni faaliyet devrimizde, gerek bu yörede, gerek memleketin diğer kısımlarında toprağı olmayan çiftçilere toprak sağlamak meselesiyle önem vererek meşgul olacaksınız. Hükümetin şimdiye kadar bu yolda devam eden gayretini tedbirlerimizle daha çok arttırma konusunda başarılarınızı temenni ederim..."

1 Kasım 1929'da TBMM'nin 3. dönem 3. toplantı yılı açılış konuşmasında[10];

> "…Çiftçiye arazi vermek de hükümetin ara vermeden takip etmesi gereken bir iştir. Çalışan Türk köylüsüne işleyebileceği kadar toprak sağlamak memleketin üretimini zenginleştirebilecek başlıca çarelerdendir..."

demiştir.

1 Kasım 1936'da 5. dönem 2. toplantı yılını açarken ise yine toprak reformu hakkında görüşlerini belirtirken[11];

> "...Toprak Kanunu'nun bir neticeye varmasını Meclis'in himmetinden beklerim. Her Türk çiftçi ailesinin geçineceği ve çalışacağı toprağa sahip olması, behemehal lazımdır. Vatanın temeli ve imarı bu esastandır...."

demiştir.

1 Kasım 1937 yılındaki meclis açılış konuşmasında yine toprak reformuna[12],

> "...Bir defa memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemli olanı ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiçbir sebep ve suretle, bölünemez bir mahiyet alması. Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliği, arazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus yoğunluğuna ve toprak verim derecesine göre sınırlandırmak lazımdır..."

cümleleriyle değinmiştir.

Dönemin toprak mülkiyetine ilişkin istatistiki verilerine bakıldığında ise Tablo 12'de ilk göze çarpan, derebeyi ve toprak ağalarından oluşan aileler toplam ailelerin % 5'ini oluştururken toprakların % 65'ine sahip olmalarıdır. Ailelerin % 8'inin işleyebileceği bir toprağı bulunmamaktadır. Toprak sahibi olan aileler toplam ailelerin içerisinde % 87 gibi büyük bir orana sahipken ancak toprakların % 35 gibi küçük bir kısmına sahiptir. Görüldüğü üzere genç cumhuriyette toprak bir zümrenin elinde güçlü

[9]http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk.konusma/3d2yy, (01.03.2017).
[10]http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk.konusma/3d3yy, (01.03.2017).
[11]http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk.konusma/5d2yy, (01.03.2017).
[12]http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk.konusma/5d3yy, (01.03.2017).

şekilde toplanmıştır, bu da üretimin düşmesine neden olmuştur. Toprağın köylülere dağıtımı hem ekonomi hem de gelir dağılımı açısından oldukça önemlidir.

Tablo 14. 1913 Yılı Toprak Mülkiyeti

	Aile Sayısı	Toplam Aile İçindeki Yüzdesi	Topraktaki Pay Yüzdesi
Derebeyi	10.000	1	39
Toprak Ağası	40.000	4	26
Topraklı Köylüler	870.000	87	35
Topraksız Köylüler	80.000	8	0

Kaynak: DİE, Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, Ankara, 1973, s.24

Tablo 14 bize toprakla uğraşan 3 zümre olduğunu göstermektedir. Bunlardan birincisi büyük toprak alanlarına sahip kimselerdir. İkincisi ise kendisine yetecek kadar toprağı olan küçük üreticiler ile bundan biraz daha fazla toprağı olan orta ölçekli üreticilerdir. Üçüncü zümre ise toprağı olmayan, geçimini sağlamak için toprak kiralayan ya da tarım işçisi olarak çalışan kesimdir. Bu son zümreye çok az toprağı olan köylüleri de dahil edebiliriz.

Türkiye'de toprak reformu, yöneticilerin her zaman savunduğu ve gerçekleştirilmesi kaçınılmaz olan bir reform olarak görülmüş ama bu konuda çok fazla çalışma yapılamamıştır. Bunun sonucunda da toprak reformu girişimleri başarılı olamamıştır (İnce, 2006: V, 62).

Toprak Reformu'nda dağıtılacak toprak bir şahsa ait ise bu toprakların nasıl kamulaştırılacağı 1924 Anayasasının 74. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre yapılacak kamulaştırmada kamu yararı şartı aranmış, ayrıca kamulaştırma bedeli peşin olarak ödenme zorunluluğu getirilmiştir[13].

Yeni Türkiye'nin Toprak Reformu ile ilgili çıkardığı kanunlar şunlardır (Karakaş, 2005: 62).

- 1924 Tarihli 474 Sayılı Artvin, Kars vilayetleri ile Kulp ve Iğdır Kazaları ve Hopa Kazası'nın Kemal Paşa Nahiyesi'ndeki arazide hakk-ı tasarrufa ait kanun.
- 1925 yılı bütçe kanununun 25. Maddesi Kuralı.
- 1926 Tarihli ve 716 Sayılı Borçlanma Kanunu.
- 31 Mayıs 1926 Tarih ve 885 Sayılı İskan Kanunu.

[13]https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm, (01.03.2017).

- 19 Haziran 1927 Tarih ve 1097 Sayılı Bazı Eşhasın Şark Menatıkından Garp Vilayetlerine Nakillerine Dair Kanun.
- 2 Haziran 1929 Tarih ve 1505 Sayılı Şark Menatıkından Garp Vilayetlerine Nakillerine Dair Kanun.

1923-1929 yıllarında Toprak Reformu konusunda bir dizi çalışmalar yapılmış, bu çalışmaların en başında 1925 yılında Kadastro Yasası çıkartılmıştır ve bu yasaya göre arazilerin tapulaştırılma işlemleri başlamıştır. 1926 yılında çıkarılan Borçlar Kanunu ve Medeni Kanun ise toprakta özel mülkiyet hakkını belirginleştirmiştir, aynı zamanda toprağa alım satım kolaylığı sağlanmıştır ve böylece toprağın el değiştirmesi kolaylaştırılmıştır. 1925 yılında çıkarılan Bütçe Kanunu'ndan yetki alınarak topraksız köylülerin bir kısmı topraklandırılmıştır. Devlet sahip olduğu toprakları, ihtiyacı olan çiftçilere uygun bir fiyat karşılığında ve 10 yıllık vade ile satmış, her hane 200 dönümden fazla olmamak şartıyla bu imkândan faydalanmıştır (Kayam: 1997). Toprağın bir bedel karşılığı satılmasıyla aynı zamanda devlete gelir sağlanması amaçlanmıştır. Ancak çiftçinin ödeme gücü düşük olduğu için önce bu vadeler uzatılmış daha sonra borçlar affedilmiştir.

Ülkenin doğusunda yaşanan isyanların sorumlusu olarak görülen büyük toprak sahiplerinin egemenliğini azaltabilmek için 1929 yılında topraksız çiftçiye toprak dağıtılması kararlaştırılmış, bunun sonucunda 11.000 dönüm toprak yoksul çiftçilere dağıtılmıştır. Bu 11.000 dönümlük arazinin 2.000 dönümü büyük toprak sahiplerinden kamulaştırılmış, kalan 9.000 dönüm toprak ise devlet arazilerinden dağıtılmıştır (Tezel, 2002: 322).

Tablo 15'de görüldüğü üzere toprak dağıtımından en fazla faydalanan kesim muhacirler ve mübadillerdir. Dağıtılan toprakların yaklaşık % 21'i toprağa muhtaç kesimlere dağıtılmıştır. Toplamda dağıtılan toprak miktarı ise 7.295.049 dönümdür.

Tablo 15. 1923-1934 Yılları Arasında Dağıtılan Toprak Miktarı

	Arazi	Bağ	Bahçe	Hane Sayısı	Nüfus
Şark Mültecileri	122.937	-	-	-	-
Mübadil Muhacir ve Mülteci	4.482.567	98.606	160.300	99.709	380.243
Toprağa Muhtaç Yerli	1.450.280	58.814	8.359	58.027	247.295
Çiftçi	731.450	-	-	24.000	96.000
Toplam	6.787.234	157.420	168.659	181.736	723.538

Kaynak: Ömer Lütfü Barkan, Türkiye'de Toprak Meselesi, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980, s.68.

2.4.4. Atatürk Orman Çiftliği'nin Kurulması

Atatürk, 1925 yılında ülkenin tarım uzmanlarını toplayarak modern bir çiftlik kurmak istediğini söylemiş ve çiftlik için büyük bir arazi bulunması talimatını vermiştir. Çalışmalar sonunda Ankara'ya beş kilometre mesafede 20.000 dönümlük çorak ve ağaçsız bir arazi bulunmuştur. İçerisinde sazlık ve bataklıkların olduğu, ortasından Ankara-Eskişehir tren yolunun geçtiği bu arazi Atatürk tarafından satın almış ve çiftliğin buraya kurulması kararlaştırılmıştır (Dalay, 1988: IV, 28).

Bu arazinin satın alınmasından sonra civar yerlerdeki toprak sahipleri de arazilerini satmak istediklerini belirtmişler, bu arazilerin de satın alınmasıyla büyük bir çiftlik arazisi oluşmuştur. Bu arazilerin özellikleri şu şekildedir (Öztoprak, 2006: 34):

- Orman Çiftliği: Ankara'ya en yakın çiftlik olan Orman Çiftliği içerisinde yıkık bir bina ve sadece bir tane ahlat ağacı bulunmaktadır. Arazinin içinden geçen Çubuk Çayı nedeniyle bataklıklar oluşmuştur.
- Yağmur Baba Çiftliği: Orman Çiftliği'nin kuzey kısmında kalmakta ve içerisinde kaynak suları ve meralar bulunmaktadır.
- Macun Çiftliği: Yağmur Baba çiftliğinin batısındadır. Ova, çayır ve kıraçlar mevcut olup hayvancılık için ideal bir çiftliktir.
- Balgat Çiftliği: Orman Çiftliği'nin güneydoğu kesiminde yer almakta, bol miktarda çayır bulunmaktadır. İçerisinde bataklıklar mevcut olup, bu bataklıklar zamanla ağaçlandırılmıştır.
- Güvercinlik: Orman Çiftliği'nin güney batısında kalmaktadır. İçerisinden Çubuk Çayı ve Kutugün Deresi'nin geçmesi nedeniyle sazlıklar ve bataklıklar oluşmuş, daha sonra bu sazlıklar çayıra dönüştürülmüş, bataklıklar kurutulmuştur.
- Etimesgut: Güvercinlik'in güney batısında kalmakta olan araziden Çubuk Çayı ve Bağlıca Suyu geçmektedir.

Atatürk Orman Çiftliği'nin (AOÇ) kurulmasındaki amaçlar şöyle sıralanmıştır (Keskinok, 2000: 43):

- Tarımın güçlendirilmesi ve tarım ile uğraşanlara örnek olması,
- Üretim yapılması ve üretilen ürünlerin pazarlanması,
- Topluma sağlıklı ve ucuz gıda sunulması,
- Hayvancılığın geliştirilmesi ve hayvan türlerinin yaygınlaştırılması,
- Kooperatifçiliğin yaygınlaştırılması,

- Bağcılığın geliştirilmesi,
- Tarımda bilimsel yöntemlerin geliştirilmesi,
- Tarım aletlerinin üretilmesi için atölyeler kurulması,
- Örnek bir tarım işletmesi yaratılması,
- Ağaçlandırma ve yeşillendirme çalışmaları yapılması,
- Bataklık ve sazlıkların kurutulması,
- Derelerin ıslah edilmesi,
- Halkın vakit geçirebileceği alanların yaratılması,
- Uygulamalı ziraat eğitimi verilmesi.

Atatürk Orman Çiftliği'nde ilk çalışma Yassıdere bölgesinde, 5 Mayıs 1925 tarihinde bir grup işçiyle başlamıştır. Atatürk, sabahları Çankaya Köşkü'nde devlet işleri ile ilgilenirken öğleden sonraları çiftliğe gelip hem çalışmaları yönetmiş hem de bir işçi gibi çalışmıştır. Atatürk, çiftliğin finansmanı için kendi bütçesinden para harcamış, çiftliğin gelirlerini ise yine çiftliğin geliştirilmesi için kullanmıştır. Çiftlik hakkında konuşurken yakın çevresine "Göreceksiniz burada hem çiftliği geliştireceğiz, köylüye öğretmenlik yapacağız, hem de mahsulden bol para kazanacağız." diyerek çiftliğe verdiği önemi göstermiştir (Kalıpçı, 2010: 75).

AOÇ bünyesinde tarım ve hayvancılık anlamında her türlü çalışma yapılmıştır. Üretim ve pazarlama birimleri kurulmuş, bu birimler birer okul gibi görev yaparak ülkenin tarım ve hayvancılık sektörüne büyük katkılar sağlamıştır (Atak-Şahin, 2004: III, 81).

AOÇ, sadece tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yapıldığı yer olarak değil aynı zamanda Ankaralılar için bir yaşam alanı olarak da düşünülmüş; lokantalar, gazinolar, havuzlar yapılarak halkın boş zamanlarını değerlendirebilecekleri cazibe merkezi haline getirilmiştir. Örneğin, içerisinde 1936 yılında yapılan çiftlik lokantası bugün hala hizmet vermektedir (Atak, 2004: 13).

Ayrıca iki adet havuz yapılmıştır. Bu havuzların biri Atatürk'ün isteği üzerine Marmara Denizi'ne benzetilmiş, diğeri ise Karadeniz'e benzetilmiştir. Karadeniz Havuzu, yüzme ve su sporları için kullanıma açılmış, Marmara Havuzu ise çay bahçesi ve gazinonun yanına görsel havuz olarak açılmıştır. Karadeniz Havuzu aynı zamanda sulama faaliyetleri için de kullanılmıştır (Memluk, 2008: 91).

AOÇ'de yoğun bir ağaçlandırma yapılmış, 8 yılda 4.5 milyon ağaç fidanı dikilmiştir. Kayaş'tan başlayan ve Sincan'a uzanan demiryolu kenarları tümden akasya ağaçlarıyla ağaçlandırılmış, Ankara'nın o ağaçsız, tozlu topraklı görüntüsü değişmiştir. Ankara'nın kuru ve tozlu görüntüsü nedeniyle başkent olması dış basında oldukça eleştirilmiş, ama kısa süredeki bu değişim daha sonra yerini övgüye bırakmıştır. 1936 yılında Avrupa'da çıkan "Huy Gazetesi" bu değişime yer vermiş, Ankara'nın çehresinin değiştiğini yazan gazete yapılan çalışmaları sayfasına taşımış ve Gazi Çiftliği'nin Ankara'nın havasını değiştirdiğini belirtmiştir (Kalıpçı, 2010: 25).

Atatürk'ün kurduğu bu çiftlik, yine Atatürk'ün vasiyetini içeren 1937 yılında yazdığı mektup ile hazineye bağışlanmış, bu bağışlamanın ardından 1938 yılında çıkarılan 3308 sayılı kanunla Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu'na devredilmiş ve adı "Gazi Orman Çiftliği" olarak belirlenmiştir (Atak-Şahin, 2004-82). 1950 yılında yürürlüğe giren kanunla çiftlik, Tarım Bakanlığı'na bağlanmış ve adı "Atatürk Orman Çiftliği" olarak değiştirilmiştir. Tüzel kişiliğe sahip çiftliğin faaliyetlerini Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu her yıl rapor haline getirmektedir. Hazırlanan bu rapor Türkiye Büyük Millet Meclisi KİT Komisyonu tarafından incelenmekte ve onaylanmaktadır[14].

2.4.4.1 Atatürk Orman Çiftliği Faaliyetleri

2.4.4.1.1. Atatürk Orman Çiftliği'nde Ziraat Faaliyetleri

Atatürk Orman Çiftliği'nde ilk ziraat faaliyetine 5 Mayıs 1925 günü bataklıkların kurutulması için hafriyat dökülmesiyle başlanmış, daha sonra tarlaların ekim için hazırlanmasıyla devam edilmiştir. 1926 yılında modern tarım aletleri çiftlik çalışmalarında kullanılmaya başlanmıştır. İlk zirai ürün ekimi ise 1925 yılının sonbahar mevsiminde yapılmış, 14.000 dönüm arazi üzerine tahıl ekilmiştir. 1926 senesinde buğday, bakla, nohut, mercimek, arpa, mısır, patates, pancar, yulaf, karabuğday, akdarı, karpuz, kavun ekilmiş, daha sonraki yıllarda yapılan bu ekim artan oranda devam etmiştir. Burada üretilen tahıl ürünleri sadece iç pazarda değil dış pazarda da satışa sunulmuştur. Çiftlikte üretilen 65 librelik buğdaylar Kanada ve Avustralya'ya ihraç

[14]http://www.aoc.gov.tr/index.php?view=cnt&cinf=10|x|x, (18.02.2017).

edilmiş, ayrıca sadece Anadolu'da üretilen kundura buğdayı ise makarna ham maddesi olarak Romanya, İtalya ve Almanya'ya ihraç edilmiştir (Öztoprak, 2006: 69-72).

Tablo 16. Atatürk Orman Çiftliği'nde Yıllara Göre Tahıl Üretim

Yıllar	Buğday (kg)	Arpa (kg)	Yulaf (kg)	Çavdar (kg)	Kaplıca (kg)	Kuru mısır (kg)
1926	701.498	8.678	6.450	-	-	2.537
1927	104.278	-	2.600	-	-	12.447
1928	210.001	29.595	600	-	-	1.151
1929	707.353	142.911	14.646	5.705	7.047	-
1930	350.130	72.811	6.253	23.719	1.907	3.350
1931	517.717	102.245	78.268	95.390	28.291	3.000
1932	172.145	33.566	90.234	7.450	8.566	-
1933	412.235	92.869	70.351	7.665	1.692	-
1934	349.548	183.577	60.636	19.600	7.865	4700
1935	227.123	184.973	49.056	27.394	-	14.058
1936	547.456	198.813	52.007	72.282	-	4.500
1937	228.460	175.593	43.043	12.506	-	-

Kaynak: İzzet Öztoprak, Atatürk Orman Çiftliğinin Tarihi, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s. 74.

1926 yılında çeşitli meyve ağaçlarının yanı sıra, kokusu ve görüntüsü itibarıyla çevreye güzellik katan ağaçlar da dikilmiştir. Dikilen başlıca ağaçlar; akasya, elantüsten, kızılağaç, dişbudak, dut, meşe, söğüt, kavak, çam, ıhlamur, at kestanesi olup, bu ağaçlardan 1926 yılında toplam 150.000 adet ağaç dikilmiştir. Ayrıca süs bitkilerinden de çok sayıda dikilmiştir (Öztoprak, 2006: 64).

AOÇ'de ağaçlandırma ve tahıl üretimi dışında bir başka zirai faaliyeti olan bağcılık da yapılmıştır. Bağın kapladığı alan 1930 yılına gelindiğinde 250.000 dönüme ulaşmıştır. Yetiştirilen üzümler yüksek kaliteye sahip üzümler olup bu üzümlerden meyve olarak faydalanıldığı gibi likör ve şarap üretimi de yapılmıştır. AOÇ'de bir diğer tarımsal faaliyet olarak seracılık yapılmış; seralarda domates, salatalık ve kabak gibi sebzeler yoğun şekilde üretilmiş ve seracılık sektörüne öncülük edilmiştir. Gübrelerle beslenen bu sebze bahçeleri, Ankara Çayı'nın suyu ile sulanmıştır. Ankara Çayı'na ait olan vadinin alüvyonlu topraklarının üzerinde yetiştirilen bu kaliteli sebzeler Ankara halkına sunulmuş, ayrıca sebze fidesi üretimi yapılarak, fideler üreticiye ve halka satılmıştır (Dalay, 1998: IV, 88).

2.4.4.1.2. Atatürk Orman Çiftliği'nde Hayvancılık Faaliyetleri

AOÇ'nin kuruluş amaçlarından bir diğeri ise hayvancılık faaliyetlerine öncülük etmesidir. Bu kapsamda yoğun ve başarılı çalışmalar yapılmış olup, 1926-1937 yılları arasında yapılan sığır, koyun ve yün üretimi aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 17. 1926-1937 Yılları Arası Koyun ve Sığır Adeti İle Yün Üretimine İlişkin İstatistiki Bilgiler

Yıl	Damızlık Koyun (adet)	Sağmal Koyun (adet)	Saf Erkek Karagül (adet)	Saf Dişi Karagül (adet)	Melez Karagül (adet)	Kara Sığır (adet)	Sağmal Kara Sığır (adet)	Toplam (adet)	Yün Üretimi (kg)
1926	4.503	3.490	-	-	-	22	10	8.025	7.862
1927	5.115	3.040	-	-	-	41	13	8.209	6.050
1928	5.402	3.785	-	-	-	35	15	9.237	4.244
1929	5.727	3.901	10	-	-	36	15	9.689	6.946
1930	6.281	4.523	6	20	75	50	26	10.981	8.292
1931	6.367	4.453	9	16	91	78	37	11.051	7.151
1932	7.405	4.865	27	17	112	52	30	12.508	7.540
1933	7.230	5.163	31	23	304	65	35	12.851	9.220
1934	7.512	5.275	23	28	1.054	72	43	14.007	9.512
1935	7.166	4.869	28	29	1.018	74	42	13.226	10.560
1936	8.034	5.424	39	32	1.994	94	52	15.669	14.902
1937	7.901	5.020	44	40	1.926	95	56	15.082	14.931

Kaynak: İzzet Öztoprak, Atatürk Orman Çiftliğinin Tarihi, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s.74:dan aktaran Aydoğan,: 2012,67

Tablo 17'de görüldüğü üzere her yıl koyun ve sığır üretiminde düzenli bir artış meydana gelmiştir. 1926 yılında adet bazında 8.025 olan koyun ve sığır toplamı 1937 yılında 15.000'in üzerine çıkarak yaklaşık iki kat oranında bir artış sağlanmıştır. Bu artış da bize AOÇ'de hayvancılığa verilen önemi göstermektedir.

AOÇ'de atçılık konusunda da çalışmalar yapılmış, bu kapsamda Macaristan'dan getirilen atlar çiftlikte yetiştirilerek yerel koşullara uygunluğu denenmiş ve başarılı sonuç alınmıştır (Öztoprak, 2006: 80).

Ördek, kaz, tavuk, hindi ve tavşan gibi kümes hayvancılığına yönelik çalışmalar yapılmış, yurt dışından getirilen tavuk türleri yetiştirilerek çiftçiye damızlık olarak verilmiştir (Dalay, 1998: IV, 68).

AOÇ'de tavukçuluk konusunda oldukça başarılı işler yapılmış, 1935 yılına gelindiğinde, Ankara'nın tavuk ve yumurta gereksiniminin tamamına yakını karşılanmıştır. Yine AOÇ'de yetiştirilen Ankara tavşanları, yurt içinde ve yurt dışında oldukça tanınmıştır (Açıksöz, 2001: 168).

AOÇ'de yapılan bir diğer hayvancılık türü ise arıcılıktır. Arı kovanları yapılarak arıcılık konusunda bilimsel teknikler uygulanmış, üretilen ballar hem köylülere örnek olmuş hem de Ankara halkına satışa çıkarılmıştır (Dalay, 1998: 78).

2.4.4.1.3. Atatürk Orman Çiftliği'nde Sanayi Faaliyetleri

AOÇ'de tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yanı sıra endüstriyel faaliyetler de yapılmıştır. Yetiştirilen hayvan ve bitkilerden elde edilen ürünlerin işlenmesi, paketlenmesi gibi işlemler nedeniyle atölyeler, fabrikalar kurulmuştur.

2.4.4.1.3.1. Süt Ürünleri Fabrikası

AOÇ'nin bünyesinde bulunan hayvanların sütlerini değerlendirmek için süt ve süt ürünleri fabrikası kurulmuştur. Fabrika, 1930 yılından itibaren faaliyete başlamış olup, giderek büyümüş ve 1952 yılına gelindiğinde ise Ankara halkının pastörize süt talebinin tamamını tek başına karşılayabilecek kapasiteye erişmiştir (Öztoprak, 2006: 82).

Tablo 18'de görüldüğü üzere süt miktarı her yıl artan bir oranla seyretmiştir. 1937 yılında ise en üst seviyeye çıkmış ve bir önceki yıla göre 2 katı oranında artarak 11.524 kilograma ulaşmıştır. Daha sonraki yıllarda AOÇ süt fabrikasında süt, yoğurt, kefir, süt tozu, ayran, peynir, tereyağı, dondurma, kaşar, dil peyniri, beyaz peynir üretimi yapılmıştır.

Tablo 18. AOÇ'de 1931-1937 Yılları Arasında Satılan Süt Miktarı

Yıl	Satışa sunulan süt (kg)
1931	46.442
1932	61.414
1933	62.723
1934	62.182
1935	63.510
1936	66.573
1937	114.524

Kaynak: İzzet Öztoprak, Atatürk Orman Çiftliğinin Tarihi, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, 83.

2.4.4.1.3.2. Şarap Fabrikası

Ankara'nın ve çevre illerin sahip olduğu geniş bağ alanlarını değerlendirmek için 1925 yılında AOÇ içinde şarap fabrikası kurularak ülkemizdeki şarap endüstrisi de geliştirilmiştir.

Üretilen bu şaraplar çeşitli markalar adı altında piyasaya sunulmuş, bu şarapların üretildiği üzümler "Uluslararası Şarap Ofisi" tarafından tescillenmiştir. 1931-1937

yılları arasında Ankara Şarabı, Narköy Şarabı, Kilis Şarabı (Açıksöz, 2001: 180) isimleri adı altında piyasaya sunulan şarapların miktarları hakkında Tablo 19'da bilgi verilmiştir.

Tablo 19. 1931-1937 Yıllarında AOÇ Şarap Fabrikasında Üretilen Şarap Miktarı

Yıllar	Üretilen Şarap (kg)
1931	2.591
1932	7.734
1933	25.723
1934	46.261
1935	58.059
1936	75.809
1937	74.286

Kaynak: Öztoprak, Atatürk Orman Çiftliğinin Tarihi, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s.85

Şarap fabrikasında taleplere göre üretim yapıldığı için tam kapasite üretim yapılmadığı durumlarda meyve suyu, bal, sirke, domates suyu, reçel, salça üretimi de yapılmış ve bunun sonucunda tam kapasite değerlendirildiği gibi boşa geçen işçiliğin de önüne geçilmiştir.

2.4.4.1.3.3. Bira Fabrikası

AOÇ'de bira fabrikası kurma talimatı 1932 yılında Atatürk tarafından verilmiş, aynı yıl çalışmalara başlanmıştır. 1934 yılında kurulumu biten fabrika, Viyana Bira Enstitüsü'nün desteğiyle üretime geçmiş ve satışa sunulmuştur. Daha sonra AOÇ bünyesinde ikinci bira fabrikası kurulmuştur. (Öztoprak, 2006: 92).

Tablo 20. AOÇ'de Satılan Bira Miktarları (1934-1937)

YIL	Satılan Bira Miktarı (litre)
1934	51.381
1935	304.418
1936	314.793
1937	442.294

Kaynak: İzzet Öztoprak, Atatürk Orman Çiftliğinin Tarihi, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s.94.

2.4.4.1.3.4. Çiftlik Atölyeleri

AOÇ'de kullanılacak aletlerin yapımı, onarımı nedeniyle çiftlik atölyeleri kurulmuş, bu atölyeler 1930 yılından itibaren sanayi fabrikaları haline gelmiştir. Daha önce marangozculuk, torna, tesviye gibi işlerde kullanılan bu atölyeler fabrikalaşmayla beraber seri üretime geçmiştir. Pulluk fabrikası sadece 1937 ve 1938 senesinde toplam 15.000 pulluk satışı yapmıştır (Öztoprak, 2006: 177).

Bu atölyeler sadece üretim, onarım amacıyla değil aynı zamanda hem modern tarım aletleri üretiminin öncüsü olmak için hem de teknik eğitim için kullanılmıştır. Birçok teknik personel ve tarım aletlerini kullanacak operatörler bu atölyelerde yetiştirilmiştir (Keskinok, 2000: 76).

2.4.4.1.4. Atatürk Orman Çiftliği'nde Ticari Faaliyetler

AOÇ'de üretilen ürünlerin satışı ticari faaliyetler kısmına girmektedir. Bu üretilen ürünler açılan satış mağazaları, lokantalar ve gazinolarda satışa sunulmuştur. Ankara halkı bu ticari faaliyetler sayesinde temiz, kaliteli ve ucuz ürünleri tüketme şansını yakalamıştır. Ankara'da ve İstanbul'da satış mağazaları açılmıştır. Yenişehir, Hacıbayram ve Samanpazarı'nda açılan satış mağazaları Ankara sınırları içerisinde yer alırken, İstanbul'da Kadıköy ve Beyoğlu'nda olmak üzere 2 adet mağaza ve satış bürosu kurulmuştur (Atak-Şahin, 2004: 81).

2.4.4.1.5. Atatürk Orman Çiftliği'nde Rekreasyon Faaliyetleri

Rekreasyon faaliyetlerinden kastedilen, insanların boş zamanlarında yaptığı kültürel ve sosyal etkinlikler olup, AOÇ'de bu kapsamda çalışmalar yapılmıştır.

Bu çalışmalar yönünde AOÇ bir piknik alanı olarak Ankara halkına sunulmuştur. Çiftlik sadece ziraat ve hayvancılık yapılan bir yer değil aynı zamanda Ankaralıların gezip eğlenebileceği bir yaşam alanı haline getirilmiştir. Süs ve yüzme havuzları yapılmış, lokantalar açılmıştır. Bu havuzlarda aynı zamanda sandalla gezinti yapılmıştır. Ayrıca ailelerin gelebileceği büyük bir gazino hizmete açılmıştır. AOÇ'de konser, tiyatro gibi çeşitli etkinlik ve organizasyonlar yapılmıştır. Bugün ise AOÇ'de rekreasyon kullanım olarak, hayvanat bahçesi, piknik alanı ve üretilen malların satış yerleri bulunmaktadır. (Keskinok, 2008: 78)

2.4.5. Tarım ve Kredi Kooperatiflerinin Kurulması

Cumhuriyet Dönemi'nde tarım alanındaki gelişmelerden bir diğeri ise tarım kredi kooperatiflerinin kurulmasıdır. Kooperatif kelimesi Latince kökenli bir kelime olup işbirliği anlamında kullanılmaktadır. Kooperatifçilik, aynı amaca dönük iktisadi kişi ve kuruluşların birleşerek ortaklaşa mal ve hizmet üretimine dönük faaliyet yapmasına denir.

Prof. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu kooperatif tanımını şu şekilde yapmıştır:

"İstihsal, kredi, istihlak ve mesken temini gibi başlıca ekonomik ihtiyaçların tatmini

> maksadıyla, kendi arzu ve iradeleriyle bir araya gelen, bu ihtiyaçları karşılamak için kendi iktisadi gayretleriyle bir işyeri ve işletme vücuda getiren insanların birleşme teşebbüslerine kooperatif denir." (Hazar, 1990: 65).

Uygulamada kooperatifler ikiye ayrılır. Bunlardan biri tarımsal kooperatifler diğeri tarım dışı kooperatiflerdir. Tarımsal kooperatifler de kendi arasında sınıflara ayrılır. Tarım kredi kooperatifleri bu sınıflandırmanın alt başlığıdır.

Tarım Kredi Kooperatifleri, üreticilerin kendi aralarındaki ekonomik çıkarları korumak için, işlerini yürütmek ve geçimlerini sağlamak için karşılıklı yardım ilişkisi amacıyla kurulmuş kuruluşlardır. Bu kooperatifler özel hukuk tüzel kişisidir. Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortaklarına sunduğu hizmetler şunlardır[15]:

- Ortaklarının her türlü kredi ihtiyacını temin etmek,
- Ortaklarının ürünlerinin satışa hazır hale getirilip pazarlamak,
- Ürünlerin üretimi ya da zorunlu tüketim maddelerini toptan alarak ya da bu malların üretileceği tesisler kurarak maliyetleri düşürmek,
- Devletin ve diğer kurumların verdiği teşvik, hibe gibi ödemelere aracılık etmek,
- Mesleki ve teknik bilgi bakımından paylaşım yapmak,
- Ortak faaliyetler yürütmektir.

Cumhuriyet döneminden önce kooperatifçilik benzeri yapılar görülmektedir. Bu yapılar bugünkü modern kooperatifçiliğin kökenlerini oluşturmaktadır. İmece, Ahi Birlikleri, Loncalar, Memleket Sandıkları, Menfai Sandıkları ve Ziraat Sandıkları cumhuriyet öncesinde dönemde güçlü müesseselerdir.

2.5. Sanayi Alanındaki Gelişmeler

2.5.1. Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun Çıkarılması

Osmanlı Devleti'nde, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından sanayide ilerlemeyi sağlamak için 1913 tarihinde Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmış, bu kanun, Türk İktisat Kongresi'nde alınan liberal kararlara uygun bir kanun olduğu için Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yürürlükte kalmıştır. 15 Haziran 1927 tarihinde kapsamı genişletilerek 1055 numaralı yeni bir Teşvik-i Sanayi Kanunu kabul edilmiştir. Yasa özel sektörü desteklemek için İzmir İktisat Kongresi kararları doğrultusunda çıkarılmıştır. Bu yasaya göre şu teşvikler sağlanmıştır (Avcıoğlu, 1979: 381):

---

[15]www.tarimkredi.org.tr/index.php/tr/2011-08-04-18-06-26.html, (15.03.2017).

- Devletin elinde bulunan araziler belediye sınırları içerisinde ise 10 hektara kadar ücretsiz, belediye sınırları içerisinde değil ise 10 yıl vade şartı ile özel sektöre verilecektir.
- Sanayi sektöründe üretim yapan işletmeler, arazi, bina ve kazanç gibi vergilerden kapsam dışı tutulacaktır.
- İşletmeler üretim faaliyetlerinde kullanılmak üzere yurt dışından getirilen araç gereç ve ham maddelerin yurda girişi sırasında alınan gümrük vergisinden muaf olacaktır.
- Sanayi sektöründeki firmaların nakliye faaliyetlerinde deniz ve demiryollarında % 30 oranında indirim yapılacaktır.
- Özel sektöre ürettikleri mal ve hizmet için yıllık % 10 oranında teşvik verilecektir.
- Devlet, daha ucuz olsa bile ithal malları değil de yerli malları tercih edecektir.
- İlgili işletmelerin tahvil ve hisse senetlerinde, damga vergisi kapsam dışıdır.
- Özel sektörün sanayide kullandığı mallar devlet tekelindeyse bu mallar sanayi kuruluşlarına ücretsiz verilecektir.

Bu kanun ile sanayideki özel sektöre çok geniş imkânlar tanınmıştır. Özel sektörün büyümesi amaçlanarak ülkedeki kalkınma hızı arttırılmak istenmiştir.

1927 yılına kadar yürürlükte olan 1913 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamında devletten teşvik alan şirket sayısı 342 iken, 1927 yılında bu kanunun çıkmasından sonra 1932 yılına kadar 1473'e yükselmiştir. Bu kanundan faydalanan şirketlerin % 44'ü tarım ve hayvancılık sektöründe yer alırken, % 23'ü dokuma sanayisinde çalışan işletmelerdir (Sanayi İstatistikleri, 1936: 9).

Tablo 21. Yıllara Göre Teşvik-i Sanayi Yasası'ndan Yararlanan İşletme Sayısı

Yıllar	Faydalanan İşletme Sayısı
1923 Öncesi	341
1923	34
1924	63
1925	101
1926	141
1927	140
1928	157
1929	118
1930	106
TOPLAM	1201

Kaynak: T. Çavdar-Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s.208.

1920-1930 yılları arasında sanayiyi geliştirmek için atılan en büyük adım Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun çıkarılması olarak görülmüştür. Bu kanun ile birlikte özel sektöre geniş imtiyazlar tanınıp destek verilmiş ancak başarılı bir sonuç alınamamıştır. Çünkü ülkede savaşın izleri hala devam etmektedir. Yeterli sermaye birikiminin olmaması, teknik yetersizlikler, yetişmiş eleman sıkıntısı, mesleki eğitim yetersizliği gibi nedenler bu başarısızlığın temelini oluşturmuştur. Ancak bu kanun ile milli bir sanayi oluşturma bilinci geliştirilmek istenmiş, beklenen seviyede olmasa da ülkenin sanayileşmesine katkı sunulmuştur. (Boratav, 1977)

2.5.2. Ali İktisat Meclisi'nin Kurulması

Ali İktisat Meclisi (AİM) ilk olarak Avrupa'da görülen daha çok danışmanlık görevi yürüten 1927 yılında ise 1170 sayılı kanun ile Türkiye'de kurulan bir meclistir. Kuruluş gerekçesinde bu modeli 1. Dünya Savaşı sonrası birçok ülkenin ekonomik açıdan yeniden yapılanma için oluşturduğu, Türkiye'de de aynı amaçla oluşturulduğu belirtilmiştir. Alanında uzman kişilerden oluşturulan Ali İktisat Meclisi 8 yıldan sonra 1935 yılında çıkarılan 2735 Sayılı Bütçe Kanunu ile ortadan kaldırılmıştır (Boratav, 2006:132).

Bu meclisin aldığı kararların yürütme üzerinde herhangi bir bağlayıcılığı bulunmadığı, yani sunulan raporların tamamen tavsiye niteliğinde olduğu ilgili kanunun 6. maddesinde belirtilmiştir. Ali İktisat Meclisi'nin yaptığı çalışmalar değerlendirildiğinde yasada belirtilen şekilde bir çalışma sergilediği görülmüştür. Bir danışma görevi görmesine örnek olarak İş Kanunu ve Orman Kanunu hazırlama aşamasında meclise sunduğu raporlarlar gösterilebilir. Yine aynı araştırma görevi görmesine de ödemeler bilançosu ve sanayinin geliştirilmesine yönelik raporlar hazırlayarak meclise sunması örnek gösterilebilir (Koraltürk, 1996: VII, 47).

Ali İktisat Meclisi'nden hükümetçe talep edilen görevler aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Gürbüz: 2009, 56):

- Hükümetin hazırladığı ekonomiyi ilgilendiren yasa ve programlar hakkında düşünce belirtmek,
- Ekonomik mevzuatla ilgili hükümete önerilerde bulunmak,
- Dünyadaki iktisadi olayları inceleyerek bunların Türkiye ekonomisi ile münasebetlerini incelemek,
- Ekonomiyle ilgili araştırmalar yapmak.

Ali İktisat Meclisi, Başbakanlığa bağlanmış olup Başbakan bu meclisin fahri başkanlığını yapmış ikinci fahri başkanlığını da iktisat vekili yapmıştır. Toplam 24 kişiden oluşan Ali İktisat Meclisi'nin 1'i ordu mensubu diğeri ise alanında uzman kişilerden oluşmak üzere 12 üyesi meclis tarafından seçiliyordu. Diğer kalan 12 kişi ise kendi aralarından seçilmek üzere belirleniyordu. Bu 12 kişinin 4'ü fabrikatör; ihracat, ithalat ve vapur sektöründen 1'er kişi olmak üzere ticaret ve sanayi odalarından seçiliyordu. Bankacılardan, demiryolculardan, madencilerden, kooperatifçilerden, kambiyo borsasından, ticaret ve zahire borsasından 1'er kişi; çiftçilerden ise 2 kişi seçilerek bu meclise gönderiliyordu. Meclisin yapısı tüm ekonomik kesimleri kapsayacak nitelikte olarak düşünülse de işçi sınıfı gibi güçsüz kesimler bu mecliste temsilcilik düzeyinde yer alamıyorlardı. Bu seçilen kişilerden oluşan meclisin görev süresi 4 yıl olarak belirlenmiştir. Seçilen kişiler kendi arasında bir başkan ve başkan yardımcısı seçiyor, hükümet bu meclise 1 katip, 3 de katip yardımcısı gönderiyordu. Meclis yürüttüğü işler kapsamında ihtiyaç olduğu sürece memur talebini Başbakanlığa bildiriyor bunun üzerine gerekli memur atamasını başbakanlık yapıyordu (Makal, 1999: 145).

Ali İktisat Meclisi 6 ayda 1 olmak üzere 15 gün süre ile toplanıyor, toplantının devam etmesinin gerekliliği üzerine Başbakanlık tarafından toplantının 15 gün daha uzatılmasına onay veriliyordu. Görüşme tutanakları toplantının bitiminden itibaren 15 gün içerisinde Başbakanlığa sunuluyordu. Bu görüşme tutanakları o günün ekonomisine ışık tutması açısından önemli birer belge niteliğindedir (Koraltürk, 1996: VII, 51).

Ali İktisat Meclisi'nden 1929 yılının Haziran ayında dış ticaret açığının kapatılması için gerekli olan sanayileşmenin hızlandırılması amacıyla Türkiye'nin İktisadi Programı'nın hazırlanması istenmiştir. Çalışmalara başlayan AİM, aynı yılın aralık ayında bu görevi tamamlamıştır. Türkiye'nin ilk iktisadi planı olan bu plan 1929 Dünya Ekonomik Buhranı nedeniyle uygulanmamış, AİM böylece Türkiye'nin ilk ekonomik planının hazırlanmasında başlangıç aşamasını oluşturmuştur (Tunaya, 1977: 54).

AİM'nin 5 Ocak 1933 yılında yapılan toplantısında Türkiye'deki sanayileşmenin bir türlü istenilen seviyeye ulaşamaması gündem maddesi olarak tartışılmıştır. Sanayileşmenin sağlanamamasının temel sebebi olarak yeterli sermaye birikiminin olmaması görülmüş ve hükümetin sanayiyi desteklemek adına bankacılık alanında

yaptığı çalışmalar eleştirilmiştir. Bu eleştiriler sonucunda hükümetin kurmayı düşündüğü Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası kurulmasından vazgeçilerek bu iki kurumun yerine Sümerbank'ın kurulmasına karar verilmiştir (Ali İktisat Meclisi Raporları, 1933: 334).

AİM'nin bazı önerileri de Teşvik-i Sanayi Kanunu'nda yerini almıştır. Bu önerilerin en önemlisi özel sektörün gümrük, arazi, bina gibi birçok vergiden muaf tutulması olmuştur. AİM'nin bir diğer önerisi olan, özel sektörün makine ve inşaat malzemesi taşımasında kara ve deniz yolunu kullanması halinde ulaşım tarifesi üzerinden % 30'luk bir indirim yapılması Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun 10. maddesiyle sağlanmıştır (Ali İktisat Meclisi Raporları, 1933-37).

AİM'nin bir diğer önemli raporu ise 1930 yılında dış ticareti konu alan "Türkiye'nin Tediye Muvazenesi" isimli raporudur. Bu raporda, gümrük kaçakçılığı nedeniyle meydana gelen ihracat ve ithalat istatistikleri düzeltilmiş, ayrıca altın kaçakçılığının yapıldığı da belirtilmiştir (İlkin-Tekeli, 1982: 43).

Bir danışma meclisi işlevini gören AİM, var olduğu süre içerisinde sanayi, ulaşım, tarım, madenler, dış ticaret, ormancılık, emek sektörlerinde çalışmalar yapmıştır. KİT'lerin kurulması ve planlı ekonomi açısından tarihte önemli bir yere sahip olan AİM içerisinde tüccar grubunun ağırlıklı olması nedeniyle bu grubun çıkarları doğrultusunda hareket edilmesi sonucuyla karşılaşılmıştır. 1929 Dünya Buhranı'ndan sonra devletin politika değiştirerek devletçilik modelini ön plana almasıyla meclis işlevini yitirdikten sonra 1935 yılında çıkarılan bütçe kanunun 25. maddesiyle ortadan kaldırılmıştır (Koraltürk, 1996: VII, 56).

2.6. Millileştirmeler

Millileştirme, yabancı sermayenin sahip olduğu işletmelerin devlet mülkiyetine geçmesidir. Mustafa Kemal Paşa, milli ekonomi yaratma çabaları millileştirmeleri zorunlu kılmış, bu nedenle bir takım millileştirmeler gerçekleştirilmiştir.

Bu dönemde yapılan millileştirmeler genel anlamda 3 nedene bağlanmıştır. Bu nedenlerin ilk ve en önemli olanı ise kapütilasyonlardır. Kapütilasyonların yerli sermayeye olumsuz etki etmesi millileştirmeleri gerekli kılmıştır. İkinci neden ise yabancı şirketlerin siyasi himaye talep etmesi nedeniyle büyük devletlerin ülkenin kalkınma politikalarımıza müdahale etmesi, son neden ise yabancı sermayenin kamu

yöneticilerini satın alarak sağlanan ayrıcalıklar nedeniyle ekonomide haksız kazanç elde etmeleridir (Beyatlı, 1986: 141-153).

Osmanlı Devleti'nde yabancı sermaye ülkenin ihtiyacı olduğu alanlardan çok daha yüksek kar elde edebileceği alanlara yatırım yapmıştır. Örneğin; demiryolları bu alanların birisidir. Demiryolları yapımında ve işletmesinde hükümet tarafıından verilen faiz ve kilometre garantisi yabancı firmaları cezbetmiş bunun sonucunda ise halkın finanse ederek yaptırdığı Hicaz Demiryolları dışında demiryollarının tamamına yakını yabancı sermaye tarafından yapılmış bir çoğu da yabancı sermaye tarafından işletilmiştir (Zarakolu, 1988: 117).

Osmanlı Devleti'nde ki yabancı sermaye oranı 1. Dünya Savaşı'ndan önce 81 milyon Osmanlı Lirası civarında olup bu yatırımların %50.1'i Fransızların, %27.8'i Almanların %15.2'si İngilizlerindi. Yabancı sermaye yatırımlarının %63.1'i demiryollarına, % 12.7'si bankacılık ve sigortacılık alanına, % 9.4'ü liman ve belediye hizmetlerine, % 5.82'i ticarete, % 5.3'ü sanayiye, % 3.7'si ise madencilik sektörüne yapılmıştır (Şahin, 1995: 18). Yine 1. Dünya savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nde 190 tane yabancı şirket bulunurken sadece 54 tane yerli şirket bulunmakta ve bu yabancı şirketler milli menfaatler yerine kendi karlarını, kendi menfaatlerini düşünerek hareket ettikleri için ekonomimize olumsuz etkiler oluşturmuşladı (Nebioğlu, 1944: 144).

Osmanlı Devleti'nin varlığının sonra erip Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra ülkeye yabancı sermaye girişinde oldukça büyük düşüş meydana gelmiş ancak mevcut yabancı sermayeli şirketlerin sahip olduğu olanaklar devam etmiştir (Tunçay, 2005: 203).

Milli ekonominin kurulmasında engel teşkil eden bu olumsuz duruma son vermek için hükümetler yabancı sermayeli şirketlere verilen teşvikleri kaldırdığı gibi Osmanlı Devleti'nden kalan ulaşım,maden, sigorta, banka, elektrik, su ve havagazı gibi alanlarda faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirketleri de 1928 yılından itibaren millileştirmeye başlamıştır (Töre, 1982: 54).

Mustafa Kemal Paşa, ilk kez millileştirmelerden bahsettiği 1 Mart 1222'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışında yaptığı konuşmada şöyle demiştir (Eroğlu, 1985: XLIX, 362).

> ""Ekonomi politikamızın önemli amaçlarından biri de; toplumun genel faydasını doğrudan doğruya ilgilendirecek kuruluşlar ile, ekonomik alandaki teşebbüsleri, mali ve teknik gücümüzün ölçülerine uygun olarak devletleştirmektir. Bu arada, topraklarımızın altında el

> değmemiş halde duran, maden hazinelerini az zamanda işleterek, milletimizin yararlanmasına açık bulundurabilmek de ancak bu uygulama ile mümkün olabilir"

Yeni Türkiye'de millileştirmenin ilk ayağı Lozan Antlaşması ile başlamıştır. Duyun-u Umumiye'nin tasfiye edilmesiyle kendisine bağlı Reji İdaresi'nin durumu gündeme gelmiştir. Tütün üretim işleri ve ihracatının yanında sigara kağıt üretimi de yapan Reji İdaresi'nin özel sektöre devri düşünülmüş ancak gelirlerinin yüksek olması nedeniyle hükümete devrinin daha uygun olacağına karar verilmiştir. (İnönü, 1987: 28) Reji Şirketi 1925 yılında hükümetle anlaşarak 4 milyon Fransız Frangı karşılığında bütün hak ve yükümlülüklerini hükümete devretmiş, bu tutar hükümet tarafından Osmanlı Bankası'na yatırılmıştır. Reji yönetimini devralan hükümet 26.2.1925 gün ve 588 sayılı yasa ile "istihlaki dahiliyeye mahsus tütün mubayaası, işletilmesi ve tütün ve sigara imali ve satılmasile tütüne müteallik sair umur… doğrudan doğruya Hükümetçe ifa edilir" düzenlemesini yapmıştır (Koç, 2000: 5).

1923-1929 arası dönemde millileştirmeler genellikle demiryolu, doğalgaz, su, elektrik ve tramvay gibi kamu hizmetlerinde yoğunlaşmıştır. Yabancı sermayeli bu şirketlerden öncelikle anlaşmalara uymayanlar ve sözleşme süreleri az kalanlar millileştirilme kapsamına alınmışlar, bu millileştirmeler yasalar çerçevesinde yapılmış ve millileştirme bedelleri devlet tarafından ödenmiştir (Uras, 1979: 105).

1923-1944 arası dönemde hükümetlerin, 24 ayrıcalıklı yabancı şirketi millileştirdiği görülmektedir. 1920- 1933 arasında sadece 3 şirket millileştirilirken, 1933'ten 1944 yılına kadarki dönemde 21 şirket millileştirilmiştir (Tezel, 1970: XXV, 240).

Yapılan bu millileştirmeler dış borçları arttırmıştır ancak millileştirilen şirketlerin mal varlıkları ve gelirleri nedeniyle dış borçlar çok fazla yük olmamıştır. Ayrıca bu şirketler ile yapılan sözleşmeler gereği devletin garantör olması sebebiyle şirketlere hazineden ödeme yapılmaktaydı, böylece hazineye oluşan bu yük de ortadan kalkmış oldu (Zarakoğlu, 1982: 102).

Millileştirmeler sadece sanayi alanında değil aynı zamanda tarım alanında da yapılmıştır. Milli Mücadele'den sonra Rumlar ve Ermenilerden kalan topraklar daha sonra yerli toprak ağalarının eline geçmiştir. Özellikle Doğu, Karadeniz ve Ege bölgelerinde bu topraklara derebeyleri büyük çiftlikler kurmuşlar, bu toprakların Kurtuluş Savaşı'nda şehit düşenlerin ailelerine dağıtma önerisi karşılık bulmamıştır (Cem, 1986: 287).

Tablo 22. Atatürk Döneminde Yapılan Belli Başlı Millileştirmeler

Şirket Adı	Yıllar	Yasa, Tarih/Sayı	Satın Alma Bedeli
Anadolu Demiryolları Şirketi	1928	31.1.1928/1375	204 milyon İsviçre Frangı
Mersin-Tarsus-Adana Demiryolları Şirketi	1928	31.1.1928/1375	
Haydarpaşa Liman Şirketi	1928	31.1.1928/1375	
Mudanya-Bursa Demiryolu T.A.Ş.	1931	30.5.1931/1815	50 bin Türk Lirası
İstanbul Türk Anonim Su Şirketi	1933	20.5.1933/2198	1.300.193 Fransız Frangı
İzmir Rıhtım ve Tramvay Şirketi	1933	12.6.1933/2309	7.827.690 Fransız Frangı
İzmir, Kasaba ve Temdidi (İzmir-Afyon ve Manisa-Bandırma Demiryolları Hattı)	1934	31.5.1934/2487	162.468.000 Fransız Frangı
Aydın Demiryolu Şirketi	1935	30.5.1935/2745	1.825.840 İngiliz Lirası
Ergani Bakır T.A.Ş.	1936	11.6.1936/3034	850 bin Türk Lirası
İstanbul Telefon T.A.Ş.	1936	13.6.1936/3026	800 bin İngiliz Lirası
Ereğli Şirketi (Ereğli Limanı, Zonguldak-Çatalağzı Demiryolu Hattı ve Kömür Madeni İşletmeleri)	1937	31.3.1937/3146	3,5 milyon Türk Lirası
Şark Demiryolları T.A.Ş.	1937	26.4.1937/3156	20.760.000 İsviçre Frangı
Üsküdar ve Kadıköy T.A.Ş.	1938	11.4.1938/3359	400 bin Türk Lirası
İstanbul Türk Anonim Elektrik Şirketi	1938	22.4.1938/3480	1.873.000 İngiliz Lirası
İzmir Telefon T.A.Ş.	1938	25.4.1938/3375	1.200.000 Türk Lirası

Kaynak: Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni,* Bilgi Yayınevi, Özel Dizi: 5, Ankara, 1969, Cilt I, s. 296.

2.7. Milli Burjuvazi Yaratma Çabaları

Mustafa Kemal Paşa ve ülkeyi yöneten Kemalist kadroların milli burjuvazi yaratma düşüncelerinin kökeni 1908 yılına dayanmaktadır. 1908-1918 yılları arasında iktidarı elinde bulunduran İttihat ve Terakki Cemiyeti kadroları ile Kemaliast kadroların iktisat politikası anlamında görüşleri hemen hemen benzemektedir. O nedenle 1908-1922 yılları arasında uygulanan milli ekonomi milli burjuva yaratma çabaları 1922 yılından sonra Kemalist kadrolarca da devam ettirilmiştir (Lewis, 2004: 228).

Osmanlı Devleti'nden Yeni Türk Devleti'ne kalan burjuvazi genellikle yabancılardan oluşmakta ve sanayi yerine ticaret ile uğraşmaktaydı. Var olan çok az sayıdaki yerli burjuvazi ise güçsüz, örgütsüz ve dağınık bir haldeydi (Boratav, 1988: 15). 1908 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından başlatılan milli ekonomi yaratma çabaları 10 yıl boyunca sürmüştür. Milli ekonomi yaratma fikrini ilk ortaya atan İttihatçılar iktidarda oldukları 10 yıl boyunca yabancı sermayeye tanınan imtiyazları sınırlamışlar, mesleki eğitime önem vermişler ve Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'nu kurdutmuşlardır. (Duman, 2007: V, 43)

Genç Cumhuriyet'in yöneticilerinin Milli Ekonomi'den kasteddikleri konu, Osmanlı Devleti zamanında yabancıların ve azınlıkların sahip olduğu ekonomik gücün, yerli kesimin eline geçmesidir. Bu politikaya göre, temelde ekonomik yapıda bir değişiklik olmayacak sadece sermayeyi elinde bulunduranlar değişecekti. Hükümet bu şekilde Türkiye'nin kalkınacağına inanmış ve bu yönde adımlar atmaya başlamıştır (Cem, 1986: 286).

Mustafa Kemal Paşa ise milli burjuvazi yaratma konusundaki görüşlerini şu cümleleriye özetlemiştir (Öztürk, 2003: III, 21):

> "*"Kapitalist olarak ortaya koyacağımız ve üzerlerine hücum edeceğimiz bunlar mıdır? Hayır, beyler, bu ülke ve bu ülkenin insanları daha çok zengin olmaya zorunludur ve bu hakkıdır. Bunun için onların göz dikmeyeceğiz ve orta tüccarları da onların düzeyine çıkaracağız ve hep beraber daha çok zengin olacağız. İsteriz ki beyler, ülkemizde çok ve çok milyonerler milyarderler olsun! O zengin insanlar başlı başına bu ülkede bankalar, şimendiferler, fabrikalar, şirketler vb. sanayiyi kursunlar! Bizi yabancının sermayesine muhtaç bırakmasınlar. Dolayısıyla onlara düşman olmak değil onları daha çok zengin etmek bu ülkenin gerçek çıkarları gereğindendir. O halde beyler onlar halktır, onlar da bu topluluğun içindedir."*

Milli bir ekonomi yaratma çabasının benimsenmesi üzerine milli bir burjuvazi yaratılması gerekiyordu. Bu milli burjuva yaratma hamlesinden faydalanmak isteyen bir çok siyasetçi ve siyasetçi yakınları iş hayatına atılmışlardır. Siyasetçiler yakınlarını ve kendilerini zengin etmek için devletin olanaklarını kullanarak şirketlerin iş takipçiliğini yapmışlar ve yönetim kurullarında yer almışlardı. Yani o dönem siyasi iktidara yakın kesimler devlet ihaleleri gibi ayrıcalıklarından faydalanmışlardır (Tezel, 1986: 203). Bu konuda Yakup Kadri Karaosmanoğlu şöyle demiştir: "Nitekim o sıralarda dünkü milli mücadeleciler ve o günkü devrimciler kadrosu bir kazanç ve menfaat şirketi karakteri taşımaya başladı. Bunlardan kimi arsa spekülasyonu, kimi idare meclisi azalıları, kimi taahüt işleri, kimi de türlü şirketlerde komisyoncular peşine düşmüş bulunuyorlardı. Birkaç bakanın, yok pahasına istimlak edilmiş dönümlerce arazi üstünde ve bir kaleyi andıran bahçe duvarları içinde her biri mali veya iktisadi müesseselerin başına geitirlmiş hısım ve akrabalarıyla, kaşaneler kurarak nasıl yerleştikleri kimsenin gözünden kaçmıyordu." (Karaosmanoğlu, 1968: 92).

Milli burjuva yaratma yöntemlerinin en başında devlet tekellerinin özel şirketlere devredilmesi gelmiştir. Lozan Antlaşması'nda bulunan vergilendirmeyi kısıtlayıcı hükümleri aşmanın bir yolu olarak hükümet, bazı malların üretim ve ticaretini

devlet tekeline almıştı. Daha sonra bu tekelleri özelleştirmiş ve tekelleri devralan şirketler de tekel olmanın verdiği avantajla yüksek kazançlar elde etmişlerdir. (Boratav, 1988: 29) Milli Burjuva yaratmak için hükümet tarafından kullanılan bir diğer yöntem ise kartelleşmeye izin verilmesidir. Sanayi şirketleri, rekabetin karlarını azaltmasından dolayı kartelleşme yoluna gitmek istemişler ve bu konuda hükümetten destek istemişlerdir. Hükümet bu talebe olumlu yanıt vermiş, rekabet ortamını önlemek için birlikler kurulmasına izin vermiştir (Keyder, 2003: 144). Hükümetin milli burjuva yaratmak için yaptığı çalışmalardan bir diğeri ise kredi piyasasını genişletmek olmuştur. Hükümet İş Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası aracılığı ile özel sektöre krediler vererek yatım yapmalarını sağlamıştır. Ayrıca Teşvik-i Sanayi Kanunu'da çıkartılarak özel sektör desteklenmiş, milli burjuva yaratılmasına devlet teşvikleriyle katkı sunulmuştur.

Türkiye'de bugünde yaşayan büyük holdinglerden Koç, Sönmez, Özakat, Çukurova, Sönmez ve Santral Mensucat 1920'li yıllarda faaliyetlerine başlarken Sabancı, Vakko ve Sapmaz 1930 sonrası dönemde faaliyetlerine başlamışlardı (Buğra, 2010: 89).

Koç Grubunun kurucusu Vehbi Koç, 1928 yılında Ankara Ticaret Odası Başkanı olmuş, Cumhuriyet döneminde İstanbul'dan getirdiği malları Ankara'da satarak ticari hayata başlamış daha sonra Ford, Mobil gibi şirketlerin Türkiye temsilciliğini almıştır. Yaşar Grubunun kurucusu olan Durmuş Yaşar ise 1927 yılında Rodos'tan İzmir'e gelerek Şeritçiler Çarşısında açtığı dükkanda gemi malzemeleri ve boya ticaretine başlamış ve bugünkü Yaşar Grubu'nun temelini oluşturan Durmuş Yaşar Müessesesi'ni kurmuştur. Sabancı Grubu'nun kurucusu Hacı Ömer Sabancı'da Cumhuriyet döneminde iş hayatına atılmıştır. Kayseri'den Adana'ya giden Hacı Ömer Sabancı pamuk işçiliğinden sonra işçi müteahhitliğine başlamış sonra ise pamuk ticaretiyle uğraşarak bugünkü Sabancı Grubu'nun temellerini atmıştır. Tarsus Bölgesi'nde toprak işleriyle uğraşan Karamehmet ve Eliyeşil aileleri 1925 yılında Ermenilerden aldıkları dokuma fabrikası ile sanayi sektörüne adım atmışlar ve bugünkü Çukurova Grubu'nun temellerini oluşturmuşlardır. Kadir Has Grubu'nun kurucusu olan Nuri Has ve diğer üç

ortağı ile Ermenilerden kalan bez fabrikasını alarak Milli Mensucat Fabrikası'na dönüştürmüştür.[16]

Tablo 23. 1928 Yılında Faal, Sermayesi 1.000.000 tl ve üzeri olan Türk Şirketlerinin Genel Görünümü

Şirketin Adı Ve Faaliyet Alanı Kuruluş Yılı	Sermayesi	ŞİRKET KURUCULARI, İMTİYAZ SAHİPLERİ VE/VEYA YÖNETİCİLERİ
Feshane Mensucat Fabrikası T.A.Ş Mensucat-1925	1.500.000	Yönetim Kurulu: Safa Bey, Aptullah Hüsrey Bey, Nazım Bey, Ziya Bey (Yönetim Kurulun 4 Üyesi Sanayi ve Maadin Bankasından seçilir.)
Türk-Bira Fabrikaları Bomonti- Nektar Ş. İçki-1928	3.200.000	Yönetim Kurulu: Jak Roh (Başkan) , Asım Bey (*Müskirat İnhisar Müdürü*), Bilyoti, *Hüsnü Bey (Zonguldak Milletvekili Hüsnü KORTEL)*
Uşak Terakki Ziraat T. A. Ş. ŞEKER-1923	1.200.000	Kurucuları: Sanayi ve Maadin Bankası, Çekoslovak Skoda Ş., Nuri Şeker'in de dahil olduğu 49 kurucu
Türkiye Millî İthalât ve ihracat Ş. TİCARET-1922	1.000.000	Yönetim Kurulu: *Hasan Fehmi Bey (Gümüşhane Milletvekili Hasan ATAÇ)*, Yusuf Ziya, Osman, Veli, Alâiyelizade Mahmut, Suphi, Abidin Beyler
Türkiye İş Bankası Bankacılık-1924	4.000.000	Kurucuları: *Mahmut Celal (İzmir Milletvekili Mahmut Celal BAYAR), Mahmut Hüseyin Beyzade İbrahim (Siirt Milletvekili Mahmut SOYDAN)*, Tüccardan Hanifzade Ahmet, *Hasan (Trabzon Milletvekili Hasan Hüsnü SAKA), Nemlizade Sıtkı* Beylerle arkadaşları ve her yüz hisseye kaydolunan hissedarlar.
Adapazarı Türk Ticaret Bankası Bankacılık-1919	1.000.000	Yönetim Kurulu: Hacı Numan, Şerif, Hayri, Reşat, İsmail Hakkı, Şevket, Kâmil, Mehmet Asım, Ahmet Asım
Türk Ticaret ve Sanayi Bankası Bankacılık-1924	1.000.000	Yönetim Kurulu: Arif Paşa (Başkan), Şaban, Yunus Nadi (*Menteşe Milletvekili Yunus Nadi ABALIOĞLU*), *Hasan Hayri (Dersim Milletvekili Hasan Hayri KANKO),* Süleyman Şevket
Akşehir Bankası T. A. Ş Bankacılık-1916	1.000.000	Yönetim Kurulu: Hacı Mehmet (Başkan), Akağazade Aptullah
İzmir Esnaf ve Ahali bankası Bankacılık-1928	1.000.000.	Yönetim Kurulu: Musazade Mustafa Muharrem (Başkan), Mehmet Şevki, Hüseyin Remzi Bey, Kemal Kâmi Bey, Ali Riza Bey, Halit Bey, Sait Bey
İstanbul Tramvay Ş. Şehir Ve Bayındırlık -1869	10.800.000	Yönetim Kurulu: Mösyö E. Vil (Başkan), Halit Ziya Bey (*Osmanlı Ayan Meclisi üyesi ve yazar Halit Ziya UŞAKLIGİL*), Mösyö J. Bribat, Mösyö D. Hoineman, İzzet Paşa, İzzet Melih Bey, Mösyö A. Ledaul, Necmettin Bey, Nuri Bey, Mösyö L. Pissard, Mösyö E. Salem, Reşit Saffet (*Kocaeli Milletvekili Reşit Saffet ATABİNEN*) ve Sezayı Beyler

[16]http://www.ulusal.com.tr/turkiyede-kim-nasil-zengin-oldu-makale,1604.html, (28.11.2017).

Türk Anonim Elektrik Ş. Şehir Ve Bayındırlık - 1910	14.000.000	Yönetim Kurulu: Mösyö Veyl (Başkan), Uşşakî zade Halit (*Osmanlı Ayan Meclisi üyesi ve yazar Halit Ziya UŞAKLIGİL*), Ziya Bey, Mösyö D. Hainmen, L. Despret, E. Salem, Müşir İzzet Paşa (*Ahmet İzzet FURGAÇ, İsmet İnönü'nün komutanı olan bu kişiyi CHP iktidarı atamıştır*), Feyzi Bey (*Diyarbakır Milletvekili Feyzi PİRİNÇÇİOĞLU*), Nuri, Reşat, Seyfî, Aynizade Hasan Tahsin, İsmail Hakkı, Tevfik Ali, Mösyö A, Ledoulx, Mösyö A. De Uliman, Mösyö Cuinet, Y. Berriat
Samsun Sahil Demiryolları T.A.Ş. Şehir Ve Bayındırlık -1924	1.500.000	Yönetim Kurulu: Mühendis Mustafa Bey (Başkan), Enver Esat Bey (*İzmir Milletvekili Ali Enver TEKAND*), Salih Zeki, İhsan Namık Bey, Şükrü Bey (*Canik Milletvekili Mehmet Şükrü FIRAT*)
Üsküdar-Kadıköy Su Ş. Şehir Ve Bayındırlık -1889	1.000.000	İmtiyaz Sahibi: Sıvacıyan Garabet Efendi
Üsküdar-Kısıklı Tramvay ş. Şehir Ve Bayındırlık -1924	1.000.000	İmtiyaz Sahibi: Evkaf Nezareti
Ankara Elektrik T. A. Ş. Şehir Ve Bayındırlık-1928	1.500.000	İmtiyaz Sahibi: Stettiner Chamatte- Fabrik A.G.
Ankara Hava Gazı T.A.Ş. Şehir Ve Bayındırlık -1928	1.500.000	İmtiyaz Sahibi: Stettiner Chamatte- Fabrik A.G.
Haydarpaşa Liman Ş. Şehir Ve Bayındırlık -1908	1,962,708	İmtiyaz Sahibi: Anadolu Demiryolu T.A.Ş
Barut, Mevaddı İnfilâkiye İnhisarı A.Ş. İnhisar-1926	1.500.000	Yönetim Kurulu: Cemal Bey, Celâl Bey, Hasan Reşit Bey, Vahit Bey, Nihat Bey, Sarıcazade Şakir Bey, Vasfı bey, Mösyö Mute, M. M. Steg. (Yönetim Kurulunun yarıdan 1 fazlası Türk olmak şartıyla 11 üyeden oluşur)
İzmir Liman İşleri İnhisarı T.A.Ş. İnhisar -1926	1.000.000	Yönetim Kurulu: Hulusi Bey (Başkan)

Kaynak: Şahin Çetinkaya, *Türkiye'de Sermaye Sınıfının Oluşması Sürecinde Devletin Rolü: 1923- 1950,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak, 2015, s. 247-282.

Cumhuriyet Döneminde milli burjuva yaratma çabalarını karşın milli burjuva gelişimini olumsuz etkileyen etkenlerde mevcuttu. Bu etkenler şunlardır (TOBB, 1966: 29):

- 1929 yılına kadar gümrük Lozan hükümleri nedeniyle bağımsız bir gümrük tarifesi olmaması,
- Yeterli sermaye birikiminin bulunmaması,
- Altyapının yetersiz olması,

- Eğitim eksikliği,
- Kredi piyasasının yetersiz olması,
- Milli gelir düşüklüğü nedeniyle oluşan mal ve hizmetlere oluşan talep yetersizliğidir.

Bu dönemde milli burjuvazinin gelişimine katkı sağlayacağı düşünüldüğü için yerli sermaye ile yabancı sermayenin ortaklık yapması hükümet tarafından desteklenmiştir. Bu ortaklıkların yabancılar ayağı sermayeyi sağlarken yerliler ayağı ise şirkete hükümetten gerekli imtiyazları sağlamak şeklinde olmuştur. 1923-1930 yılları arasında faaliyete geçen 201 anonim şirketin 66'sında yabancı sermaye ortaklığı vardı ve bu 201 anonim şirketin toplam ödenmiş sermayesinin %43'ü yabancı sermayeden oluşmaktaydı (Akşin, 1997: 282).

Cumhuriyet döneminde milli burjuva çabalarının başarılı olup olmadığını anlamak için o dönemde kurulan anonim şirketlerin sayısı yıllara göre tablo 24'de verilmiş ve bu tabloya göre, Cumhuriyet döneminde mili burjuvazi yaratma çabalarının imkansızlıklara rağmen kısmen de olsa olumlu sonuçlar verdiği görülmektedir.

Tablo 24. 1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Anonim Şirketlerin Yılları Göre Sayısı

YIL	Yabancı Sermayeli Türk Anonim Şirketleri	Yerli Sermayeli Türk Anonim Şirketleri	Toplam Anonim Şirketleri
1920	4	12	16
1921	2	3	5
1922	1	1	2
1923	4	3	7
1924	10	17	27
1925	12	28	40
1926	9	28	37
1927	2	12	14
1928	13	14	27
1929	5	11	16
1930	4	6	10
Toplam	66	135	191

Kaynak: A. Gündüz Ökçün,1923-1930 Yıllları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye, Ankara, A.Ü., SBF Yay., 1971, s.127

2.8. 1929-1930 Dünya Ekonomik Krizi

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, Amerika'da başlayıp tüm dünyayı etkisi altına alarak tarihe geçen bir ekonomik krizdir. Krizin başladığı gün olan ve "Kara Perşembe" olarak adlandırılan gün, 13 milyon hisse senedi satılmış, borsa dibe çökmüştür ve bu dibe çöküş her gün ilerleyerek devam etmiştir. 1925-1929 yılları arasında dünya

ekonomisi oldukça büyümüştür. 1927 yılından itibaren birçok ülkede ekonomik sıkıntılar baş göstermeye başlamış ve Amerika dahil bir çok ülkede 1927 yılından itibaren ekonomik göstergeler olumsuz hava içerisine girmiştir. Amerika'da bu durum Ford fabrikasının üretim modeli değiştirmesi nedeniyle kapalı kalmasına yorumlanmıştır ancak ekonomik kriz yavaş yavaş kendisini hissettirmeye başlamıştır (Tekeli-İlkin, 2009: 12).

1928 yılından sonra faizlerin düşük olması nedeniyle hisse senetleri borsasında spekülatif hareketler oluşmaya başlamış ve böylece dış piyasaya borç akımı durmuş, girişimciler ABD borsasına para yatırmayı daha kârlı görmüşlerdir. ABD borsası hızla şişmiş, dört yıl içerisinde dört katından fazla artmıştır. Oluşan balon yeni spekülatörlerin borsaya girmesiyle yavaş yavaş düşmeye başlamış, bu düşüş zamanla büyük düşüşlere sebep olmuştur. Borsada meydana gelen bu kriz reel sektörü etkilemiştir. Çok fazla yapılan üretim talep tarafından karşılanmayınca stoklar oluşmuş, eldeki fazla mal satılamayınca üretim süreçlerinde azalmaya neden olmuştur. Liberal ekonominin "Her arz kendi talebini yaratır." kuralı işlememiş beraberinde işsizlik meydana gelmiştir (Tekeli-İlkin, 2010: 12).

Krizin oluşmasını özetleyecek olursak, 1. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkeler toparlanma sürecine girmişlerdir. Bu toparlanma süreci beraberinde hızlı bir sanayileşmeyi getirerek aşırı bir üretim meydana getirmiş, arz miktarındaki yükselme talep ile doğru orantılı olmayınca ortaya arz fazlası çıkmıştır. Üreticiler, bu arz fazlasını eritmek için fiyatları düşüreceği yerde üretimi kısma yoluna gitmiş, böylece fiyatlarda bir değişiklik olmayınca tüketicilerin alım gücü zayıflamıştır. Gelirlerin azalmasıyla fiyatlar düşmeyince talepler iyice düşmüş ve bu da firmaların gelirlerini düşürmüştür (Keyder, 1984: 43). Gelirleri düşen firmalar çözüm olarak hisse senedi satışlarına başlamışlar, satışların hızlı olması ve spekülatif hareketler nedeniyle firmaların borsa değerleri çok düşmüş, bunun üzerine iflaslar birbiri ardına gelmeye başlamıştır (Çavdar, 2003, s.227).

Dünyada, kriz yıllarında tarım ve sanayinin krizden etkilenmeleri karşılaştırıldığında tarım üretiminde çok fazla bir azalma meydana gelmemiş iken sanayi üretiminde % 15 dolaylarında bir üretim düşüklüğü belirlenmiştir. Yani tarım sektörü sanayi sektörüne göre daha az bir kayıpla karşılaşmıştır. Ancak bu tarım ürünü ihraç eden ülkelerin krizden etkilenmediği anlamına gelmemelidir. Krizin etkilediği

ülkelerin çiftçi nüfusları da krizden oldukça yüksek düzeyde etkilenmiş, gelirleri oldukça düşmüş, borçlarını ödeyemeyecek duruma gelmişlerdir. Borçlara karşılık olarak bankalar çiftçilerin arazilerine el koymuş, bu nedenle tarımda oluşan iş gücü fazlası ücretleri düşürmüştür. Dolayısıyla sanayi sektöründe başlayan işsizlik tarım sektörüne de sıçramıştır (Tanilli, 1999: VI, 87-89).

Avrupa'ya yayılan ABD sermayesi, krizle beraber bulunduğu ülkelerden ayrılınca kriz tüm Avrupa'ya ve diğer ülkelere de yayılmıştır. Bu yayılmanın sonucunda krizin dünyaya etkilerini şu maddeler halinde özetleyebiliriz[17].

- İşsizlik çığ gibi büyümüş, 50 milyon kişi işlerinden olmuş, insanların % 75'i işsiz kalmıştır.
- Madencilik ve inşaat sektörleri durmuştur.
- Tarım ürünleri fiyatlarındaki % 40-60 arasında meydana gelen düşme köylü kesimi olumsuz etkilemiştir.
- 4000 dolaylarında banka iflas etmiş, kredi sistemi çökmüştür.
- Bazı bölgelerde para değeri çok düştüğü için takas yöntemleri başlamıştır.
- Dünyada toplam üretim % 42 değerinde azalmıştır.
- Dünya ticaretinde % 65 düşme meydana gelmiştir.

2.8.1. Krizin Türkiye'ye Etkileri

Türkiye 1929 yılına ekonomik anlamda büyük umutlarla girmiştir. Bu yönde umudun oluşmasında iki etken ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi 1929 yılında tarım üretiminin yüksek olacağı beklentisidir. Böylece yurt dışına daha fazla tahıl satılacak, daha az ithalat yapılacak ve böylece ülkeye giren döviz miktarı artacaktır. Hükümet artan döviz miktarı nedeniyle ekonomik yatırımları arttıracaktır. Bir diğer etken ise, Lozan Antlaşması ile sabitlenen gümrük vergilerinin 1929 yılından itibaren hükümet tarafından belirlenmiş olmasıdır. Böylece hükümet gümrük vergilerini artırabilecek ve devletin gelirleri bu sayede artacaktır. Ancak Dünya Ekonomik Buhranı, 1929 yılında ekonominin iyi olacağı beklentisini tersine çevirmiştir (Tekeli-İlkin, 1982: 75).

Dünya, ekonomik krize 1929 yılının sonunda girmiştir. Türkiye'nin ise 1929 yılında dış ticaret politikası değişecektir. Gümrük vergisinin yeniden düzenlenmesi

[17]http://www.tarihyolu.com/1929-dunya-ekonomik-krizi/, (01.05.2017).

sonucu vergilerin yükseleceği beklentisi ithal malların fiyatlarının yükseltilmesine neden olmuş, bunun sonucunda spekülasyonlar başlamış, ülkemizdeki döviz miktarı azalmış ve Türk Lirası değer kaybetmiştir. Türkiye, bu ekonomik tablo ile Dünya Buhranı'nı karşılamıştır (Duman, 1990: 35).

Türkiye'nin en büyük şansızlığı 1929 Dünya Buhranı'na ekonomik sistemini daha tam oturtamadan girmiş olmasıdır. Osmanlı Devleti'nden kalan enkazı toparlama aşamasında olan Türkiye ekonomik reformları gerçekleştirirken dışarıdan gelen böyle bir kriz dalgası oldukça olumsuz bir durum yaratmıştır. Ekonomimizin en büyük pay sahibi tarım dışa bağımlı bir halde, bankacılık, demiryolları, sanayi gibi sektörler de yabancı yatırımcıların elinde bulunuyordu. Bu sorunları çözme ve yeni bir ekonomik sistem yaratma çabasında olan bir Türkiye, dışarıya bu kadar bağımlı iken dışarıdan gelen bir krize karşı korunaklı kalamamıştır.

1929 buhranında her krizde olduğu gibi ilk etapta çöküş dönemi başlamış, daha sonra tedbirler alınarak çöküş döneminden duraklama dönemine geçilmiştir. Duraklama döneminin bitmesi ve düzelme evresinin başlaması 1933 yılına kadar sürmüş, yine her kriz döneminin sonlanmasıyla başlayan bir kalkınma hamlesi başlamıştır. Türkiye'de ise bu kriz ekonomik iklimin değişmesine neden olmuş, kuruluşundan kriz yılına kadar liberal ekonomiyi merkezine alan Türkiye, krizden sonra liberal ağırlıklı ekonomi politikasını terk ederek devletçilik ağırlıklı ekonomi politikasını uygulamaya başlamıştır. Kriz etkilediği diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de devletçi politikaların ön plana çıkmasına neden olmuştur (Aydemir,2011: 347).

Türkiye ekonomisinin yeni, dışa kapalı ve uluslararası ilişkilerinin çok fazla olmaması nedeniyle etkilenmeyeceği düşünülmüş olabilir, ancak fiyatlar genel düzeyinin dünya ölçeğinde düşmesi bizim ihracat mallarımızı satılamaz konuma getirmiştir. Bu nedenle dövize olan talep artarken, ihracatın gerilemesiyle bu talebi karşılama şansı azalmış, Türk Lirası ise değer kaybına girmiştir. Bu nedenle hükümet ekonomiye müdahale edici bir pozisyonda yer almıştır (Kuyucuklu, 1986: 182).

Dünya Buhranı'nın Türkiye'deki ilk belirtisi Türk Lirası'nın değer kaybedişidir. 1929'un başında 1 İngiliz Sterlini 993 kuruş iken aynı yılın son Aralık ayında 1042 liraya yükselmiş, Türk Lirası'ndaki hızlı değer kaybı üretici kesimde ve toplumda tedirginlik yaratmıştır.

1929 yılının son aylarında meydana gelen Türk Lirası'nın yabancı paralar karşısında yaşadığı değer kaybı, Türkiye'nin dış borçlarını lira cinsinden artırmış, Türkiye'nin dış borçlarını ödeyememe noktasına gelmesine neden olmuş, bunun üzerine hükümet moratoryum ilan etmiştir. Bu da Türkiye'nin dış dünyada ticari itibarını zayıflatmıştır (Kazgan, 2008: 47-56).

Mustafa Kemal Atatürk, 1929 Dünya Bunalımı'nın Türkiye'ye etkileri konusunda şunları söylemiştir (Goloğlu, 2009: II, 35):

> "Dünya, hiç istisna tanımayan genel bir sıkıntı içinde idi. Her yerde ürünlerin fiyatları düşmüş olduğu halde alıcıları azalmış, ticaret dengesi bozulmuş, iş hacmi küçülmüş, en sağlam paraların değeri sarsılarak düşmüş ya da zorla düşürülmüştü. Özellikle bizim yurdumuz bu sarsıntının önünde bulunuyordu. Çünkü ticaret ve ödeme dengesi öteden beri açık bulunduğu halde tarım ürünlerindeki fiyat düşüklüğü ve yurdun geniş ölçüde işlenmiş mala olan ihtiyacı alışveriş açığını daha da çok arttıracaktı. Bu zorluklar ve ihtimaller yüzünden ülkedeki genel sıkıntının, çok ciddi mali sonuçları da olacağından, devletin hazinesi gittikçe daha çok darlığa düşme durumunda idi."

Hükümet Türk Lirası'ndaki değer kaybına müdahale etmek ve ekonomiyi yönlendirmek için bazı kanunlar çıkarmıştır. Bu kanunlar ile şu düzenlemeler yapılmıştır (Boratav, 1977: 39):

- Para basma işini düzenlemek için para basma yetkisi 11 Haziran 1930 tarihinde çıkardığı 1715 sayılı kanun ile Merkez Bankası'na verilmiştir.
- Kambiyo işlemlerini düzenlemek amacıyla "bankalar konsorsiyumu" kurulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu konsorsiyumun kurulması 25 Şubat 1930 tarihinde çıkarılan 1567 sayılı "Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu" ile kanunlaştırılmıştır.
- 19 Haziran 1930 tarihinde çıkarılan 1705 sayılı "Ticarette Tağşişin Men'i ve İhracatın Murakabesi Korunması Hakkında Kanun ile ithalatın denetlenmesi düzenlenmiştir.
- 22 Temmuz 1931 tarihinde çıkarılan 1873 sayılı Türkiye'ye Bazı Ülkelerden Yapılacak İthalata Tahdit ve Takyitler Tatbikine Dair Kanun ile kota düzenlemesi yapılmıştır.

2.8.1.1. Krizin Tarım Sektörüne Etkisi

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan Büyük Buhran'ın başladığı yıla kadar ülkenin ihracatının tamamına yakını tarımsal ürünlerden oluşmaktaydı. İşte bu nedenle

tarımı da içine alan herhangi bir ekonomik krizin tümüyle Türkiye ekonomisini etkisi altına alması beklenmiştir. Türkiye'de zaten üretim maliyetlerinin yüksek olması fiyatların yüksek olmasına, birkaç yıl art arda tarımsal verimin yüksek olması fiyatların da düşmesine neden olmuştu. Böylece maliyetin yüksek olduğu daha belirgin şekilde görülmüştür. O yıllarda arpanın maliyeti 4-5 kuruş civarındayken satış fiyatı da aynı civarda, buğdayın maliyeti ise 5-6 kuruş iken yine buğdayın satış fiyatı aynı seyirde ya da çok az üzerindedir[18].

Türkiye Cumhuriyeti bir tarım ülkesi olduğu için büyük bunalımdan en fazla tarım sektörü etkilenmiştir. Fiyatların düşmesi köylülerin gelirlerinde düşüşleri meydana getirmiştir. 1929 yılı ile krizin etkisini en yoğun gösterdiği 1932 yılı fiyatları karşılaştırıldığında üzümde % 43, zeytinyağında % 44, fındıkta % 73, tütünde % 50, incirde % 52, pamukta % 48, afyonda % 73, buğdayda % 63 bir düşme meydana gelmiştir. Köylüler, fiyatların düşmesiyle oluşan gelir kayıplarını kapatmak için üretim artışına gitmişlerdir. Kriz yıllarında tarım ürünlerinde ihracatımızda miktar olarak bir artış meydana gelmiş, ancak bu artış, fiyatlardaki düşüş nedeniyle meydana gelen gelir kaybını karşılayamamıştır (Parasız, 2003: 34).

Buhran'ın tarım sektöründe yarattığı bir diğer olumsuzluk ise ihracatta Rusya ile rekabet konusudur. Mal ihracı yaptığımız ülkelere Rusya daha uygun fiyattan aynı malları ihraç ederek pazarımızı daraltmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Başbakan'a konu hakkında telgraf çekerek bu sorunla ilgilenmesini istemiştir. Rusya ile uzlaşılması gerektiğini dile getirerek Rusya'nın bizden aldığı ürünler için sağlanan kârın etik olmayan rekabet nedeniyle kaybolacağını belirtmiştir (Goloğlu, 2009: 36).

Tarımsal ürünlerin fiyatlarının aşağı düşmesiyle Türkiye'nin ihracat gelirleri düşmüş, bu durum ülkenin dış ticarette korumacı bir politika izlemesine yol açmıştır. Ülkemizde korumacılık süreci 1929 yılında Lozan Antlaşması'nın gümrükler ile ilgili sınırlayıcı maddesinin yürürlükten kalkmasıyla başlamış gibi görünse de, ithalattan alınan gümrük vergisi krizin etkisiyle daha da fazlalaşmıştır. 1929 yılında % 13 olan gümrük vergisi yine aynı yıl serbest belirleme hakkının doğmasıyla % 46'ya yükseltilmiş, krizin etkilerinin derinleşmesi korumacılık politikasına daha fazla ihtiyaç duyulmasını sağlamış ve 1930 yılında gümrük vergisi % 60'ın üzerine çıkmıştır.

[18]Yunus Nadi, Buhrana Karşı Fevkalade Tedbirler, Cumhuriyet Gazetesi, 11.02.1931.

Böylece yerli üreticilerin sahip olduğu küçük ve orta ölçekli atölyelerin büyümelerinin önü açılmış, ithal mallara karşı ezilmeleri engellenmiştir (Pamuk, 2007: II, 174).

Tablo 25. Buhran Yıllarında Bazı Tarım Ürünlerinin Fiyatlarında Meydana Gelen Değişim

Yıllar	Buğday	Arpa	Mısır	Üzüm	Pamuk	Afyon
1927	100	100	100	100	100	100
1928	112,7	111,1	126,1	82	114,1	81,1
1929	103,5	108,6	117,7	83,3	101,1	104,6
1930	55,5	60,5	59,2	76	58,5	70
1931	29,9	45,7	37,1	93,3	47,8	35,3
1932	29,2	43,2	36,3	76,5	52,4	35,2
1933	29,2	29,6	35,3	36,8	39,1	31,2
1934	27,9	36,8	26,8	34	-	38,8
1935	39	35	37,9	26,6	54,5	33,7

Kaynak: Bülent Varlı, "Ahmet Hamdi Başar'da Buğday Meselesi, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, C.6, S.5, s.89.

Tarımsal ürünlerin fiyatlarının aşağı düşmesiyle Türkiye'nin ihracat gelirleri düşmüş, bu durum ülkenin dış ticarette korumacı bir politika izlemesine yol açmıştır. Ülkemizde korumacılık süreci 1929 yılında Lozan Antlaşması'nın gümrükler ile ilgili sınırlayıcı maddesinin yürürlükten kalkmasıyla başlamış gibi görünse de, ithalattan alınan gümrük vergisi krizin etkisiyle daha da fazlalaşmıştır. 1929 yılında % 13 olan gümrük vergisi yine aynı yıl serbest belirleme hakkının doğmasıyla % 46'ya yükseltilmiş, krizin etkilerinin derinleşmesi korumacılık politikasına daha fazla ihtiyaç duyulmasını sağlamış ve 1930 yılında gümrük vergisi % 60'ın üzerine çıkmıştır. Böylece yerli üreticilerin sahip olduğu küçük ve orta ölçekli atölyelerin büyümelerinin önü açılmış, ithal mallara karşı ezilmeleri engellenmiştir (Pamuk, 2007: II, 174).

2.8.1.2. Krizin Sanayi Sektörüne Etkisi

Cumhuriyetin ilanından 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'na kadar Türkiye sanayi anlamında gerekli atılımı sağlayamamıştır. Bu dönemde politik ilke, kalkınma ve tam bağımsızlık olarak belirlenmiş, bu iki ilkenin gerçekleşmesi için özel sektöre büyük destekler verilmiş, ancak yine de başarılı olunamamıştır. İzmir İktisat Kongresi'nde belirtildiği gibi yabancı sermayeye yerli sermayeden farklı imtiyaz tanımadan ülkede faaliyet yapabilme izinleri verilmesine rağmen, yabancı sermaye kendisinden beklenen atağı gerçekleştirememiştir. Bu nedenle ekonomik bağımsızlık ve hızlı büyüme sağlanamamıştır (Eroğlu, 2007: XXIII, 68).

1929 Dünya Buhranı, Türkiye'deki sanayi sektörünün kârlılığını artıracak koşulların oluşmasını sağlamıştır. Kriz nedeniyle ithalatta yaşanan sıkıntılar yerli

sanayicinin tercih edilmesine neden olmuş, böylece iç piyasa canlanmış, sanayi üretimi artmıştır. Buhran yıllarında madensel ve tarımsal maddelerin düşmesi, sanayi üretiminde bu hammaddeleri kullanan sanayicilerin girdi maliyetlerini aşağıya çekmiştir. Böylece sanayi ürünlerinin kârlılığı artmıştır. Ayrıca krizden tarım sektörünün olumsuz etkilenmesi köylüyü topraktan koparark işsizliği artırmış, artan işsizlik oranları ücretlerin düşmesine neden olmuş bu da sanayi sektöründe emek maliyetini düşürmüştür (Kazgan, 2008: 40).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1923-1930 DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKALARININ ANALİZİ

1.TARIM SEKTÖRÜNÜN ANALİZİ

Osmanlı Devleti'nden çok kötü bir tarım mirası alan Türkiye'nin öncelikli hedeflerinden birisi tarımsal büyümeyi hızlandırmaktı. Bu sayede hem tarımla ilgilenen kesimin yaşam koşulları artmış olacaktı hem de sanayi için sermaye birikimini sağlanmış olacaktı. Bu amaçla hükümet hemen tarım alanında reform çalışmalarına başlamıştır (Tezel, 2002: 155).

1923-1930 yılları arasında tarım politikalarında genel anlamda büyük işler başarılmıştır. Bu politikaların en önemlisi kuşkusuz ki Aşar Vergisi'nin kaldırılmasıdır. Aşar Vergisi'nin kaldırılmasıyla köylünün üzerinden büyük bir yük alınmış, böylece köylü üretime yoğunlaşmıştır.

Bu dönemde toprak reformu ile ilgili çalışmalar çok fazla başarılı olamamıştır. Dağıtılan topraklar genel olarak toprak ağalarının ellerinden alınan topraklar olmayıp, kamunun sahip olduğu topraklardır ve bu topraklar belirli bir meblağ karşılığında halka dağıtılmıştır. Ama en azından hükümet bu konudaki niyetini belli ederek ilerleyen dönemlerde yapılan toprak reformu çalışmalarının temelini oluşturmuştur.

Atatürk'ün, kuruluşunda birebir ilgilendiği AOÇ'de üretim yapılmış ama en önemlisi bu kurum modern tarım ve hayvancılığın öncüsü haline gelmiştir. Bir üretim yeri olmanın yanında tarım ve hayvancılık anlamında bir ar-ge merkezi olarak da planlanmıştır. Ayrıca Ankaralılar için bir yaşam alanı haline gelmiş, yaratılan yeşil alanlar ile Ankara'nın çehresini değiştirmiştir.

Yine tarım alanında yapılan en büyük çalışmalardan birisi Köy Kanunu'nun çıkarılmasıdır. Bu kanun ile harap vaziyette olan köylere özel önem gösterildiği anlaşılmıştır. Köyün idari yapısını ve köyde yapılacak işleri düzenleyen bu kanun ile köylerin alt yapı çalışmaları önemli oranda giderilmeye çalışılmıştır.

Tarım kredi kooperatiflerinin kurulmasının önünü açan yasalar çıkartılarak köylünün kooperatifleşmesi sağlanmıştır. 1923-1930 döneminin son yılında yapılan bu çalışma kuşkusuz ki 1930 sonrası dönemde etkisini göstermiştir.

Tablo 26. 1924- 1930 Yılları Arası Buğday ve Tütün Üretimi

Yıllar	Üretilen Buğday Miktarı (ton)	Buğdayın Kilogram Fiyatı (kuruş)	Üretilen Tütün Miktarı (ton)	Tütünün Kilogram Fiyatı (ton)
1924	821.231	10.6	51.870	37.7
1925	1.075.280	14.4	56.284	46.2
1926	2.469.460	12.4	54.319	43.3
1927	1.133.150	11.8	69.604	40.2
1928	1.641.070	13.5	43.035	27.4
1929	2.718.140	12.5	36.503	20.8
1930	2.586.370	7.3	47.211	25.0

Kaynak: Erdinç Tokgöz, Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914- 2011), İmaj Yayınevi, Ankara, 2011, s.87

Türkiye, kuruluşunun ilk yıllarında bir tarım ülkesi olmasına rağmen yine de buğday üretimi yetersiz kaldığı için oluşan arz talep açığı ithalat ile karşılanıyor, zaten kıt olan döviz kaynaklarının bir kısmı buğday ithalatına harcanıyordu. Buğday ithalatı için 1923 yılında 11.6 milyon TL, 1924 yılında 16 milyon TL, 1925 yılında 18.9 milyon TL, 1926 yılında 1.5 milyon TL, 1927yılında ise 971 bin TL kaynak yurt dışına aktarılmıştır. Tablo 26'da yıllara göre buğday ve tütün üretiminin miktarı ve fiyatı gösterilmiştir (Tokgöz, 2011: 86).

1923-1930 arası dönemde tarımsal mekanizasyon alanında da gelişmeler kaydedilmiştir. Bunun en güzel örneği karasabanın yerini pulluğun almasıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında emek kıtlığı nedeniyle traktör kullanımına oldukça ihtiyaç duyulmasına rağmen 1923 yılında 220 adet traktör olduğu tahmin edilmektedir (Silier, 1981: 20). 1924 yılında 500 dolayında traktör mevcut iken 1928 yılında ise traktör sayısında hızlı bir artış gözlemlenerek 1200 sayısına ulaşılmıştır. Bunun en büyük nedeni 1926 yılında tarımsal üretimi ve tarımda makineleşmeyi desteklemek için çıkarılan teşviklerdir (Tekeli-İlkin, 2010: 347).

Tablo 27. 1924-1929 Yılları Arasında Tarımın Büyüme Hızı

YIL	Büyüme Oranı (%)
1924	41
1925	2.1
1926	29.1
1927	-27.2
1928	20.2
1929	31.4

Kaynak: Tuncer Bulutay-Nuri Yıldırım, Türkiye Milli Geliri:1923–1948 Tablolar, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, Osmanlı İltizam Sistemi, s.42.

Tablo 27'ye göre 1924 yılında tarım alanında % 41 oranında bir büyüme meydana gelmiştir. Bu yüksek oranda büyümenin nedeni savaşın bitmesi ile halkın ekonomik yaşama geri dönmesidir. 1925 yılında tarımdaki büyümenin % 2,1 gibi küçük bir oranda kalması ise o yıl yapılan mübadele ile ilgilidir. Çünkü tarım sektöründe modern yetiştiricilik yapan azınlıklar ülkeden ayrılmışlardır. 1926 yılında devletin tarımsal üretimi teşvik edici politikaları olumlu sonuç vererek büyüme hızı % 29,1 oranında gerçekleşmiştir. 1927 yılında ise tarım sektöründe % 27,2'lik bir küçülme meydana gelmiş, bu yüksek küçülmenin başlıca nedeni o yıl içerisinde yaşanan kuraklık olmuştur. Diğer nedenler ise ABD ve İngiltere'ye yapılan ihracatın düşmesi olarak gösterilmektedir. 1929 yılında sağlanan büyüme ise % 31,4 seviyesinde gerçekleşmiştir. Dünya ekonomik krizi nedeniyle tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesine rağmen büyüme hızının bu kadar yüksek olması tamamen tarımda meydana gelen üretim artışına bağlıdır (Yaşar, 2010: 114).

Tablo 28'de görüldüğü üzere 1923 yılında tarım sektörünün gayri safi milli hasıla içindeki oranı % 42.8'dir. 1923 yılından 1927 yılına kadar tarım sektörünün hasılası sürekli artmıştır. 1927 yılında oldukça düşen hasılat 1928 ve 1929 yıllarında artarak devam etmiştir.

Tablo 28. Tarımın Yıllara Göre Gelişim Seyri

YILLAR	GSMH'de Tarımın Oranı	Tarımın GSMH'da Miktarı	Gelişme İndeksi
1923	42.8	4.486.7	100.0
1924	47.9	5.741.7	128.0
1925	46.4	6.326.6	141.0
1926	52.5	8.455.9	188.5
1927	42.3	5.810.2	129.5
1928	45.6	6.936.4	154.6
1929	52.6	9.932.0	221.4

Kaynak: 1923-1982 Cumhuriyet Döneminde İstatistiklerle Türkiye, Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, 1982, tablo 18.

Bu dönemde hayvancılık alanında atılan adımlar başarılı olmuş, 1. Dünya Savaşı'ndan sonra yaklaşık 300.000 hayvan ihraç ederken, bu çalışmalar sonucunda 1937 yılında bu rakam 50.352.000'e ulaşmış, bu ihraçlardan elde edilen gelir ise 3.005.601 lira olarak gerçekleşmiştir. (Eldem, 1973: 164).

Özetle, 1923-1930 yılları arasında tarım sektörü için altın yıllar denilebilir. Bu dönemde sanayinin büyüme hızı % 8,5 düzeyinde gerçekleştirilmişken tarımda bunun

iki katı bir büyüme gerçekleşerek % 16,2 seviyesine çıkmıştır. Bu dönemde gerçekleşen milli gelirin büyüme oranı ise % 10 dolaylarında kalarak tarımdaki büyümenin 1,5 katı altında kalmıştır. Tarım sektörü, bu dönemde, ekonominin yeniden toparlanmasında ana sektör görevini görmüştür. Savaş yıllarında çeşitli sebeplerle % 50 düşen tarımsal üretim, cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren eski üretim düzeyine ulaşmıştır. Bu olumlu gelişmenin kuşkusuz ki en önemli sebebi savaş döneminin bitmesiyle evlerine dönen erkeklerin tarım sektöründe tekrar çalışmaya başlamasıdır. Ancak bir diğer sebep ise tarımda uygulanan ekonomi politikalarıdır (Boratav, 1990: 38).

2. SANAYİ SEKTÖRÜNÜN ANALİZİ

1923-1930 yılları arasında sanayi sektöründe önemli atılımlar yaşanmıştır. Cumhuriyetin yöneticileri sanayi sektörünün gelişmesi için büyük çaba sarf etmiş, reformlar yapmışlardır. Bu dönemde devletin teşviki ve çabası sayesinde kurulan belli başlı fabrikaların listesi aşağıda verilmiştir[19].

Tablo 29. 1923-1930 Yılları Arasında Kurulan Belli Başlı Fabrikaların Listesi

FABRİKA	KURULUŞ YILI	SERMAYE YAPISI
Ankara Fişek Fabrikası	1924	Devlet
Gölcük Tersanesi	1924	Devlet
Şakir Zümre Fabrikası	1925	Özel
Eskişehir Hava Tamirhanesi	1925	Devlet
Alpullu Şeker Fabrikası	1926	Devlet
Uşak Şeker Fabrikası	1926	Devlet
Kırıkkale Mühimmat Fabrikası	1926	Devlet
Bünyan Dokuma Fabrikası	1927	Devlet
Eskişehir Kiremit Fabrikası	1927	Özel
Kırıkkale Elektrik Santrali ve Çelik Fabrikası	1928	Devlet
Ankara Çimento Fabrikası	1928	Devlet
Ankara Havagazı Fabrikası	1929	Özel
İstanbul Otomobil Montaj Fabrikası	1929	Özel
Kayaş Kapsül Fabrikası	1930	Devlet
Nuri Killigil Tabanca, Havan ve Mühimmat Fabrikası	1930	Özel

Tablo 30'a göre 1927 yılında yapılan sanayi sayımında 256.855 işçi ve 65.245 işyeri tespit edilmiş, işyeri başına ortalama 3,9 işçi düşmüştür. Bu oran 1923 sanayisine

[19]http://www.turkomania.org/tr/ataturk-doneminde-kurulan-fabrikalar-kurum-ve-kuruluslar.html, (17.04.2017).

göre yüksektir. Ayrıca dikkat çeken bir diğer husus ise tarım sanayisi diğer sanayi alt kollarının tamamından daha fazla tutarda üretim yapmıştır. Bu sonuç bize ülkenin asıl ekonomik lokomotifinin tarım sektörü olduğunu göstermektedir.

Tablo 30. 1927 Sanayi Sayım Sonuçları

Sanayi Kolları	İşletme Sayısı	Çalışan Sayısı	Gayri Safi Üretim Değeri (1000 TL)
Maden Sanayi	556	18.932	12.380
Tarım Sanayi	28439	110.480	281.605
Dokuma Sanayi	9353	48.025	76.366
Ağaç Sanayi	7896	24.264	15.961
Kağıt ve Karton Sanayi	348	2.792	4.238
Metal Sanayi	17.752	33.866	14.444
Bina ve İnşaat Sanayi	2.877	12.345	3.816
Kimya Sanayi	697	3.107	17.244
Elektrik Sanayi	106	1.805	122
Çeşitli Sanayi	221	1.239	7.364
Toplam	65.245	256.855	432.740

Kaynak: Yalçın Acar, Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi ve İzlenen Politikalar 1923-1963, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1991, s. 33.

Bu iş yerlerinin % 68'inde çalışan kişi sayısı 5 ve daha azdır. 3 ve daha az kişinin çalıştığı işletmeler ise toplam işletmelerin % 79'unu oluşturmaktadır. Toplamda 65.245 işletmenin sadece 321 tanesinde 50 ve daha fazla çalışan bulunmaktadır. Bu rakamlara göre işletme sayısında yıllara göre bir atış olsa da bunların küçük işletmeler olduğu görülmektedir (Acar, 1991: 32).

Bu dönemde sanayi alanındaki bir başka yenilik ise devlet tekellerinin oluşturulmasıdır. İzmir İktisat Kongresi kararlarına tütün tekeli konusunda uyulmamıştır. Daha sonra tütün tekelinin yanına yeni tekeller eklenmiştir. Aşar Vergisi'nin kaldırılması ile devletin gelir kaybına uğraması devlet tekellerinin artmasına neden olmuştur. Bu dönemde devletin tekel kurmasındaki tek amaç bütçeye gelir sağlamak olup, devlet buradan yaratılan kaynağı 1933 yılında sanayi yatırımlarına yönlendirmiştir (Şahin, 1998: 36).

1923-1930 yılları arasında yabancı yatırımlarda bir artış meydana gelmiştir. Bu artışın nedeni savaş döneminin bitmesinin yanında 1924 yılında çıkarılan yabancıların mülk edinme yasasıdır. Bu dönemde yapılan doğrudan yabancı yatırımların üçte ikisi imalat ve madencilik alanına kalan üçte biri ise bankacılık, ticaret, sigortacılık gibi hizmet alanına yapılmıştır (Parasız, 2003: 23).

Dönemin sanayi üretimi yerli tüketimi karşılayacak seviyeye ulaşamamıştır. Örneğin, ülkedeki şeker üretimi toplumun şeker tüketiminin sadece % 14,5'lik kısmını

karşılayabilmiş, kalan % 85,5'lik kısım ise ithalat yolu ile karşılanmıştır (Kepenek, 1990: 46).

Tablo 31. Liberal Dönem Sanayi Büyüme Oranları

YIL	GSMH Büyüme Hızı %	İmalat Sanayi Büyüme Hızı %	Sanayi/GSMH %
1923	-	-	10,6
1924	14,9	-12,2	8,5
1925	12,8	24,4	8,9
1926	18,2	13,2	8,7
1927	-12,8	22,3	11,9
1928	11	-2,4	10,6
1929	21,6	8,7	9,1
Ortak	10,9	8,5	9,8

TÜİK, İstatistik Göstergeler (1923-1950)'dan aktaran Betül Sönmez, 1923-1938 Dönemi Türkiye Ekonomisi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, "Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Ankara, 2014, s.58.

Tablo 32. Sanayi Sektörü Katma Değeri (1948 yılı üretici fiyatlarıyla milyon tl)

Yıllar	Madencilik	İmalat Sanayi	Elektrik, Gaz, Su	Toplam Sanayi
1923	18.5	284.5	7.2	310.6
1924	31.2	249.9	7.8	288.9
1925	27	310.4	8.5	345.9
1926	37.2	351.5	9.4	398.1
1927	40	430	10	480
1928	43.8	419.6	11	474.4
1929	37.8	443.7	11.8	493.3
1930	38.8	501.4	14.2	554.4

Kaynak: Bulutay-Tezel-Yıldırım: Türkiye Milli Geliri 1923-1948, Ankara, 1974; dan aktaran Aktaran Korkut Boratav, Türkiye'de Devletçilik, Savaş Yayınevi, Ankara,1982. s.7)

Sanayi sektörü, devlet tarafından verilen teşviklere ve desteklemelere rağmen beklenen büyümeyi sağlayamamıştır. Özel sektöre verilen bütün imtiyazlara rağmen ağır sanayinin kurulamamıştır. 1923- 1929 yılları arasında sanayiden beklenen atılımın yapılamamış olma nedenleri şunlardır;

- Uzun yıllar süren savaş sürecinin ülkeye verdiği zararların bir anda tamir edilemeyecek olması,
- Yeterli sermayeye ve teknik bilgiye sahip olunmaması,
- Kalifiye eleman yokluğu,
- Lozan Antlaşmasının kısıtlayıcı maddesi nedeniyle 1929 yılına kadar gümrükler konusunda özgür hareket edilememesi,
- 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunun geç çıkarılması,

- Sanayinin desteklenmesi için harcanacak paranın Osmanlı Devleti'nden kalan borçların 1929 yılından itibaren ödenmeye başlayacak olması nedeniyle ayrılması,
- Var olan sermayenin sanayi sektörü yerine daha karlı olan ticaret sektöründe kullanılması,
- Lozan Antlaşması'ndan sonra yapılan nüfus mübadelesi sonucunda ülkedeki girişimci ve kalifiye azınlıkların ülkeden ayrılmasıdır. (Başar, 1963: 28)

Özetle, bu dönemde sanayide ortaya çıkan ortalama yıllık % 8,5'luk bir büyüme her ne kadar tarım sektörünün ve genel ekonominin büyüme oranından geri kalsa da azımsanmayacak bir rakamdır. Bu büyüme bir sanayileşme süreci değil yeniden inşa sürecini göstermektedir. O nedenle bu dönemde bir sanayileşme atılımı yaşanmamıştır (Boratav, 1990: 39).

3. DİĞER SEKTÖRLERİN ANALİZİ

Mustafa Kemal Atatürk, dış ticaret konusundaki görüşlerini 1 Kasım 1937 yılında yaptığı meclis açılış konuşmasında şu sözleriyle belirtmektedir[20].

> "...Dış ticaret politikamızın hususiyeti şudur: İç ve dış vaziyet icaplarını daima karşılamak suretiyle seyirlerine intibak etmek.... Dış ticarette takip ettiğimiz ana prensip, ticaret muvazenemizin (dengemizin) aktif karakterlerini muhafaza etmektir. Çünkü, Türkiye tediye muvazenesinin (ödemeler dengesinin) en mühim esasını bu teşkil eder…"

Tablo 33. 1923-1930 Yılları Arası Dış Ticaret Rakamları (milyon tl)

Yıl	İhracat	İthalat	Açık veya Fazla
1923	85	145	-60
1924	159	194	-35
1925	192	242	-49
1926	186	235	-48
1927	158	211	-53
1928	174	224	-50
1929	155	256	-101
1930	152	148	+4

Haldun Derin, Türkiye'de Devletçilik, İstanbul, 1940, s.111 ve Osman Okyar, Dış Ticaret ve Ecnebi Sermaye Meseleleri Yeni Türkiye, İstanbul, 1959, s.251-286; dan aktaran, Mustafa A. Aysan, Atatürk'ün Ekonomi Politikası, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2000, s. 174.

Lozan Antlaşması ile hükümetin gümrük tarifelerini belirleme yetkisi 1929 yılına kadar ellerinden alınmıştı. Türkiye'de dış ticaret 1920 yılına kadar sürekli açık

[20]http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk.konusma/5d3yy

vermiş, bu dış ticaret açıkları nedeniyle Türk Lirası sürekli değer kaybetmiştir. 1929 yılında Lozan Antlaşması'nın gümrük tarifeleri ile ilgili maddesinin süresi sona erince hükümet yerli üretimi korumaya dönük bir gümrük tarifesine geçmiştir. Böylece ilk kez dış ticaret fazlası verilmiştir (Yaşa: 1980: 338).

1929 yılına kadar hükümetin bağımsız bir gümrük tarifesi uygulayamaması kuşkusuz ki yerli sanayiyi dış rekabetten koruyamamıştır. Orhan Kurmuş ithalatın birleşimi, ithal fiyatları ve gümrük tarifelerini dikkate alarak yaptığı hesaplamaya göre Lozan'da belirlenen tarife yerli ekonomimize sadece % 12,9'luk bir koruma derecesi sağlayabilmiştir. (Boratav, 1990: 33).

Bu dönemde verilen dış ticaret açığının iki en önemli sebebi vardır. Birincisi düşük gümrük tarifeleri ikincisi ise savaş sonrası ithalatın serbest bırakılmasıdır. Atatürk döneminin ekonomik anlamda ikinci dönemi kabul edilen yıllarda dış ticaret politikasının değiştirilmesiyle sürekli fazla veren bir dış ticaret görülmüştür.

1923-1930 yılları ulaşımda altın yıllar olarak gösterilmektedir. Her ne kadar ulaşımın tüm alanlarında bir başarı var olsa da asıl başarı demiryollarında görülmektedir. Bu dönemde yapılan en büyük ekonomik hamlelerden birisi demiryolu alanında yapılmıştır. 1923 yılında sahip olunan demiryolları ağı yabancı sermayeye ait olduğu için ulaşım oldukça pahalı olup ülkede bulunan 4112 kilometrelik hat yetersiz kalmıştır. Hükümet, demiryolu inşasına ve millileştirmesine oldukça fazla önem vermiş ve 1923-1930 yılları arasında gerçekleştirilen demiryolu inşası ve devletleştirilmesi tamamen milli bütçe ile yapılmıştır. Mustafa Kemal Paşa ve İsmet İnönü'nün, demiryollarının genişletilmesine bu kadar önem vermelerinin nedeni, her ikisinin de askerlikten gelmeleri ve savaş dönemlerinde demiryolu eksikliğini hissetmeleridir (Aydemir, 2011: 339).

Cumhuriyet döneminde 1927 yılına kadar Samsun ve Ankara-Sivas hatları olmak üzere sadece 2 hattın inşası yapılmış, demiryolu inşasında asıl atılım 1927 yılında başlamıştır. 1927 yılında yurt dışından bulunan orta vadeli krediler ile demiryolu yapımında atılım sağlanarak Kütahya-Balıkesir, Fevzipaşa-Malatya-Diyarbakır, Ankara-Ereğli ve Ulukışla-Kayseri gibi hatların yapım çalışmasına başlanmıştır. 1929 yılında dünya ekonomik krizinin etkisiyle yeni demiryolu hatlarının yapımı dururken, mevcut hatlardaki yapım çalışmaları da 1934 yılına kadar yavaşlamıştır (Yıldırım, 1996:

XI, 392). 1923-1929 yılları arasında 1.000 km'lik demiryolu yapımı yanı sıra 500 km'lik de karayolu yapımı tamamlanmıştır (Altıparmak, 1993: 138).

Tablo 34. Ulaşımda Temel Göstergeler

Türü	1923	1929
Üst yapılı Yollar	13.900 km	14.400 km
1000 kişiye düşen kilometre	11	10
Motorlu karayolu taşıtı	1.500	7.800
1000 kişiye düşen sayı	1	6
Demiryolu Hatları, 1000 km	4.1	5.1
1000 kişiye düşen kilometre	3	4
Demiryolu taşınan yük (milyon km)	257	511
Kişi başına ton/km	20	36
Ticaret Filosu, 100 gros ton	83	175
1000 kişiye düşen gros ton	66	123
Limanlarda boşaltma ve yükleme, milyon net ton	15	25
Kişin başına düşen net ton	1	2

Kaynak: Yahya Tezel Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), Yurt Yayınları, Ankara, 2002, s.129.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yaklaşık 1000 tane olan araç sayısı 1930 yılında 5.000 adete ulaşmıştı. Tablo 35'de görüldüğü üzere yıllara göre karayolları ağında bir artış vardır ancak bu artış çok yavaştır. Bu yavaş ilerlemenin en temel sebebi kaynak yetersizliği ve demiryollarına daha fazla önem verilmesiydi. Çünkü demiryolları ulaşımı daha ekonomik ve karayolu taşıt sayısı oldukça yetersizdi. 1925 yılında çıkarılan Yol Mükkelefiyeti Kanunu'na göre 18- 60 yaş arasında çalışabilecek durumda olan kişiler yılda 6 ile 12 gün arasında karayolları yapımında çalıştırılması kararlaştırılmıştır, ancak bu yasaya rağmen 1923- 1930 yılları arası dönemde karayolları alanında fazla bir ilerleme sağlanamamıştır (Tural, 1987: 79).

Tablo 35. Yıllara göre Ülkemizdeki Karayolları Uzunuluğu

Yıllar	Kilometre
1923	18.3335
1927	22.053
1929	23.670

Kaynak: M. Akif Tural, *Atatürk Devrinde İktisadi Yapılaşma ve Celal Bayar (1920- 1938)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 79

Cumhuriyet kurulduğu yıllarda bankacılık sektörünün tamamına yakını yabancı sermayenin elindedir. O dönemin Merkez Bankası konumundaki Osmanlı Bankası bile yabancı sermayeye aittir. Yabancıların ellerinde olan bu mali kuruluşlar kendi vatandaşlarına hizmet verirken Türkler bu sektörden fazla faydalanamamış, yabancı sermayenin kazandığı gelirler yurt dışına aktarılmıştır. Osmanlı Döneminde milli bir

bankacılık uygulanamamış olunması kredi konusunda tüccarları dışa bağımlı hale getirmiştir (Ozankaya, 1995: 65).

Cumhuriyet kurulduktan sonra Atatürk bankacılık alanında önemli işler yapmış, Atatürk'ün bu çabası bu dönemde bankacılık sektörünün büyümesine neden olmuştur (Kongar, 1996: 354).

Tablo 29'da görüldüğü üzere Cumhuriyet döneminin başlangıcında mevduatların sadece % 32'sine sahip olan yerli bankalar 1930 yılına gelince toplam mevduatların % 84'üne sahip olmuşlardır. Toplam mevduat ise 1.700.000 liradan 32.300.000 liraya yükselmiştir.

Bu dönemde yabancı sermayeye karşı yerli sermayenin en başarılı olduğu sektör bankacılık sektörüdür. Hükümet uyguladığı politika ile bankacılık sektörünün hızla yerli sermayenin eline geçmesini sağlamıştır. (Keyder, 1982: 140).

Tablo 36. 1920-1930 Yılları Arasında Milli Bankalardaki Gelişme

Yıllar	Toplam Mevduat (milyon lira)	İndeks 1920=100	Mevduattaki Pay % (Milli Banka)	Mevduattaki Pay % (Yabancı Banka)
1920	1.7	100	32	68
1921	2.4	144	47	53
1922	2.7	153	50	50
1923	3.9	232	60	40
1924	5.7	334	63	37
1925	7.5	529	65	35
1926	10.3	617	70	30
1927	16.8	1006	75	25
1928	22.5	1341	78	22
1929	27.2	1821	82	18
1930	32.3	1927	84	16

Kaynak: Haldun Derin, Türkiye'de Devletçilik, İstanbul, 1940;dan aktaran Mustafa A. Aysan, Atatürk'ün Ekonomi Politikası, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2000, s.177.

Tablo 36'ya göre hizmet ve sanayi sektöründeki çalışan sayısı yıldan yıla artarken tarım sektöründeki çalışan sayısı azalmıştır. Ancak bu artış ve artışlar çok büyük rakamlar değildir. Sanayi ve hizmet sektöründe meydana gelen büyüme oranına göre çalışan sayılarında artış meydana gelmiştir. Tarımda makineleşmenin artması ile bu sektörde oluşan iş gücü fazlası sanayi ve hizmet sektörüne kaymıştır.

Tablo 37. İstihdamın Sektörel Dağılımı

Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmet
1923	90,2	3,4	6,4
1924	89,8	3,6	6,6
1925	89,6	3,5	6,9
1926	88,7	4,1	7,2
1927	88,2	4,2	7,6
1928	88	4,3	7,7
1929	87,9	4,1	8

Kaynak: Yüksel Akkaya, Cumhuriyet'in Hamalları: İşçiler, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s.61.

1923-1930 dönemine damgasını vuran reformlardan biri de maliye alanında yapılan yeniliklerdir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bütçe politikası olarak denk bütçe hedeflenmiş, bu hedeflemenin sonunda ise bütçe açıkları giderek düşmüş ve 1928-1929 yılında bütçe 400 bin lira fazla ile kapanmıştır (Şahin, 1995: 47).

1921 ve 1922 yıllarında bütçe yapılmış fakat bir tahmin yapılmadığından dolayı bütçe istenildiği şekilde uygulanamamıştır. 1922 ve 1923 yıllarında ise bir bütçe yapılmamıştır. Bu dönemin ilk bütçesi 1924 yılında gerçekleştirilmiştir.

Tablo 38. Bütçe Gelir-Gider Tablosu

Yıllar	Gider Tahmini	Gelir Tahmini	Gerçekleşen Harcama	Gerçekleşen Gelir	Bütçe Dengesi
1926	190.2	190.2	172.2	180.4	8.2
1927	194.5	194.6	198.9	202.2	3.3
1928	207.2	207.2	201.1	205.1	4
1929	220.4	220.5	213.4	215.6	2.2

Kaynak: M.K. Mısırlıoğlu, 1929 Buhranı ve Harcama Politikalarımız, s.202: dan aktaran Serdar Öztürk-Fatih Yıldırmaz, "Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2009, c.10, S.2, s.156.

Hükümetin bütçe denkliği sağlama formülü, bütçe açığı çıktığında vergileri artırmak değil harcamaları kısmak olmuştur (Yıldırım, 2003: 78). Hükümetin, bu dönemde maliye politikasındaki temel ilkesi "denk bütçe", para politikasında ise "güçlü para" ilkesidir (Şahin, 1995, s.47).

Hükümete göre para politikasının temel prensibi, devlet gelirleri ile devlet giderleri arasında denge sağlanarak enflasyonun yükselmesinin önlenmesi yönündedir. Ülkedeki yoksulluğun önlenmesi için yatırımlar artırılmalı fakat bu yatırımları artırmak için vergi gelirlerinin fazla harcanmaması gerekirdi (Kalaycı, 2009: 240).

Yeni Türkiye'nin ilk kurulduğu yıllarda Türk Lirası'ndaki en yüksek ve en düşük yıllık dalgalanma oranı % 38 seviyesinde meydana gelmiştir. Bu dalgalanma zamanla azalmış 1926 yılında % 11 dolaylarına, 1928 yılında ise bu dalgalanma oranı %

4'lere kadar düşmüştür. Bu dönemin bitmesiyle beraber devletçi dönemin başlamasından sonraki yıllarda ise Türk Lirası değer kazanmıştır (Çatak, 2004: 112).

Tablo 39. Yıllara Göre Türk Lirası'nın İngiliz Sterlinine Göre Değeri

Yıllar	1 Sterlin Değeri (Kuruş)	Tedavüldeki Banknotlar (Milyon TL)
1921	443	-
1922	605	-
1923	729	-
1924	763	161
1925	836	165
1926	892	153
1927	928	153
1928	945	153
1929	956	159
1930	1009	159

Kaynak: Haldun Derin, Türkiye'de Devletçilik, Çitari Biraderler Basımevi İstanbul,1940, s.151.

Yeni Türkiye'nin ilk kurulduğu yıllarda Türk Lirası'ndaki en yüksek ve en düşük yıllık dalgalanma oranı % 38 seviyesinde meydana gelmiştir. Bu dalgalanma zamanla azalmış 1926 yılında % 11 dolaylarına, 1928 yılında ise bu dalgalanma oranı % 4'lere kadar düşmüştür. Bu dönemin bitmesiyle beraber devletçi dönemin başlamasından sonraki yıllarda ise Türk Lirası değer kazanmıştır (Çatak, 2004: 112).

1925-1929 yılları arasında enflasyon % 3.3, ekonomik büyüme % 6.6, para arzı ise % 1.2 seviyesine yükselmiştir. Bu örneğe göre para arzı piyasa talebinin altında kalmıştır. 1923-1930 yılları arasında nüfusun 1.973.000 arttığı göz önüne alınırsa kişi başına düşen banknot miktarında düşme meydana geldiği gözlemlenmektedir (Tezel, 2002: 391).

Türk Lirası bu dönemde uluslararası alanda önemli bir değer kaybı yaşamamış, 1929 kriziyle birlikte bütçe açıklarının 101 milyon liraya ulaşmasıyla, uluslararası kambiyo piyasalarında değer kaybı yaşamıştır (Parasız, 1998: 25).

Bu dönemde büyümenin bir istikrarı olmadığı, tarımda meydana gelen dalgalanmalar nedeniyle büyümenin de dalgalandığı gözlemlenmektedir.

Liberal dönem olarak tanımlanan bu dönem ödemeler dengesi ve dış ticaret anlamında olumsuz bir dönem olup sürekli açık veren bir pozisyondadır. Bu olumsuzluk dünya konjonktürü ve ülkenin içinde bulunduğu durum göz önüne alındığında normal karşılanmaktadır. Bu yıllarda ödemeler dengesi ve dış ticaret açıklarına rağmen 1923 yılında gayri safi milli hasıla 570 milyon dolar iken 1929 yılına gelindiğinde 1.052

milyon dolara yükselmiş, yine 1923 yılında kişi başına düşen milli gelir 45 dolar iken 1929 yılına gelindiğinde 74 dolara yükselmiştir (Akyıldız- Eroğlu, 2004: IX, 47).

Tablo 40. 1923-1931 Yılları Arası GSMH

Yıllar	Cari Fiyatlarla GSMH Milyon tl	Cari Fiyatlarla GSMH %	Sabit Fiyatlarla GSMH Milyon TL 1948 fiyatlarıyla	Sabit Fiyatlarla GSMH %
1923	953	-	2.929	-
1924	1.204	26,4	3.364	14,9
1925	1.526	26,7	3.793	12,8
1926	1.651	8,2	4.484	18,2
1927	1.471	-10,9	3.910	-12,8
1928	1.633	11	4.341	11
1929	2.073	27	5.278	21,6
1930	1.581	-23	5.394	2,2
1931	1.392	-12	5.866	8,7

Kaynak: İstatistiki Göstergeler 1923-2009, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, Yayın No 3493, s.644-646.

SONUÇ

1923-1930 dönemi incelendiğinde ilk olarak bu döneme her ne kadar liberal dönem denilse de aslında tam olarak bir liberal dönem olmadığı anlaşılmıştır. Devletin ekonomiye zaman zaman yaptığı müdahaleler, millileştirmeler ve tekeller liberal ekonominin ilkeleriyle bağdaşmamaktadır. Bu dönemde liberal politikalar olarak karşımıza devletin özel sektörü güçlendirmek için yaptığı teşvikler gelmektedir. Çalışmanın sonunda görülmüştür ki bu dönem için kullanılan "liberal dönem" kavramı yerine "liberal politikaların ağırlıkta olduğu karma ekonomi dönemi" denilmesi daha uygundur.

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının ekonomik anlamdaki en temel prensiplerinin bağımsızlık olduğu anlaşılmıştır. Düyun-u Umumiye'nin savaş döneminde tanınmaması ve Lozan'da kaldırılması bağımsızlık hedeflerini bizlere göstermiştir. Ayrıca Türkiye ekonomisinin miladı olan İzmir İktisat Kongresi'nde vurgulanan milli ekonomi konusu bu konuda verilecek bir başka örnektir. 1923- 1930 yılları arasında gerçekleştirilmeye çalışılan amaç milli ekonomi ve milli burjuva yaratmaktır.

Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığı tarihte toplanan İzmir İktisat Kongresi, Yeni Türk Devleti ekonomisinin miladı kabul edilmektedir. Toplumun tüm ekonomik kesimlerinin yer aldığı bu kongrede ülkenin ekonomik yapısı belirlenmiş, özel sektörün önünün açılması ve milli bir ekonomi yaratma talepleri vurgulanmıştır.

Alınan bu kararlardan sonra harekete geçilerek Osmanlı Devleti'nden kalan ekonominin düzenlenmesi için bir dizi çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların en önemlileri şunlardır;

- Devlet eliyle bankalar kurularak sermaye piyasası yaratılmış,
- Köy Kanunu çıkarılarak köylerin düzenlenmesi sağlanmış,
- Aşar Vergisi kaldırılarak köylülerin üzerindeki ağır vergi yükü şehirli kesime kaydırılmış,
- Atatürk Orman Çiftliği kurularak modern tarım ve hayvancılığın öncüsü olmuş,
- Toprak Reformu çalışmaları yapılarak, topraksız köylüler topraklandırılmak istenmiş,

- Tarım Kredi Kooperatifleri kurdurularak tarımla uğraşan üreticilerin birlik haline gelmesi sağlanmış,
- Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılarak yatırımcılar desteklenmiş,
- Ali İktisat Meclisi kurularak daha doğru ekonomik kararlar alınması sağlanmak istenilmiştir.

Genel olarak bu dönemde milli ekonomi yaratmak için verilen ekonomik çaba özel sektörün teşviklerle desteklenerek bir sermaye oluşturma çabasıdır. Bu dönemde uygulanan liberal ekonomi politikalarının başarılı olup olmadığını rakamlarla değerlendirmeden önce Osmanlı'dan kalan mirası göz önüne getirmekte fayda vardır. 1923 yılında Osmanlı'dan devralınan ekonominin bir enkaz olduğu görülmüştür. Yarı sömürge, kendi kendisine yetemeyen, sermaye ve girişimcisi az, savaşlarla yok olma seviyesine gelmiş, ulaşım ağının yetersiz olduğu bir üretimden 1930 yılına gelindiğinde ekonomik kurumları oturmuş, alt yapısı hazırlanmış, tarımda ve sanayide giderek büyüyen bir ekonomi ile karşılaşılmıştır. Bu dönemde milli gelirde büyüme oranı % 10,9 dolaylarındadır.

Bu yılları atılım yılları olarak değerlendirmek yanlış olur. Bu yıllar ekonomik kurumların oluşturulduğu yıllardır. Osmanlı'dan devralınan ekonomik enkaz göz önüne alındığında bu dönem genel anlamda başarılı bir dönem olarak gözlemlenmiştir. Ancak bu başarının arkasında liberal politikaların katkısının fazla olmadığı anlaşılmıştır. Liberal politikaların daha fazla maruz kaldığı sanayi sektörünün büyüme hızı % 8,5 ile genel ortalamanın altında kalmıştır.

Bu dönemde uygulanan liberal politikalar başarısız olmuş, sanayide beklenen atılım gerçekleştirilemiştir. Bu başarısızlığın belli başlı nedenleri şunlardır:

- Lozan Antlaşmasından sonra yapılan nüfus mübadelesi ile girişimci ve sanayi için gerekli teknik eleman açığı oluşmuştur. Bu mübadele uzun dönem de milli ekonomi yaratma çabalarına destek olsa da kısa dönemde ekonominin sanayileşmesine ve gelişmesine zarar vermiştir.
- Lozan Anlaşması gereğince 1929 yılına kadar bağımsız bir gümrük politikası uygulanamamasıdır. Bu nedenle devletin liberal politika uygulayarak yerli üreticiyi destekleme çabaları etkisiz kalmış, yerli ürünler yabancı ürünlerin altında ezilmiştir. 1929 yılından sonra gümrük tarifelerini belirleme zamanı

gelince ise Dünya Ekonomik Buhranı ortaya çıkarak liberal politikalar terk edilmiştir.

- En önemli liberal atılım olan Teşvik-i Sanayi Kanunu 1927 yılında çıkarılmış, ele aldığımız dönem itibarıyla geç kalınmıştır. Bu kanunun özel sektöre verdiği teşvik ve desteklerden 1930'dan sonra verim alınmaya başlanmıştır.
- Girişimci sınıf sanayi sektörü yerine daha fazla karlı gördükleri ticaret sektörünü tercih ederek sanayi alanında yatırım yapmayı tercih etmemişlerdir.
- Her ne kadar kapütilasyolar Lozan Antlaşması ile son bulsa da etkileri uzun yıllar sürmüş, bu ayrıcalıklarıdan faydalanan yabancı şirketler milli menfaatleri değil de kendi çıkarlarını düşünerek hareket etmişlerdir.

Sonuç olarak bu çalışmada görülmüştür ki, 1923'den 1930 yılına gelene kadar ekonomide çok büyük olmasa da ilerleme kaydedilmiştir. Bu ilerlemede uygulanan liberal politikaların katkısı yok denecek kadar azdır. Çünkü ülkenin içinde bulunduğu koşullar özel sektöre verilen desteklere rağmen özel sektörün bir atılım yapmasına engel olmuştur. Var olan ilerlemenin nedeni ise Mustafa Kemal Paşa ve yöneticilerin bu konudaki azmi ve milli bir ekonomiye olan düşünceleridir.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

Acar, Y., (1991), *Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi ve İzlenen Politikalar 1923-1963*, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi.

Açıksöz, S., *(2001), Ankara'da Kentsel Tarım Kapsamında Atatürk Orman Çiftliği'nin Günümüz Koşullarında Yeniden Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Akgüç, Ö., (1992), *100 Soruda Türkiye'de Bankacılık*, İstanbul, Gerçek Yayınevi.

Akkaya, Y., (2010), *Cumhuriyet'in Hamalları: İşçiler*, İstanbul, Yordam Kitap, 2010

Akşin Ş., (2000), *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, İstanbul, Cem Yayınevi

Aktan, C.C., (1991), "Osmanlı İltizam Sistemi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 71, ss.73-79.

Aktan, C.C., (1995),"Klasik Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertarianizim", *Amme İdaresi Dergisi*, 1(28), ss. 3-32.

Akyıldız H.- Eroğlu. Ö., (2004), "Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 9(1), ss. 43-62.

Albayrak, M., (2001), "Atatürkçü Düşünce Sistemi ve Liberalizm-Ekonomik ve Siyasal Bakımdan Bir Karşılaştırma Denemesi", 18(5), Ankara*,Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, ss. 89-121.

Ali İktisat Meclisi Raporları, (1933), *Türkiye'de Sanayi Nasıl Tesis ve İnkişaf Edebilir?,* Ankara, Ankara Başvekalet Müdevvenat Matbaası.

Altıparmak, A., (1993), "Müteşebbis Kavramı ve Tanzimat'tan 1932'ye Türkiye'de Müteşebbis Sınıfının Gelişimi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Atak, E.-Şahin, Z., (2004), "Atatürk Orman Çiftliği'nin 79 Yılı ve Çiftliğin Korunmasına Yönelik Politika Arayışları", *Planlama*, (3), ss. 80-88.

Atak, E., (2004), "Atatürk Orman Çiftliği'nin 79 Yılı", Atatürk Orman Çiftliği Nasıl Korunmalı?, Ankara, *TMMOB Şehir Plancıları Odası*, ss. 10-25.

Atatürk, M.K., (2007), *Nutuk*, Ankara, Yarım Elma Yayınları.

Avcıoğlu, D., (1979), *Türkiye'nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın*, İstanbul, Birinci Kitap.

Avcıoğlu, D., (1969), *Türkiye'nin Düzeni I*, Ankara, Bilgi Yayınevi.

Aybar, C., (1939) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ticaret Muvazenesi: 1878–1913*, Ankara, T.C. Başvekâletİstatistik Umum Müdürlüğü, Zerbamat Matbaası.

Aydemir, Ş.S., (1931), *Cihan İktisadiyatında Türkiye*, Ankara, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti.

Aydemir, Ş.S., (1965), *Tek Adam Mustafa Kemal*, İstanbul, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Aydemir, Ş.S., (2011), *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938*, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Aydoğan, Ö., (2012), Atatürk Orman Çiftliği Arazilerinin Değişen Kullanımlar, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Aysan, M.A., (2000), *Atatürk'ün Ekonomi Politikası*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Balkanlı., A. O., (2012), *Türkiye'de Ekonomik Gelişme ve Kriz*, İstanbul, Filiz Kitabevi.

Barkan, Ö. L., (1980),*Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul, Gözlem Yayınları.

Başar, A. H., (1963)., *Türkiye Kalkınmasında Rota Tayini Meselesi, Kalkınmamızda Sistem Mülahazaları (Tebliğler)* , Eskişehir, Akdeniz Matbaası.

Beyatlı, Y. K., (1986) Siyasi ve Edebi Portreler, İstanbul, Fetih Cemiyeti.

Boratav. K., (1988), *Türkiye İkitsat Tarihi 1908–1985*, İstanbul, Gerçek Yayınları.

Boratav, K., (1990), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, İstanbul, Gerçek Yayınevi.

Boratav, K., (1977), "1923-1939 Yıllarının İktisat Politikası Açısından Dönemlendirilmesi", *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları Sempozyumu* 1923-1938, İstanbul, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği.

Boratav, K., (1982), *Türkiye'de Devletçilik,* Ankara, Savaş Yayınevi.

Boratav, K., (2006), *Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul, İmge Kitabevi.

Buğra, A., (2010), *Devlet ve İşadamları*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Buluş, A., (2003), *Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri*, Konya, Tablet Kitabevi.

Bulutay T.-Yıldırım, N., (1974), *Türkiye Milli Geliri:1923–1948 Tablolar*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Cem, İ., (1986), *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul, Cem Yayınevi.

Cranston, M., (1954), *Freedom, Longsmans*, Green and Co.

Çatak, S., (2004), "*Tarihsel Süreç İçinde Atatürk Dönemi İktisat Politikalarına Bakış*" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çavdar, T., (1970), *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla "Vaziyet ve Manzara-i Umumiye"*, İstanbul, Milliyet Yayınları.

Çavdar, T., (1983), *Devralınan İktisadi Miras*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, (IV), İletişim Yayınları, İstanbul.

Çavdar, T., (2003), *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, Ankara, İmge Kitabevi.

Çelebi, M.,(2015), "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 95(31), ss. 93-130.

Dalay, F., (1998), "Atatürk Ankara Orman Çiftliği'ni Nasıl ve Niçin Kurdu?" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara, 11(4), ss. 503-509.

Daver, B., (1995), "Atatürk ve Ekonomi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* , 11(31), ss. 295-304.

Demir, Ö.-Acar, M., (2002), *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ankara, Vadi Yayınları.

Demirel, K., (2014), *"Emlak Ve Eytam Bankası"*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Derin, H., (1940), *Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul, Çitari Biraderler Basımevi.

DİE, (1973), *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*, Ankara.

Dinler, Z.,(1993), Tarım Ekonomisi, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları.

Doğan, B.B., (2009), "İktisadi Liberalizm Nedir? Ne Değildir?", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20-21(14), ss. 183-220.

Doğru, C., (2007), "Milli Mücadele Döneminde Ekonomiye Verilen Önem: İktisat Vekaletinin Kurulması", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(9), ss. 269-287.

Doygun, N., (1999), "Ulusal Bağımsızlık Mücadelesinde Sovyetler Birliği ve Yardımları", *(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Duman, D., (1990), "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti",*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

Durmuş, S.-Aydemir, N.K., (2016), "Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1938", Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(7), ss.155-167.

Duman, M. Z., (2007), "Türkiye'de Burjuva Sınıfının Sosyal Profili", *Sosyoekonomi Dergisi,* 1(5), ss. 33-46.

Eldem, V., (1973), ''*Cihan Harbinin ve İstiklal Savaşının Ekonomik Sorunları*'', Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Metinler/Tartışmalar, İstanbul, Hacettepe Üniversitesi Yayınları

Eldem, V., (1994 a), Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi, Ankara, Türk Tarih Kurumu

Eldem, V., (1994 b), *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik,* Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları,.

Ergin, F., (1978), K. Atatürk, y.y.

EROĞLU, H., (1985), "Atatürk ve Devletçilik" Belleten Dergisi, 49(194), ss.358- 372.

Eroğlu, H., (1989*), Atatürk ve Cumhuriyet*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Eroğlu, N., (2007), "Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, İstanbul, 2007, 2(23), ss. 63-67.

Ertaş, Ş., (1981), "Bağımsızlığımızı Sağlayan Kanunlar ve Bugün*", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (DEÜHFD)*, 2(2), ss. 73-100.

Goloğlu, M., (2009), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi- II (1931-1938 Tek Partili Cumhuriyet),* İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gül, R. T. B., (2004), "Türkiye'de İki Dünya Savaşı Arasında Veteriner Hekimliği Hizmetleri ve Hayvancılık Politikaları Üzerine Araştırmalar", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 15, ss. 227–255

Gül, S.S., (2004), *Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kıskacında Refah Devleti*, İstanbul, Etik Yayınları.

Gülmez, M., (1991),*Türkiye'de Çalışma İlişkileri (1936 öncesi)*, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.

Güngül, M., (2015), *Cumhuriyet Dönemi Sanayileşmede Model Arayışları: İktisadi ve Siyasi Dönüşümlerin Etkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Güran T.,(1999) *''Tarım Politikası: 1839–1913''*, Osmanlı İktisat Ansiklopedisi, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, (3).

Gürbüz, C., (2009), *Atatürk Ekonomisi ve Beş Destan Adam*, İstanbul, Asya Şafak Yayınları.

Güven, C. T., (1998), "Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Dış Ticaretimizin Geçmişi ve Bugünü",*Dış Ticaret Dergisi*, Özel Sayı, ss. 26–41.

Hiç, M., (1974), *Kapitalizm, Sosyalizm, Karma Ekonomi ve Türkiye*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Hammer, J.V., (1966), *Osmanlı Devleti Tarihi 1-2*, Çev: Mehmet Ata, Özet: Abdülkadir Karahan, İstanbul,Milliyet Matbaası Hatipoğlu, Z., (1974), *Cumhuriyet Rejiminde Türkiye Ekonomisinin Gelişmesi*, İstanbul, Yalkın Ofset.

Hatipoğlu, Z., (1981), *Gelişme İktisadi ve Türkiye'nin Gelişme İktisadi*, İstanbul, İ.T.Ü. Yayınları,

Hayek, F.A., (1960), *The Constitution of Liberty*, Chicago ,The University of Chicago Press.

Hazar, N., (1990*), Kooperatifçilik Tarihi*, Ankara, Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Yayınları.

İleri, Ü., (2008), "Tek Partili Dönemde (1923-1946) İşçi Örgütlenmelerini Güçleştiren ve Hazırlayan Etmenler", *Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 5-6(21), ss. 70-92.

İlkin, S.-Tekeli, İ., (1982), *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu,* Ankara, Ortadoğu Teknik Üniversitesi İdari İlimler Fakültesi Yayınları.

İlkin, S.-Tekeli, İ., (2010), *Cumhuriyetin Harcı Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi,* İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İnan A.,(1989*), İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat- 4 Mart 1923*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İnce, E., (2006), "*Köylüyü Topraklandırma Kanunu'nun Türk Siyasal Yapısının Oluşumu Üzerindeki Etkileri*", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 13(5), ss. 59-78.

İnönü İ., (1987), *Hatıralar 2*, İstanbul, Bilgi Yayınevi.

İstatistiki Göstergeler 1923-2009, (2010), Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, Yayın No 3493.

Kalaycı, İ., (2009), "Atatürk'ün Kalkınma Modeli (AKM): Günümüz Sanayisi İçin Kazanımlar", *Maliye Dergisi*, 156. ss. 152-176.

Kalıpçı, İ., (2010*), Doğa ve Çevre Anlayışıyla Atatürk*, İstanbul, Epsilon Yayıncılık.

Karakaş, G., (2005), "*Atatürk Dönemi Toprak Reformu Girişimleri*", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Karaosmanoğlu Y. K., (1968), *Politikada 45 Yıl*, Ankara, Bilgi Yayınları.

Karatay, A., (2007), Cumhuriyet Dönemi Korumaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikanın Oluşumu, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.

Kartalkanat, A., (1991), "Cumhuriyet Döneminde Madenciliğin Gelişimi ve Türkiye Madencilik Politikası", *Jeoloji Mühendisliği Dergisi*, MTA Genel Müdürlüğü Maden Etüt ve Arama Dairesi Yayınları, ss. 54-67.

Kayam, H.C., (1997), *Türkiye'de Tarım Politikaları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kayıran, M., (1989), Tekalif-i Milliye Emirleri ve Uygulanışı, Ankara, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1989, 15(5), ss. 639-664.

Kazgan, G., (1993) *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Kazgan, G., (2008), *Türkiye Ekonomisinde Krizler 1919-2001*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kepenek, Y., (1987) *Gelişimi Ürerim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi*, Teori Yayınları, Ankara.

Kepenek, Y. (1990), *Türkiye Ekonomisi (Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla),* Ankara, Verso Yayıncılık.

Kepenek, Y., (1996), *Türkiye'nin Sanayileşme Süreçleri*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, (7).

Kepenek, Y.-Yentürk, N., (2005), *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi.

Keskinok, Ç., (2000), "Atatürk Orman Çiftliği: Kuruluşu, Sorunları ve Gelişme Seçenekleri İçin Öneriler",*Mimarlık*, Ankara, 2, ss. 43-46.

Keskinok, Ç., (2008), " *Bir Özgürleştirme Tasarısı Olarak Atatürk Orman Çiftliği*", Bir Çağdaşlaşma Öyküsü: Atatürk Orman Çiftliği, Ankara, Koleksiyoncular Derneği Yayını, ss: 70–90.

Keyder Ç.,(1982), *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye: 1923–1929,* Ankara, Yurt Yayınları.

Keyder, Ç., (1984), "Kriz Üzerine Notlar", *Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım*, Ankara, Yurt Yayınevi.

Keyder, Ç., (2003), *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Kırkpınar, K., (1987), "*Aşarın Kaldırılması Ege Bölgesindeki Sonuçları*", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Türk Inkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Kili S., (1995), *Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kocabaşoğlu, U., (2001), *Türkiye İş Bankası Tarihi*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Koç, Y., (2000), Atatürk'ün Millileştirmeleri Ve Devletleştirmeleri, Günümüzün Özelleştirmeleri, Ankara, Türk-İş Eğıtım Yayınları.

Kongar, E., (1996), *21.Yüzyılda Türkiye*, İstanbul, Remzi Kitapevi.

Koraltürk, M., (1996), "Ali İktisat Meclisi:1927-1935", *Ekonomik Yaklaşım*, 23(7), ss. 47-64.

Korum, U., (1982), "1923-1929 Döneminde Türkiye'de İmalat Sanayi ve Sanayi Politikaları", N. SERİN (Ed.). *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası Ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi,* Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları 1982, s: 63- 78.

Kuyucuklu, N. (1986),*Türkiye İktisadı*, İstanbul, Beta Basım Yayın.

Lewis, B., (2004), Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Makal, A,, (1999), *Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlkeleri: 1920-1946*, Ankara, İmge Kitabevi.

Memluk, Y.,(2008),*"Atatürk Orman Çiftliği",* Bir Çağdaşlaşma Öyküsü, Cumhuriyet Devriminin Büyük Eseri: Atatürk Orman Çiftliği, Ankara, Koleksiyoncular Derneği Yayını

Mill, J.S., (1988), *Hürriyet*, Çev: Mehmet Osman Dostel, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Mises, V.L., (1952), *Planning for Freedom*, Libertarian Press.

Mutlu, N., (1967), *Köy ve Köylü Sorunu*, Ankara,T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayını.

Müderrisoğlu, A., (1981), "*Tekalifi Milliye*", *Maliye Dergisi*, Atatürk Özel Sayısı, ss. 73-83.

Müderrisoğlu A., (1990), *Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Resmi Kurumu.

Müderrisoğlu, A., (1994), "Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 1994, 13(4), ss. 27-53.

Müderrisoğlu, A., (1998), *Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi*, Ziraat Bankası Yayınları, Ankara.

Nebioğlu, O., "Yabancı İmtiyazların Türk İktisadiyatına Tesirleri", *Türkiye Ekonomisi'nin Başlıca Meseleleri*, Ankara, Türkiye İktisat Cemiyeti, 1944, ss. 130-145.

Okçuoğlu, İ., (1996), *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi-İç Pazarın Oluşma Süreci*, Varyos Yayınları, İstanbul.

Oksay, G., (2007), *"Türkiye'de kamu bankalarının yeniden yapılandırılması ve yapılandırma sonrası performanslarının analizi (2001-2007)"*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul,

Oktay, Y., (2003), *Cumhuriyetin İktisat Tarihi*, Homer Kitapevi ve Yayıncılık, İstanbul.

Okyar, O., (1959), *Dış Ticaret ve Ecnebi Sermaye Meseleleri*, Yeni Türkiye, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi.

Okyar, O., (1998), *Türk-Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal*, İstanbul, İş Bankası Yayınları.

Ozankaya, O., (1995), *Cumhuriyet Çınarı*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ökçün, G., (1968*), Türkiye İktisat Kongresi*, 1923 Haberler Belgeler Yorumlar, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.

Ökçün, A.G., (1971), *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu.

Ökçün, A.G., (1981), *Türkiye İktisat Kongresi 1923 İzmir Haberler-Belgeler, Yorumlar,*Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları.

Ökçün, G., (1984), *Osmanlı Sanayi İstatistikleri:1913-1915*, İstanbul, Hil Yayınları.

Ökçün, A.G., (1997), *Türkiye İktisat Kongresi,* Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları.

Ölçen, A. N., (1997), *Kemalizm'in Ekonomisi*, Ankara, Türk Devrim Kurumu Yayınları.

Öymen, O., (1998), *Türkiye'nin Gücü*, İstanbul, A.D. Kitapçılık.

Özçelik, Ö.-Tuncer, G., (2007), "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(9), ss. 253–266.

Öztoprak İ., (2006), *Atatürk Orman Çiftliğinin Tarihi*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi.

Öztürk S.,-Yıldırmaz, F., (2009), "Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(10), ss. 145-165.

Öztürk, Ö., (2010), *Türkiye'de Büyük Sermaye Grupları-Finans Kapitalinin Oluşumu ve Gelişimi*, İstanbul, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.

Öztürk, Y., (2003), İş Adamlığı, Sanayiciliği ve Politikacılığıyla Örnek Bir Yurtsever: Nuri Demirağ, *Bütün Dünya Dergisi*, (3), ss. 20-27.

Pamuk, Ş., (2007),*Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme Seçme Eserleri-II*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Parasız, İ., (1998), *Türkiye Ekonomisi: 1923'den Günümüze Türkiye'de İktisat ve İstikrar Politikaları ve Uygulamaları*, İstanbul, Ezgi Kitabevi Yayınları.

Parasız, İ., (2003),*Türkiye Ekonomisi,* Bursa, Ezgi Kitabevi.

Pehlivan, Ö., (2015), "Türkiye'de Sermaye Sınıfının Oluşması Sürecinde Devletin Rolü: 1923 – 1950", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Perinçek, M.B., (2005), *Atatürk'ün Sovyetler'le Görüşmeleri*, İstanbul, Kaynak Yayınları.

Quataert, D., (2008),*Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım*, Çeviren: Nilay Özok Gündoğan, Azat Zana Gündoğan, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sanayi İstatistikleri, (1936), Devlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, Köy Hocası Basımevi.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (1973), *50 Yılda Türk Sanayii,* Ankara.

Sarı, M., (2014), "442 sayılı Köy Kanunu Çerçevesinde Cumhuriyet Dönemi Köye Yönelik Çalışmalar", *Tarih Okulu Dergisi*, 19, ss 509-534.

Saydam, A., (1999), *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, İstanbul, Derya Kitapevi.

Selek S.,(1976), *Anadolu İhtilali*,İstanbul, Cem Yayınevi.

Sezgin, Ö., (1989), *Çağdaş Siyasal Akımlar*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Silier, O., (1981), *Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişmesi 1923-1938*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Sonyel, S.R., (1987), *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika 1*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Soylu, P.Ü.-Yaktı, Ö.,(2012), "Devletçiliğe Yönelmede Bir Köşe Taşı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı", *History Studies*, Özel Sayı (4), ss. 365-379.

Sönmez, B., (2014), "1923-1938 Dönemi Türkiye Ekonomisi", *(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Şahin, K.Ş., (2013), "İlk TBMM'nin Tasarruf Tedbirlerine Bir Örnek; Düğünlerde Men'i İsrafat Kanunu ve Kamuoyundaki Yansımaları", *Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi*, 2(2), ss. 35.

Şahin, H., (1995), *Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu*, Bursa, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları.

Şahin H.,(1998), *Türkiye Ekonomisi*, Bursa, Ezgi Kitabevi.

Tabakoğlu A., (1986),*Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul, Dergah Yayınları.

Tanilli S.,(1999), *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, 20. Yüzyıl Yeni Bir Dünyanın Aranışında,* İstanbul, Adam Yayınları, (6).

Tekeli, İ.-İlkin S., (2009), *Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Tezel, Y. S., (1970), "Birinci Büyük Millet Meclisinde Yabancı Sermaye Sorunu", *Ankara Ünüversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 25(1), ss. 239-251.

TEZEL, Y. S., (1986), *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Ankara, Yurt Yayınları.

Tezel, Y.S., (2002),*Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tevetoğlu, F., (1987), *Ömer Naci* ,Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Teoman, S., (1999), *Osmanlıdan Günümüze Türk Finans Tarihi*, Creative Yayıncılık, İstanbul, 1999

TOBB, (1966), *Türkiye'de Özel Sektör ve Kalkınma*, Ankara.

Toprak Z., (1982), *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1919*, Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Toprak Z., (1995), *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum* 1908- 1950 Milli İktisat-Milli Burjuvazi, Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tokgöz, E., *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914- 2011)*, Ankara, İmaj Yayınevi.

Töre, N., (1982) "Atatürk Döneminin (1923-1938) Dış Ekonomik İlişkiler Politikası", *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Tunaya, T.Z., (1969), *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, İstanbul, Suphi Garan Matbaası

Tural, M. A., (1987), *Atatürk Devrinde İktisadi Yapılaşma ve Celal Bayar (1920- 1938)*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Turan, R.-Safran, M.-Haytan., (2004), *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Ankara, Gazi Kitabevi.

Türkiye İş Bankası 50. Yıl, (1974), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tunaya, T.Z., (1977), *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu*, İstanbul, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Derneği Yayını.

Tuncer, H., (1948),*Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Taksimi ve Aşar*, Tarım Bakanlığı, Ankara.

Tunçay, M., (2005)., *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması* 1923-1931, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Turan, Ş., (1982), *Atatürk 'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar Kitaplar, Düşünürler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

TÜİK, İstatistik Göstergeler (1923-1950), Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu.

Türkkan, E., (1999), "Kısmi Ekonomik Liberalizm ve Güven Sorunu", *Yeni Türkiye Dergisi*, 25, ss: 3-372.

Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Yayınları, (1982), *Cumhuriyet Döneminde İstatistiklerle Türkiye 1923-1982*.

Uludağ, İ.-Arıcan, E., (2003), *Türkiye Ekonomisi Teori Politika Uygulama*, İstanbul, Der Yayınları.

URAS, T. G., (1979), Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul, Formül Matbaası.

Ülken, Y., (1981), *Atatürk ve İktisat*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Varlı, M.B., (1981), "Ahmet Hamdi Başar'da Buğday Meselesi", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 6(2) , ss.85-105.

Yaşa, M., (1980), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, Akbank Kültür Yayını.

Yayla, A., (1993), *Sosyal&Siyasal Teori*, Ankara, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Yayla, A., (2008*), Liberalizm*, Ankara, Liberte Yayınları.

Yetim. N.- Azman. A., (2006), "Türk Burjuvazisinde Millilik Sorunu ve Kültürel Miras" *Doğu-Batı Dergisi*, 203-237

Yıldırım, İ., (1996), "Atatürk Dönemi Demiryolu Politikasına Bir Bakış, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi"*, 35(11), ss. 387-396.

Yıldırım, N., (2003), *Atatürk'ün İktisadi Egemenlik İlkesinin Kalkınma Politikaları*, Ankara, Platin Yayınları.

Yüzğün A., (1982), *Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi (1923-1918)*, İstanbul, Der Yayınları.

Zaim, S., (1999), ''Yükselme Devrinde Osmanlı Devleti'nin İktisadi Durumu'',*Osmanlı İktisat Ansiklopedisi*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.

Zarakoğlu, A., (1982), "1929–1930 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Krizle Mücadele Tedbirleri", *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları, ss. 89–103.

Tüzük ve Yönetmelikler

Emlak ve Eytam Bankası Türk Anonim Şirketi Kanunu ve Nizamname-i Esasisi, (1933).

Gazete ve Dergi Haberleri

"Buhrana Karşı Fevkalade Tedbirler", Yunus Nadi, Cumhuriyet Gazetesi, 11.02.1931.

İnternet Kaynakları

Liberalizm Nedir

www.ldp.org/liberal-demokrasi/. (23.01.2017).

Kurtuluş Savaşının Kaynakları

www.turkcebilgi.com/kurtuluş_savaşı'nın_kaynakları. (25.01.2017).

İş Bankası'nın Tarihi

http://www.isbank.com.tr/TR/hakkimizda/bizi-taniyin/tarihimiz/o-gunlerden-bugunlere/Sayfalar/o-gunlerden-bugunlere.aspx. (14.02.2017).

Ziraat Bankasının Tarihi

http://www.ziraat.com.tr/tr/Bankamiz/Hakkimizda/Pages/BankamizTarihcesi.aspx. (15.02.2017).

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 Kasım 1924 Meclis Açılış Konuşması

http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk.konusma/2d2yy.htm , (01.03.2017).

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 Kasım 1925 Meclis Açılış Konuşması

http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk.konusma/2d3yy.htm, (01.03.2017).

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 Kasım 1928 Meclis Açılış Konuşması

http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk.konusma/3d2yy.htm, (01.03.2017).

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 Kasım 1929 Meclis Açılış Konuşması

http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk.konusma/3d3yy, (01.03.2017).

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 Kasım 1936 Meclis Açılış Konuşması

http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk.konusma/5d2yy, (01.03.2017).

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 Kasım 1937 Meclis Açılış Konuşması

http://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk.konusma/5d3yy, (01.03.2017).

Atatürk Orman Çiftliği'nin İdari Yapısı

http://www.aoc.gov.tr/index.php?view=cnt&cinf=10|x|x, (18.02.2017).

Tarım Kredi Kooperatiflerinin Görevleri

www.tarimkredi.org.tr/index.php/tr/2011-08-04-18-06-26.html, (15.03.2017).

1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Etkileri

http://www.tarihyolu.com/1929-dünya-ekonomik-krizi/, (01.05.2017).

Mustafa Kemal Atatürk'ün İzmir İktisat Kongresi Konuşması

www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/turkiye-iktisat-kongresini-acis-soylevi-izmir, (13.03.2017).

1924 Anayasası

https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm, (01.03.2017).

Atatürk Dönemi Kurulan Fabrikalar

http://www.turkomania.org/tr/ataturk-doneminde-kurulan-fabrikalar-kurum-ve-kuruluslar.html, (17.04.2017).

Cumhuriyet Dönemi Burjuvazisi

http://www.ulusal.com.tr/turkiyede-kim-nasil-zengin-oldu-makale,1604.html, (28.11.2017).

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı: Ramazan GÖKOĞLU

Doğum Yeri ve Yılı: Antalya - 16.02.1986

Medeni Hali: Bekar

Eğitim Durumu:

Lisans Öğrenimi: Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Isparta, 2009

Yüksek Lisans Öğrenimi: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, 2018

Yabancı Dil ve Düzeyi:

l. İngilizce - Orta

İş Deneyimi:

1.Türkiye İş Bankası

2. Antalya Büyükşehir Belediyesi Anet A.Ş.

3. Muratpaşa Belediyesi